

Сидқий Хандақлақий

Ҷаъидил маърузи

Тошкент
«НАВРЎЗ»
1992

Нашрга тайёрловчи, сўз боши ва изоҳлар муаллифи —
Маҳмуд ҲАСАНИЙ

- Муҳаррир — Муҳаммаджон Раҳимов
• Масъул муҳаррир — Муҳаммад Амин Муҳаммад Юсуф

Қўлингиздаги «Мезони шарият» («Шарият тарозуси») китоби маърифатпарвар шоир, етук таржимон ва моҳир хаттот, кўплаб асарларнинг муаллифи Сирожиддин Махдум Мирзоҳид ўғли — Сидқий Хандақлақий (1884—1934) қаламига мансуб бўлиб, шарият ҳукмлари унда оммабоп ўзбек тилида баён қилингани учун инқилобгача бир неча марта чоп этилган ва қўлланма сифатида халқ орасида кенг тарқалган.

Хандақлақий Сидқий Сирожиддин Маҳмуд Мирзоҳид ўғли.

Мезони шарият: («Шарият тарозуси»)/[Нашрга тайёрловчи, сўз боши ва изоҳлар муаллифи М. Ҳасаний].— Т.: Наврўз, 1992.—102б.

Изоҳлар:б.

Хандақлақий Сидқий. Меры законов шарията.

ББК 86.38

№ 460—92

Навой номли ЎзР

Давлат кутубхонаси.

Тираж 30000

Карт. тиражи 60000

© «НАВРЎЗ» нашриёти. 1992 й.

© «САОДАТ» ИИБ 1992 й.

МУҚАДДИМА

«Мезони шарият» («Шарият тарозуси») китоби шоир, таржимон ва хаттот Сидқий Хандақлиқий қаламига мансуб асарлардан биридир.

Сидқий Хандақлиқий (Сирожиддин Махдум Мирзоҳид ўғли) 1884 йилда Бўстонлиқ ноҳиясининг Хандақлиқ қишлоғида таваллуд топган. Тошкентдаги Бекларбеги ва Қўқалдош мадрасаларида таҳсил кўриб, форс ва араб тилларини мукамал эгаллайди. Шейриятга ихлос қўйган Сидқий ўз давридаги шоирлар билан мустаҳкам алоқада бўлиб, ўз ғазаллари билан баёзларда қатнаша бошлайди. Кейинчалик унинг ўзи «Совғоти шавкат» номли баёз тузиб, 1914 йили Тошкентда чоп эттиради. 1917 йили Февраль буржуа революцияси даврида «Тоза ҳуррият» ҳамда «Россия инқилоби» номли тўпламлар тузиб, ўзи китобат қилган ҳолда нашр эттиради¹.

Сидқийнинг, айниқса, таржимачилик соҳасида қилган ишлари диққатга сазовордир. Чунончи, бу ҳақда унинг ўзи «Мезони шарият»да шундай ёзади: «Бир неча адабга яқин китобларни форсийдин туркийга таъбир (таржима) қилдим, чунончи, алардин баъзилари «Алфи лайло» («Минг бир кеча»), «Равзаи ризвон таржимаи «Бўстон»и шайх Саъдий Шерозий» («Шайх Саъдий Шерозийнинг «Бўстон» китоби таржимаси «Равзаи Ризвон»), «Раҳимо» таржимаи «Каримо» («Каримо» таржимаси бўлмиш «Раҳимо» китоби), «Ажойиб ул-маҳлуқот» («Маҳлуқотларнинг ажойиблари») «Сипари ғам» таржимаи «Мирзо Ҳамдам» («Мирзо Ҳамдам» китобининг таржимаси «Сипари ғам»)². У яна «Сад қонун» («Юз қонун»), «Баъзи ишрат» «Тоза ҳуррият», «Русия инқилоби» ҳамда бошқа китобларини ўзи ёзгани ҳақида ҳам хабар беради.

¹ Қаранг: Ўзбек совет энциклопедияси, Тошкент, 1977, 3-том, 620-б.

² «Мирзо Ҳамдам қиссаси» шарқшунос А. Қуронбеков, М. Ҳасаний, Ҳ. Бобобеков билан форс тилидан Сидқий таржималари асосида нашрга тайёрланган.

Сидқийнинг машҳур хаттот бўлгани ҳам маълум. Ўзбекистон ФА Шарқшунослик институтининг қўлёзмалар хазинасида Сидқий томонидан кўчирилган Саъдийнинг «Гулистон», «Навоийнинг «Бадое-ул-васат», Шарафиддин Бухорийнинг «Чор китоб» асарлари мавжуд.

Сидқий шоирлик, таржимонлик ва хаттотлик фаолиятдан ташқари дарсгўйлик билан ҳам банд бўлиб, бир қанча шогирдлар етиштирган. Шулардан бири умрининг охиригача (86 ёш) Тошкент Шарқшунослик илмгоҳида фаолият кўрсатиб келган Абдулла ака Носиров эди. Абдулла акани жуда кўп олимлар танир ва уни «Жонли қомус» деб атар эдилар. У томондан тузилган 100 томдан ортиқ библиографик китоб Шарқшунослик илмгоҳида сақланаётган асарлар ҳақида қимматли маълумот беради. Абдулла ака, биз, илмий ходимлар билан бўлган суҳбатларида Сидқий Хандақлиқий, унинг ҳаёти ва ижодий фаолияти ҳақида кўп гапирар, устози Сидқийнинг Шарқшунослик илмгоҳига олинган асарларини тартибга келтиришда жонбозлик кўрсатар эди. Абдулла ака бир неча рисоалар муаллифи бўлиб, етук хаттот ҳамда Носиҳий таҳаллуси билан шеърлар ёзиб турарди.

Сидқий Хандақлиқий, одатда, ўзи таржима қилган, ёзган асарларини ўз хати билан кўчириб, литографик чопга етқизарди. Тошкентда босилган «Мезони шариат» китоби ҳам унинг ўз қўли билан китобат қилиб бостирилган. Бу ҳақда китобнинг биринчи саҳифасида: «Ба қалами ва ижозати хоси муаллифи китоби ҳозо бори дуввум ба тозагий ва умдагий чоп гардид» («Ушбу китоб муаллифининг қалами (хати) ва маҳсул ижозати билан қайтадан ва янгида чоп этилди) жумласини ўқиймиз. Китоб охирида эса Сидқий бу китобнинг қайта наشري ва йили ҳақида: «Ушбу рисолам жаноби Аҳрор Хожа қори Тошкандийнинг тасҳиҳан таҳти диққат назариндан кечуб, 1917 йил 18 июлда (1335 йил, 12 шовволда) иккинчи дафъа чоп ўлди, Илоҳо мақбули омм ўлғай» деб ёзади.

Сидқий «Мезони шариат»нинг ёзилган йили ҳақида қуйидаги таърихни айтган:

*Сен айла, Сидқий, мунга эмди таърих ўзбекча,
Ки ўзбек аҳлиға бўлсун мунинг йили равшан.
Мунинг айтилғонида йил эди мингу уч н з,
Яна зиёда эди турт адад бир ўтгуздан.*

Демак, китоб 1334 ҳижрий (1916 мелодий) йили ёзилиб, бир йилдан сўнг, яъни 1917 йили андижонлик китоб савдогари Мулла Мирзо Аҳмад ибн Мирзо Карим-ним саъйу ҳаракати билан чоп этилган.

Мазкур китобнинг бир нусхаси тошкентлик китоб ихлосманди Шотурсун ота Шораҳим ўғлининг шахсий кутубхоналарида сақланмоқда. Қўлингиздаги «Мезони шариат» китоби ана шу отахоннинг тавсияси ва китоблари асосида нашрга тайёрланди.

Китобни нашрга тайёрлар эканмиз, уни таъдил қилдик (араб ҳарфидан ҳозирги рус ҳарфига) ҳолда, унга ҳеч қандай ўзгартишлар киритмадик, тилини тўлиқ сақлаб қолдик. Охирида эса изоҳ ва луғатлар қўйилди.

Маҳмуд ҲАСАНИЙ

САБАБИ ТАЪЛИФ

(Ёзилиш сабаби)

Бисмиллоҳир Раҳмонир Раҳим.

Ҳамдиким, азалдин абадгача жаҳон нигорхонасида ҳар жондор забонидин нигориш тобқай, Ул Аҳмади Каримнинг зоти ақдасиға муносиб турур. Ва Анинг бечуну бечугуна муборак зоти андоқ азалий ва абадий турурким, ҳеч бир замон ва ҳеч бир онда тағаййур ва табаддул эришмағай. Ва Қадимлиқи чиройини ҳеч бир ҳодиса тирноғи чиртмағай ва Анинг мулкиға ўзгаларнинг анбозлиқи шоибаси етушмас. Ва ул андоғ Ғаний турурким, олам аҳлининг тоатиға ҳаргиз эҳтиёжи тушмас, на Анинг мулки хазинасиға орифу обидлар ибодатидин на бир фойда эришур ва на фасодгарлар фасодидин Анинг кибриёлиқи доманиға бирор олойиш ва нуқсон қоришурки: «Инналлоҳа ғаниййун ʔанил-оламийна»¹.

*Гар жумла коинот кофир бўлса,
Кўрмас Ани кибриёлиқи зарра зиён!*

Сонсиз саловот ва Қоф-Қоф таҳийёт Ул ашрафи мавжудот жаноблариға ёғилсунким, ангушти шаҳодат ишорати бирла Ойни тенг ойирди ва Хайбарнинг фатҳи кўйиндаги оғу илаштуруғлуқ қўзи кабоби фасиҳ тил бирла сўзға келиб, воқеа сувратини сўзлаб берди. Ва майда тошни мўъжизанамо иликлариға олгонларида фасиҳ забон бирла тасбиҳ айтғоли турди. Мўъжизалари андоғ тўла турурким, ани шарҳидин тил лолу нафси нотиқа ҳайрат юки остида поймол эрур — саллаллоҳу таъоло алайҳи ила Явмид-Дин².

Яна дуруди номаъдуд Анинг олу асҳоби бөҳбудига
нозил бўлғойким, ҳаммалари ҳидоят қилмоқда ва йўл-
дин озғонни йўлдамоқда нуҷум кабидурлар — разийал-
лоҳу таъоло анҳум.

Аммо баъду, этадур ҳама махлуқотнинг ожизи ва
жумла мавжудотнинг ночизи, жаҳолат сафҳасининг
сардафтари ва узлат кунжининг бисотғўстари ва умри
бадномлиқ бирла машҳур ва зоти қобилиятдин дур
Сирожиддин Маҳдум — Сидқий ибн домла Мирзоҳид
Охунди марҳум Хандақлиқийи Искандарий, сокини Тош-
канд, ёшим ўттузга етиб тузалмадим ва нафси кашмакаш
бирла дунё тааллуқотидин умид узолмадим. Ва фикрим
тифли паришонгўйлуқ кўчасида ўйун бирла машғул бўл-
ди ва адаб дабистонида подонлиқ лавҳасидин ўзини
ўқумади. Гоҳо каж-маж шеърларимнинг намойиши бир-
ла овуноур эрди ва вақти беҳуда сўзларининг мағзу пис-
тасин андишаси бирла фирифта бўлуб қувонур эрди.
Мен ҳам камоли беидроклигимдин анинг хоҳишига ризо
берур эрдим ва баъзи вақтларда кўнглум маҳзанида
ибодат ганжи ва тоат нақдинаси йўқлуқидин дилреш ва
исён тўндбодидин сарвақтимнинг тоза япроқлари сарғо-
риб тўкулғонин кўруб, хижолат бошин тубон солиб пу-
рандеш бўлур эрдим. Бадкорлиқимга боқиб малолатим
ортур эрди ва беамаллиқимга қараб надоматим кўпаюр
эрди, валекин мунчалиқ фисқу фужур ва жаҳлу ғурур
бирла паргорвор хавфу ражо нуқтасидин зарра бош чек-
май, жуйрулур эрдим. Ва ҳақ раҳматиким, яхши бирла
ямонга баробардур, анга телмурур эрдим.

Ҳикоят. Довуд алайҳис салом айди: «Парвардигоро,
манга сиррингни ошкоро қилғил, то билғойманки, хийли
қўрқадурман!» Ва бир оқшом вақтигача мун дер эрди
ва йиглар эрди. Нидо келдики: «Эй Довуд, агар йиғла-
моқдин қаттиқ тошни пора-пора қилсанг ҳам бу сирни
санга этмағайман ва дунёда мандин сирримни тилама-
ғайсан, токи ўлғонингдин сўнг санга кўрсатурман!» До-
вуд алайҳис салом айди: «Худовандо, ўлғонимдин сўнг
на тариқада кўрсатурсан?» Нидо келдики: «Ҳамма сир-
рим бандаларимва икки «ло» калимасидур, «ло таҳофу»
дерман, яъни қўрқманглар ё «ло бушро» дерман, яъни
хушхабар йўқ, ё ўнгдин «ғам ема» деб овоз келғай ё
сўлдин «умид уз» деб нидо эшитилғай. Ҳеч кимга ўлум
вақтида бу икки «ло» дин ранги рўй қолмағай ва кўз
ҳар ёнга жавдирағай то қаю тарафдин овоз келғай, саъо-
дат ва шақоват охир дамда билинғай, мумкиндурки нек-

бахт бадбахт ва бадбахт некбахт бўлғай: «ямҳуллоҳу мо яшоу ва яҳкуму мо юриду ва яситу ва индаҳу Умм ул-Китоб».

Рўзнома манинг қошимда турур, на ул кишинингким, ёзғайман, хабар қилғайман. Ва на анингки, пок қилғайман, огоҳ қилғайман ва на бир кимарса бирла кенгаш тузғайман.

Эрса, эътиқодотга далолат қилғулук ва дин заруриётини билғулук, паришон ва чочук иборатларни мўътабар китоблардин, чунончи, «Ҳалабийи Сағир», «Тухфат уш-Шоҳон», «Жунги Мухтасар» ва Қози Саноуллоҳ Понишанийнинг «Молобудда минҳу» китобидур, бошоқчиллик тариқи бирла йиғмоқда эрдим. Ва бир неча адад китобларни форсийдин туркийга таъбир қилдим, чунончи, алардин баъзиси: «Алфи лайло», «Равзаи ризвон» таржимаи «Бўстон»и Шайх Саъдий, «Раҳимо» таржимаи «Каримо», «Ажойиб ул-махлуқот», «Сипари ғам», таржимаи «Қиссаи Мирзо Ҳамдам» ва баъзиси ўз таъбизодим эрди, чунончи, «Сад қонун», «Базми ишрат», «Тоza Хуррият», «Русия инқилоби» ва ғайралар. Буларда ахлоқ тузмоқдин бошқа фойда кўрмадим ва ҳеч биридин нажот умидин тутқулук бўлмадим, магар бу китобимдинки, икки жаҳонда нажот умидин мунга амал қилмоқ ила Тангридин кўз тутилса ажаб йўқтур, дер эрдим. Ва бу андиша узра тожири кутуби Андижон мулла Мирзо Аҳмад ибн Мирзо Карим марҳум сарвақтимга ҳозир бўлди ва ҳол сўрди. Анда ман бу ишни ароға солдим ва бу амри азим борасида қурултой туздим. Ул ҳам камоли хоҳиш бирла мани бу ишқа тарғиб қилди ва кўнглумни бу каби диний рисоланинг вужуд оламига келурига тўла қизиқтурди. Сўнгра яна шавқим ду бало бўлуб, бу рисоланинг таълифига қаттиғ тирштим ва хизмат камарин жон белига тонғиб, миллат хизматиға кириштим ва ўзумга ўхшаш саводхон диндош биродарларимнинг осонлиқ бирла тушунмоқлари учун очук ва равон иборатларни келтурдум. Ва бу рисолаи дилпазир ва иқболномаи барнову пир номини «Мезони шариат» қўйдум. Дарҳақиқат шариати ғарро тарозисидурким, тўлароқ дин заруриёти мунинг ичидаги олий ноия масъалалар бирла рост бўлур!

Қитъа:

*Киши чу маъни кўзи бирла мунга солса назар,
Кўзиға хуш кўринур сад ҳазор гулшандан.
Ғалат дедимки, гуҳар кони, катта тенгиз эрур,*

Ки ақл сувчиси гар чўмса дур терар безанн.
Ўзумға ўхшаш авом элга раҳнамо муришд,
Ки йўлдағай киши гар озғон эрса туз йўлдан.
Либоси табъ ила бу тобти андоғ оройиш,
Аталса лойиқ Эрам боғидин мунн аҳсан.
Сен айла, Сидқий, мунга эмди таърих ўзбекча,
Ки ўзбек аҳлиға бўлсун мунинг йили равшан.
Мунинг айтилғонида йил эди минг уч юз,
Яна зиёда эди тўрт адад бир ўттуздан.

1334 (1916)

Ва мо тавфиқ илло биллоҳ³.

Ҳар кимарса пймон аҳкомини дуруст билмаса ҳар на қилғон ибодатлари дуруст бўлмағай эрдп. Бинобарин, аввал пймон аҳкомини баён қилдуқ. Валлоҳул муваф-фқ!

КИТОБ УЛ-ИЙМОН

Банда балоғатга етгандан сўнг ҳамма фарзлардан илгари ани гарданига вожиб бўлгон нимарса Худойи таъолога иймон келтурмоқдур. Агар бир кимарса Ҳақ таъолони шаъни шарифига лойиқ ўлмагон важҳ бирла англаса иймони саҳиҳ бўлмағай. Ҳар киши ўз бола-чақаларига иймон арконини намозу рўза дуруст бўлғудек Қуръони Каримни ўргатмоғи вожибдур, қиёматда ул киши андин савол қилинурки, Пайғамбар алайҳис салом буюрурлар: «Сизлар қўйчибон каби турурсизлар ва ҳаммаларинг аҳлу фарзандларингдин савол қилинурсизлар!»

Савол: — Иймон надур ва анинг асли нима турур? Жавоб: — Борий таъолонинг атоси турур ва иймоннинг асли «Ло илоҳа иллаллоҳу Муҳаммадур расулуллоҳ»⁴ турур. Савол: — Иймоннинг тани надур? Жавоб: — Беш вақт намозни ўтамоғлиқ турур. Савол: — Иймоннинг дили на турур? Жавоб: — Қуръон ўқумоқ турур. Хабарда келубдурки: «Ли-кулли шайъин қалбун ва қалб ул-Қуръони «Ёсин» яъни ҳар нимарсага бир дил бордур ва Қуръоннинг дили «Ёсин» турур. Қачонки уч дил жамъ бўлса дуо ижобат бўлур: аввал — Қуръоннинг дили, иккинчи — мўъмин банданинг дили, учинчи — кечанинг диликим, тун ёрми турур. Савол: — Иймоннинг нури на турур? Жавоб: — Рост айтмоқ турур ва иймоннинг қоронғулиқи ялгон айтмоқ турур ва иймоннинг тангу торлиқи бенамоз бўлмоқ турур ва иймоннинг ҳаловати покиза бўлмоқ турур ва иймоннинг ҳукми хавфу ражо ўртасида бўлмоқ турур. Ва иймоннинг шарияти

ҳалол бирла ҳаромни билмоқ турур ва иймоннинг улуғлиқи Худойи таъолони зикрини кўб айтмоқ турур. Ҳазрати Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло Қуръони мажидда буюрурки: «Ё аййуҳаллазийна оману узкуруллоҳа зикран касиран ва саббихуҳу букратан ва асила», яъни анинг маъноси андоғ бўлурки: «Эй ул одамларики, Худойи таъолоға иймон келтирибдурсизлар, Ани кундузи ва кечаси ёд қилинглар». С а в о л: — Иймоннинг пўсти не турур? Ж а в о б: — Шарм ва ҳаё турур. С а в о л: — Иймоннинг меваси на турур? Ж а в о б: — Рўза турур ва иймоннинг тухми илм турур ва иймоннинг камоли сабр турур ва иймоннинг барги тақво турур ва иймоннинг мағзи дуо турур ва иймоннинг йилдизи ихлос турур ва иймоннинг ватани мўъмин банданинг дили турур. С а в о л: — Аллоҳу таъоло иймонни на нимарсадин яротибдур? Ж а в о б: — Ўз нуридин яротибдур. Анбиё алайҳим уссаломнинг руҳини Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи васалламнинг нуридин яротибдур. С а в о л: — Сан иймон бирла турумусан ё иймон сан бирла турурми? Ж а в о б: — Ман иймон бирла турурман, мўъмин турурман ва иймон манинг сифатим турур. С а в о л: — Иймон неча навъ турур? Ж а в о б: — Беш навъ турур: аввал — иймони матбуъ, фаришталар иймони турур; иккинчи — иймони маъсум, пайғамбарлар иймони турур; учунчи — иймони мақбул, мўъминлар иймони турур; тўртунчи — иймони мавқуф, аҳли бидъатлар иймони турур; бешинчи — иймони мардуд, мунофиқлар иймони турур. С а в о л: — Иймон на турур? Ж а в о б: — «Ал-иймону иқрорун бил-л-липсони ва тасдиқун би-л-қалби», яъни иймон тил бирла иқрор қилмоқ турур ва дил бирла инонмоқ турурки, Худойи таъоло якка ва ягона турур ва ҳақиқатда ҳамма подшоҳларнинг подшоҳи турур ва Муҳаммад Расулуллоҳ пайғамбари барҳақ турурлар.

С а в о л: — Иймон кетурмоқ неча навъ турур? Ж а в о б: — Икки навъ турур: аввал — иймони мужмал*, иккинчи — иймони муфассал. С а в о л: — Иймони мужмал қайси турур? Ж а в о б: — Иймони мужмал бу турур: «Оманту биллоҳи камо ҳува биасмоиҳи ва сифотиҳи ва қабилту жамиъа аҳкомиҳи», яъни инондим ва иймон келтурдум Аллоҳға, андоқки, Аллоҳу таъолони барча исм ва сифатлариға иймон келтуруб эрдим ва қабул қил-

* Яъни, иймони мужмал иймоннинг қисқача ва мухтасаридур, мунинг бирла ҳам иймон саҳиҳ ва дуруст бўлур. (Ли-му-аллиғи Сидқий).

дим барча буйруғларини. Бас, ҳар қачонки, бандаи мўъмин дили бирла мунга эътиқод қилса ва тили бирла иқрор қилса ани иймони саҳиҳ ва мусулмони комил бўлур. Савол: — Иймони муфассал қайси турур? Жавоб: — *Бу турур*: «Оманту биллоҳи ва малоикатиҳи ва кутубиҳи ва русулиҳи ва-л-явмил охири ва-л-қадари хайриҳи ва шарриҳи миналлоҳи таъоло ва-л-баъси баъд ал-мавти», яъни иймон келтурдум Худойи азза ва жаллаки, якка ва ягона турур; *иккинчи* — иймон келтурдум Ани фаришталариғаки, барҳақ турурлар ва Ани бандаси эрурлар; *учунчи* — иймон келтурдум Ани китоблариға; *тўртунчи* — иймон келтурдум Ани пайғамбарлариға; *бешинчи* — иймон келтурдум Қиёмат кунигаки, албатта келур ва ани келуриға асло гумон йўқтур ва барҳақ турур; *олтинчи* — иймон келтурдум Худойи таъолонинг тақдириға, билғойсанки, ҳамма яхшилиқ ва ямонлиқ Худойи таъолодин турур; *еттинчи* — иймон келтурдум баъсқа, яъни ўлдургондин сўнг тиргузмоқни ҳақ ва ростдур.

Билғилки, иймоннинг руки етти турур, андоқки, ҳозир баён қилдуқ. Эмди, мазкур бўлгон етти рукинни очуқ ва равшанлиқ бирла баён қилурмиз, токи оммфаҳм бўлсун.

Аввалги руки — Аллоҳу таъолоға иймон келтурмоқ. Билғилки, Аллоҳу таъолоға иймон келтурмоқ ул турурки, Худойи таъоло ҳамиша бордур ва қадимдур ва Ани зотиға ибтидо ва интиҳо йўл тобмас. Ва ҳамма олам Ани махлуқи турур ва ягонаву танҳо турур. Ва Ани шериги йўқ турур ва хотуну бола-чақадин муназзаҳу пок турур. Ва бениёзу ғаний турур ва ҳар нимағаким, биз бандалар муҳтож турурмиз, чунончи, емоқу пчмоқу ухломоқу ўғонмоқу кулмоқу йиғламоқ ва бир-биридин бир-бириға бормоқ, Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло булардин пок ва муназзаҳ турур. Ва ўз камоли бирла сифатланган турур ва нуқсонлиқ сифатлардин пок турур. Ва Анинг зоти жисм эмас ва жавҳар эмас ва араз эмас. Ва Ани макони йўқ турур ва анга замон жорий бўлмас. Ва Ани зотининг ҳақиқати бирла тавсиф қилиб бўлмас ва қаю жинсдин деғоли бўлмас. Ва Ани кайфияти бирла тавсиф қилиб бўлмас ва Ани зоти бечуну бечигуна турур ва зоти бирла сифатининг ҳақиқатини ўзидин ўзга ҳеч киши биллолмас. Ва биров била суҳбат туткучи эмас ва ададдин пок турур ва ажзодин мураккаб эмас. Ва тилсиз гўё турур ва жонсизу тансиз ва кўзсиз бино турур. Ва қулоқсиз эшитур, ирода қилғувчи ва ҳоҳлагувчи турур. Ҳамма

мумкинотга қодир турур ва ҳамма ашёни пайдо қилғучи турур. Ва вужуди зотидин келгон турур ва ҳеч нимарсага ҳаргиз муҳтож эрмасдур ва Анинг ўзиға ҳеч нимарса вожибу лозим бўлмас. Ва Ани зоти узра саккиз субутий сифоти бордурки, зоти бирла бирга ҳам эмас ва зотдин бўлак ҳам эмас, яъни Ани зотидин жудо бўлғучи ва ажроғучи эмас. Ва ул саккиз субутий сифати бу турур:

Аввал ҳаёт, яъни Аллоҳу таъоло ҳамиша тирикдур ва тириклиги бизлар каби жон бирла эмасдур. Иккинчи ИЛМ, яъни Аллоҳу таъоло ҳар нимарсага доно турур ва ани илмидин ҳеч нимарса ташқари эмасдур, қаттоки қоронғу кечада қаро тош узрида қаро чумоли юрса ани ҳам билур. Учунчи ҚУДРАТ, яъни Аллоҳу таъоло ҳамма нимарсага қодир турур ва анга ҳеч важҳ бирла ажзу нотавазлиқ йўл тобмас. Тўртунчи БАСАР, яъни Аллоҳу таъоло ҳамма мавжудотни кўрар ва Ани кўрмағида асло нуқсон йўқтур ва Ани кўрмағиға йироқу ёвуқ қаронғу ва ёруқ баробар турур. Бешинчи САМЪ, яъни Аллоҳу таъоло ҳар на овоз бўлса эшитур, хоҳ қаттиқ овоз бўлсун, хоҳ оҳиста товуш бўлсун, аммо, биз каби қулоқ бирла эшитмас, зероки қулоқ жисм турур ва Худойи таъоло жисмдин безор турур. Олтинчи ИРОДА, яъни Аллоҳу таъоло ҳар наки хоҳласа пайдо бўлур ва ҳар наки пайдо бўлса Ани иродаси бирла бўлур. Еттинчи КАЛОМ, яъни Аллоҳу таъоло мутакаллим ва сўзлағувчи турур. Қуръони шариф Ани сўзи турур ва ани ёзмоқимиз ва ўқумоқимиз ҳодис турур. Аммо каломики, ўз зотиға қойим турур, ул қадимдур, анга ҳудус ёвумас, Ани сўзламоқи бекому безабон турур. Ани сўзида ҳарф бирла овоз йўқтур. Саккизинчи ТАКВИН, яъни мукаввин, яъни бўлдуғучи турур, барча мавжудот Аллоҳу таъолонинг бўлдурмағи бирла бўлгондур. Бу саккиз сифотни субутий дерлар.

СИФОТИ САЛБИЙИ БАЕНИ. Аммо сифоти салбийи деб Аллоҳу таъолонинг шаъни шарифиға итлоқ қилиб бўлмайдургон сифотни айтурлар, чунончи, шерик, монанд, фарзанд, айб (каби), албатта, Аллоҳу таъоло бўлардин безор турур ва ҳамма айбдин пок турур.

ИККИНЧИ РУКН — Аллоҳу таъолонинг фаришталариға пймон келтурмоқ.

Билгилки, Ани фаришталариға пймон келтурмоқ улдулки, инонгойсанки, фаришталар Худонинг бандаси турурлар ва туну кун Ҳақ субҳонаҳу ва таъолонинг

ибодатиға машғулдурлар ва ҳеч дамда ибодатдин холий эмаслар. Ва ибодат қилмоқда лавандлик ва дангасалик муносиб бўлмас. Қолаллоҳу таъоло: «Юсаббихун алайла ва-н-наҳора»⁵. Ва баъзи фаришталар нурдин яратилғондурлар ва баъзилари нордин, яъни ўтдин. Ва сагира ва кабира гуноҳдин пок турурлар. Ва фаришталарни эркак ёки ургочи деб бўлмас ва аларнинг таомларини тасбиҳ ва шароблари Ҳақ таъолони поклик бирла ёд қилмоқ турур ва емоқ-ичмоқдин пок турурлар. Ва баъзилари яротилғондин буён рукуъда ва баъзилари сужудда ва баъзилари қиёмда қолибдурлар. Ва фаришталардин бошқа тўрт муқарраб фаришта бордурлар: Жаброил, Мекоил, Исрофил ва Азроил алайҳимус салом, аларнинг душман тутмоқ куфр турур. Агар бир кимарса этсаки, фалоний манга Азроилнинг дийдори кабидур, агар дилида Азроил алайҳис саломни душман тутмоқлик бўлса ва бу сабабдин ташбиҳ қилмоғлиқ бўлса кофир бўлур, наъувзу биллоҳ мин золика⁶, ва фаришталар одам сувратига кирса қодир турур.

УЧИНЧИ РУКН — Аллоҳу таъолонинг китоблариға иймон келтурмоқ.

Билгилки, Аллоҳу таъолонинг китоблариға иймон келтурмоқ улдулки, ҳамма китобларики, осмондин инмишдур, шайғамбарларга келмишдур ҳаммаси ҳақ ва барчаси рост турур. Ва Қуръонга амал қилмоқ фарз турур ва ўзга мансук бўлғон китобларга амал қилмоқ раво эмасдур, бар тақдир онки, Қуръондаги оятларга муҳолиф бўлса. Ва тўрт китоб машҳур турур: аввал Забурки, Довуд алайҳис саломга инди; иккинчи — Таврот, сурёний забонни бирла Мусо алайҳис саломга инди; учунчи — Инжил Исо алайҳис саломга инди; тўртунчи — Фурқон, арабий тилда Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи ва салламга инди.

Керакки, Худойи таъолонинг ҳамма китоблариға иймон келтурулғой ва ани ададининг таъйини қатъий далил бирла собит эмасдур. Ва Худойи таъолонинг каломини ўз нафси ва зоти ақдасига қоим бўлғон каломдан иборатдулки, ҳарфдин ва овоздин мураккаб эмасдур. Ва Худойи таъоло ул азалий ва абадий каломни бирла мутакаллимдур ва ул каломни ҳар киши ҳодис деса кофир бўлур. Аммо калом лафзики ҳарфлардин мураккабдур сафҳаларда ёзилур ва тилларда ўқилур ва дилларда ёд олинур ва қулоқлар бирла эшитилур, бу нақшлар ҳарфга далолат қилур, булар ҳодис турур.

ТҮРТИНЧИ РУКН — пайгамбарлар алайҳимис саломга иймон келтурмоқ.

Билгилки, пайгамбарларга иймон келтурмоқ улдурки, қабул қилғаймиз ва инонғоймизки, пайгамбарлар Худойи азза ва жалланинг бандаси турурлар ва ҳаммалари барҳақ турурлар. Ва ҳар қаю пайгамбарлар ўз замонидоғиларнинг афзал мўъжиза бирла исбот қилибдурлар. Ва ҳеч пайгамбар бировнинг қули бўлмагон ва ялғон сўзламагон ва ҳеч хотун пайгамбар бўлмагон. Ва Зулқарнайн бирла Луқмоннинг пайгамбарлигида ихтилоф бордурки, баъзилар пайгамбар дерлар ва баъзилар валий дерлар.

Имом Зоҳидийнинг тафсирида Хизр алайҳис салом пайгамбар турур. Ва пайгамбарлар кабира ва сағира гуноҳдин пок турурлар. Жоиздирки пазрат тариқи бирла, яъни гоҳо баъзиларидин воқеъ бўлгон бўлғай, лекин пайгамбарлар ададининг мулоҳаза қилмаслиқ керак. Зероки, аларнинг адади қатъий далил бирла собит эмасдур, зероки баъзи ҳадисларда бир лаку йигирма тўрт минг воқеъ бўлубдур. Ва баъзи ҳадисда икки лаку йигирма тўрт минг воқеъ бўлубдур. Ва бу ҳадиснинг ҳар қаюси мутавотир ва машҳур эмасдур, андоқки, Қози Сапоуллоҳнинг «Молобудда минҳу» китобининг ўн биринчи сафҳасидаги ҳошияда мазкурдур.

БЕШИНЧИ РУКН — қиёматга иймон келтурмоқ.

Билгилки, қиёматга иймон келтурмоқ улдурки, иқрор қилғоймиз ва инонғоймизки, қиёмат келгувчи турур ва ани келурига ҳеч шакку гумон йўқтур. Қалаллоҳу таоло: «Инна-с-соата ла-отиятун ла райба фийҳо», яъни албатта қиёмат келгувчи турур, Қиёматнинг келурига ҳеч шак ва шубҳа йўқ турур. Ўлдургондин сўнг одамлару парилар ва фаришталару паррандалар ва барча жондорларни қиёмат кунда тиргузмоқ ҳақ ва рост турур.

Ва Ибн Наҷжоҳ «Ақида»сида келтурубдурки, сиқтин ҳам тиргизур ва сиқт деб гўшти жон кирмаган бўлғай ва ани ато-аносининг шафоати учун тиргизур. Ва Қиёмат кунда ҳисоб ҳақ турур ва Сирот кўпругини жаҳаннам узрига тортарлар, қилдин йингички ва қиличдин кескунроқ бўлғай. Узунлиқи ўттуз минг йиллик йўл бўлғай, ўн минг йил юқориға юрулур ва ўн минг йил текисда юрилур ва ўн минг йил тубонға юрулур. Баъзилар чопқиндек ўтқай ва баъзилар елдек ўтқай ва баъзилар чопқуч отдек ўтқай ва баъзилар секин ўтқай ва баъзилар дўзах ичра йиқилғай. Бу рост ва барҳақ турур.

Тарозу ҳам барҳақ турур. Тарозу бир нимарсадин

иборатдурки, бандаларнинг яхшилиқ ва ямонлиқининг анда тортадурлар, кимнингки яхшилиқи палласи оғир келса нажот топқонлардин бўлғай ва кимнингки яхшилиқи палласи енгил келса зиёнкорлардин бўлғай.

Ва Ҳавзи Кавсар барҳақ турур ва Қиёмат кунинда Ҳазрати Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи васаллам ташналарга Ҳавзи Кавсардин сув берурлар ва ёронлари ҳам берурлар. Ва Ҳавз лабида юлдузлар каби кўзалар бўлғай, ҳар киши андин бир навбат ичса яна ташна бўлмағай. Ани суйи сутдин оқ ва болдин тоттироқ турур.

Ва Ҳақ таъоло агар хоҳласа гуноҳи кабирани тавбасиз бағишлагай. Ва агар хоҳласа гуноҳи сағира учун азоб қилғай. Ва ҳар ким ихлос бирла тавба қилса, албатта, ани гуноҳи ваъдаи плоҳийга мувофиқ бағишлангай. Қолаллоҳу таъоло: «Иннама-тавбату алаллоҳи лиллазийна яъламуна-с-суъа би-жаҳолатин, сумма ятубуна мин қарибин, фа-увлоика ятубуллоҳу алайҳим, ва коналлоҳу алиман ҳакима»⁷.

Ва куффор аҳли доимо тамуғда азоб чекарлар. Қалаллоҳу таъоло: «Иннал-лазийна кафару мин аҳл-ил-китоби ва-л-мушрикийна фий нори жаҳаннама холидийна фийҳа»⁸.

Ва агар гуноҳкор мусулмонлар дузахқа тушса охируламр бот ё кеч албатта дўзахдан чиқарлар ва яна биҳиштда ҳамиша бўлурлар. Қолаллоҳу таъоло: «Иннал-лазийна оману ва амилус-солиҳоти конат лаҳум жаннат ул-фардавси нузулан холидийна фийҳа ла ябғуна анҳа ҳивала»⁹.

Ва ҳар наки йилон, чиён ва ўтдин бўлгон занжирлар ва тавқлар ўту иссиғ сув ва заққуму зардоб дўзах азобларидиндурки, Пайғамбар алайҳис салом буюргондурлар ва анга Қуръон далолат қилур.

Ва жаннатнинг ранго-ранг неъматларикки, емоқу ичмоқ ва ҳуру қусур ва булардин бошқа ҳаммаси ҳақ турур ва беҳишт неъматларин энг афзали Ҳақ таъолонинг дийдори турурки, мўъмин бандалар биҳиштда бежиҳат ва бемисол ва бекайф кўрурлар.

ОЛТИНТИ РУКН — яхшилиқ бирла ямонлиққа пиймон келтурмоқки, хайру шарр ҳаммаси Худодин турур.

Билғилки, тақдирга пиймон келтурмоқ улдурки, ҳар на яхшилиқ ва ямонлиқки, бандалардин вужудга келур, ҳаммаси Худонинг продаси бирла бўлур. Аммо, Ҳақ таъоло куфр бирла исёнга рози эмас ва анга муқарраб

азобу уқубат буюргон ва тоат бирла иймонга рози эрур ва анга яхши жазо бирла ваъда қилгон ва сабаб бандадин турур. Қочовки бунда бир феълни қасд қилса Худойи таъоло ул феълни пайдо қилур ва вужудга келтурур ва одагуллоҳ мунга жорийдур.

Ва тақдир — андоза қилмоқ турур. Қолаллоҳу таъоло: «Инна кулла шаъйин халақнаҳу би-қадарин», яъни биз ҳар нимани андоза бирла ҳал қилдуқ. «Тамҳид» (китоби)да келтурубдурки: «Ат-тақдиру баҳрун амиқун, ман ғамаса фийҳи залла», яъни тақдир масаласи бир тубсиэ тенгсиз турур, кимки анинг ичра чўмса гумроҳ бўлур. Бинобарин Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи васаллам «Қадарийя»ни бу уматнинг мажуси (йси) дебдурларки: «Ал-қадарияту мажуси ҳозиҳил уммати, ин маризу афало таъудухум ва ин моту афало ташҳарухум», яъни қадария* бу уматнинг мажуси турурлар, агар ранжур бўлсалар ҳол сўраманглар ва агар ўлсалар жанозаларига ҳозир бўлманглар ва намоз ўтаманглар. Қадария, яъни мўътазила анга қойлдурларки, банда ўз кору борида ўзига хос, яъни ўзгани ширкатисиз қудрати бордурки, Ҳақ таъоло анга бергондур ва банданинг афъоли ўзининг махлуқи турур, Вожиб таъолонинг анга дахли йўқдур. Бас, алар қадарга инкор қилурлар ва аларнинг мазҳаби ояти Қуръонийга муҳолиф турурки: «Валлоҳу халақакум ва ма таъмалун», яъни Худо сизларга пайдо қилибдур ва ҳар (нимаки) афъолдин қилурсизлар. Бас, тақдирга мунозаат қилмаслик керак, зероки тақдир илоҳийга иймон келтурмоқ барҳақ турур ва ҳар на яхшилиқ ва ямонлиқ Худонинг тақдири турур.

ЕТТИНЧИ РУКН — баъсқа иймон келтурмоқ.

Билгилки, иймон келтурғоймизки, Қиёмат кунинда жисмларни тиргузмоқ барҳақ ва собит турур. Аҳли суннат ва жамоатнинг эътиқоди ул турурки, Ҳазрати Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло мурдаларни чуруғон бадани, сўнакларини жамъ қилур, хоҳ ерда бўлсун, хоҳ тенгсизлар тубида бўлсун, андоқки, ҳеч бир ери ўзгарилмас ва тағйир тобмас. Қачонки банданинг қолаб ва баданларини камол қудрати бирла бурноғидек бекаму бепуқсон тутатса ўшал баданларига жон киргузғойки, дунёда бор

* Куффордин бир жамоа турурки, икки холиққа қойлдурлар, яхшилиқни холиқини Яздон, ямонлиқни холиқини Аҳриман дерлар. Икки холиққа қойл бўлгон жиҳатдин қадрияни мажусқа ўхшатибдурлар. *Мутаржим Сидқий.*

эрди, тоинки анонинг қурсоқида бўлуб ва аноси фавт бўлгон боланинг ҳам Худойи таъоло камоли қудрати бирла тиргизур. Кимки баъсқа ишкор қилса кофирлар жумласидин дўзахийлар тўдасидин бўлур, наъзу биллаҳ мин залика. Ва муқаррардурки, Худойи таъоло ҳамма мавжудотни яратмоқда ягона турур ва аларни иккинчи ижодда аввалги ижоддин ажаб эмасдур, зероки аввалги ижодда йўқ нарсани андоғ ажиба одам ва ғариба сурат пайдо қилибдур, яна ани тиргузмоқи осонроқ турур.

С а в о л: — Қачондан бери мусулмон турурсан? Ж а в о б: — Мисоқдин бери мусулмон турурман. С а в о л: — Мисоқнинг маъноси на турур? Ж а в о б: — «Ал-мисоқу ҳува-л-аҳдул мавсуқу ва-л-хитобу». Хитоб ул эрдик, ул замоники, Ҳақ субҳонаҳу ва таъоло бизнинг руҳларимизни яротти, парвардигори оламдин нидо келдики: «Аласту бираббикум», яъни, оё, сизларнинг парвардигорингиз эмасмизму?» Бизларнинг руҳларимиз айдилар: «Бала», яъни, оре, сан бизларнинг парвардигоримиз турурсан: «Холиқу кулли шайъин ва розиқу кулли ҳайъин, яфъалуллоҳу ма яшоу ва яҳкуму ма юриду»¹⁰. Ва яна Ҳазрати Рабб ул-Иzzатдин нидо келдики: «Сажда қилинглар!» Аларки ўнг ёнда эрдилар барча сажда қилдилар ва аларки сўл ёнда эрдилар сажда қилмадилар. Нидо келдики: «Усжуду!», яъни сажда қилинглар. Аларки ўнг ёнда эрдилар сажда қилдилар ва аларки сўл ёнда эрдилар сажда қилмадилар. Одам алайҳис салом айтди: «Эй парвардигоро, ҳайрон турурманки, аларки ўнг ёнимда турурлар сажда қилдилар ва аларки сўл ёнимда турурлар сажда қилмадилар, кимлар турур?» Нидо келдики: «Ё Одам, бу қавмики, ўнг ёнингда турур, мўъминлар турур ва мўъмин туғулурлар ва дунёдин мўъмин борурлар. Ва аларки сажда қилмадилар кофирлар турур, дунёдин кофир борурлар».

БИНОЙИ МУСУЛМОНИ БЕШ НАВЪ ТУРУР

Аввал калимаи шаҳодат айтмоғлиқки: «Ашҳаду ан ло илоҳа иллаллоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва расулуҳу»¹¹.

Иккинчи — беш вақт намоз ўқумоғлиқ.

Учунчи — рўза тутмоғлиқ.

Тўртунчи — закот бермоғлиқ, агар моли нисобга* етса.

* Яъни ҳожати аслиясидин ташқари икки юз тангага қодир бўлса (Сидқий).

Бешинчи — хонаи Каъбанинг зиёрат қилмоғлиқ ҳар кимнинг зоду роҳила, яъни йўл озуқиға қудрати етса.

Савол: — Дин на турур? **Жавоб:** — Инна-д-дийна индаллоҳи-л-ислом¹². **Савол:** — Иймон фарзму ё суннатму? **Жавоб:** — Аввал банда Худойи таъолонинг якка ва ягоналиғиға иқрор қилурки, барҳақ турур, бу фарздур ва такрори суннатдур. **Савол:** — Худойи таъолонинг ягоналиғиға иймон келтурмоқ қаю оят бирла собит бўлубдур? **Жавоб:** — Бу оят бирла собит булубдурки: «Шаҳидаллоҳу аннаҳу ло илоҳа илло ҳува-р-рахмон ур-рахим»¹³. **Савол:** — Муҳаммад алайҳис саломни на тариқа бирла танурсан? **Жавоб:** — Муҳаммад алайҳис салом Худонинг бандаси ва Одам алайҳис саломнинг фарзандлари турурлар.

УСУЛИ ДИН (дин асосларининг) БАЁНИ

*Усули дин, биродар, бил саккиздур,
Кишиким билмас они бетамиздур.
Аввал ТАВҲИД эрур, бил, эй мусулмон
Иккинчидур амалда АДЛ, эй жон.
Учунчи дин усулидур ИМОМАТ,
Яна тўртунчисининг, бил, НУБУВВАТ,
Бешинчи АМРИ МАЪРУФ, эй биродар,
Яна олтинчисидур НАҲЙИ МУНКАР.
Еттинчи дин усулидур ТАВАЛЛО,
Эрур ҳам саккизинчи ТАБАРРО.
Усули динни ҳар ким билмас ўлғай,
Яқин билғил, эшакдек лойда қолғай.
Дуруст эрмас никоҳи* уйла омий,
Туғулса боласи бўлғай ҳароми.
Раво йўқ дин ила иймони они,
Бўлур ҳам бирла доим жисму жони.
Эрур машҳур элға бу ҳикоят,
Дедилар** Жаъфари Содик бу ҳикмат.
Эди бу назм ўзи аввалда тожик,
Қийин бўлди ёронларға билишлик.
Бу боис Сидқий турки қилди они,
Ки тобқай баҳра элнинг жисму жони.*

* Бу мисраъ таркиби мақлубийдур, яъни уйла омий никоҳи дуруст эрмас (Сидқий).

** Яъни бу сўзлар Ҳазрати Жаъфар Содик разийаллоҳу анҳудин пақл қилингондур (Сидқий).

*Бу янглиғ ҳар бирининг шарҳ қилғай,
Ҳар одам бўлса мўъмин яши билғай.*

Аввал тавҳид, яъни Худойи таъолонинг ягоналигига гувоҳлиқ бермоқ ва якка деб эътиқод қилмоқ ва бир демоқ-у бир билмоқ.

Иккинчи адл. Адл улдурки, банда ўз амалида рост бўлмоқ.

Учунчи имомат. Имомат улдурки, охират ишининг дунё ишидин илгари тутмоқ.

Тўртунчи нубувват. Нубувват улдурки, Ҳазрати Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи васалламнинг пайғамбар билмоқ.

Бешинчи амри маъруф. Амри маъруф улдурки, ҳар ваки Худойи таъоло буйирубдур, бажо келтурмоқ.

Олтинчи наҳйи мункар. Наҳйи мункар улдурки, ҳар ваки Худойи таъоло андин манъ қилибдур, йироқ бўлмоқ.

Еттинчи тавалло. Тавалло улдурки, Худойи таъолонинг дўстларини дўст тутмоқ.

Саккизинчи табарро. Табарро улдурки, Худойи таъолонинг душманларини душман тутмоқ.

С а в о л: — Кимнинг қули турурсан? **Ж а в о б:** — Алоҳу таъолонинг қули турурман. **С а в о л:** — Кимнинг уммати турурсан? **Ж а в о б:** — Муҳаммад алайҳис саломнинг умматлари турурман. **С а в о л:** — Кимнинг дўсти турурсан? **Ж а в о б:** — Чаҳорёрларнинг дўсти турурман. **С а в о л:** — Алар ким турур? **Ж а в о б:** — Авал Ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ, иккинчи — Ҳазрати Умар, учунчи — Ҳазрати Усмон, тўртинчи — Ҳазрати Али разийаллоҳу анҳум эрурлар.

С а в о л — Кимнинг зурриётидин турурсан? **Ж а в о б:** — Одам алайҳис саломнинг зурриётидин турурман. **С а в о л:** — Кимнинг миллатидин турурсан? **Ж а в о б:** — Иброҳим алайҳис саломнинг миллатидин турурман. **С а в о л:** — Кимнинг мазҳабида турурсан? **Ж а в о б:** — Ҳазрати Имоми Аъзамнинг мазҳабида турурман. **С а в о л:** — Мазҳаб неча турур? **Ж а в о б:** — Тўрт турур. **С а в о л:** — Алар қайси турур. **Ж а в о б:** — Аввал — Имоми Аъзам мазҳаби, иккинчи — Имоми Шофъий мазҳаби, учунчи — Имоми Молик мазҳаби, тўртинчи — Имоми Аҳмад Ханбал мазҳаби турурки, албатта бу тўрт мазҳаб барҳақ турур.

ҚИРҚ ФАРЗ ЗИКРИ

Мўъмин банданинг зиммасида қирқ фарз бордур. Эмди барчасини айрим-айрим ва жудо-жудо баён қилиб, мўъмин биродарларимизга кўрсатурмиз, шояд, осонлиқ бирла ёд олғойлар.

Ул қирқ фарзлардин беши исломда турур, еттиси иймонда турур, ўн иккиси намозда турур ва учи ғуслда турур ва тўрти таҳоратда турур ва тўрти таяммумда турур ва иккиси амри маъруф бирла наҳи мункарда турур ва иккиси ҳайз бирла нифосда турур ва бири илм талаб қилмоқ турур.

Аммо, ул беш фарзким исломда турур, аввал иймонни яхши билмак, иккинчи — беш вақт намоз ўтамак, учинчи — рўза тутмак, тўртинчи — икки юз тангага қудрати етса закот бермоқ, бешинчи ҳаж қилмоқ (агар йўл озуқиға кучи етса).

Ва ул етти фарзким, иймонда турур, аввал — Аллоҳу таъолонинг яккаю ягоналикига инонмоқ, иккинчи — фа-ришталарига инонмоқ, учунчи — китобларига инонмоқ, тўртинчи — пайғамбарларига инонмоқ, бешинчи — қиёмат куниға инонмоқ, олтинчи — хайру шарни Аллоҳу таъолодин кўрмоқ, еттинчи — ўлдургондин сўнг тиргуз-моғига инонмоқ.

Ва ул ўн икки фарзким, намозда турур, олтиси на-мознинг ташида ва олтиси намознинг ичида турур. Ва ул олти фарзким, намознинг ташида турур, аввал — пок сув, иккинчи — пок жой, учунчи — пок тўн, тўртинчи — вақт, бешинчи — ният, олтинчи — қибла. Ва ул олти фарзким, намознинг ичида турур, аввал такбири таҳри-ма, иккинчи — қиём, учунчи — қироат, тўртинчи — ру-куъ, бешинчи — сужуд, олтинчи — қаъдаи ахирки, «Ат-тахийёт»ни «абдуҳу ва расулуҳ»гача ўқуб биткурмоқ миқдорича.

Ва ул уч фарзким, ғуслда турур, аввал оғзини чайқа-моқ, иккинчи бурниға сув олмоқ, учунчи — тамом бада-ниға сув еткурмоқ.

Ва ул тўрт фарзким, таҳоратда турур, аввал — юз ювмоқ, (бу) манглайининг мўй унган еридан энгак ос-тигача, бу қулоқни юмшоғидин у қулоқни юмшоғига-ча, иккинчи — икки қўлини ювмоқ тирсакигача, учунчи — бошини тўртдан бириға масҳ тортмоқ, тўртунчи — икки оёғини ювмоқ тўпуқлари бирла.

Ва ул тўрт фарзким, таяммумда турур, аввал — ний-

ят, иккинчи — тоза тупроқни қасд этмоқ, учунчи — икки қўлини кафи бирла юзиға масҳ тортмоқ учун бир навбат ерға урмоқ, тўртунчи — икки қўлини тирсақлари бирла масҳ тортмоқ учун бир навбат ерға урмоқ.

Ва ул икки фарзким, амри маъруф бирла наҳи мункарда турур, аввал — яхшилиқға буюрмоқ, иккинчи — ямонлиқдин яндурмоқ.

Ва ул икки фарзким, ҳайз бирла нифосда турур, аввал — ҳайз илмининг ҳукмлари бирла билмоқ, иккинчи — нифос илмининг ҳукмлари бирла билмоқ.

Ва ул бир фарзким, юқорида ижмолан зикр қилиниб эрди, илмнинг талаби турурки, барча эркак бирла урғочиға фарз турур, андоқки, Пайғамбар алайҳис салом буюрурлар: «Талаб ул-илми фаризатун ало кулли муслимин ва муслиматин»¹⁴.

НАМОЗҒА ЭҲТИМОМ ҚИЛМОҚ БАЁНИДА

Этиқодот тузатилгандин сўнг ибодати баданиянинг хўброқи намоз турур.

«Саҳиҳ»и Муслимда Жобир разияллоҳу анҳудин ривоятдурки, Пайғамбар алайҳис салом буюрдиларки: «Байн ал-абди ва-л-куфри тарк ус-салоти», яъни фарқ банда бирла куфрнинг миёнасида намоз тарки турур, яъни намоз тарки куфрға еткурур.

«Мишкот»и шарифда Ибн Можжа ва Аҳмад ва Термизий ва Нисойи ва Бурида разийаллоҳу анҳу Онҳазратдин ривоят қилибдурларки, аҳд биз бирла мардумнинг аросида намоз турур ва ҳар ким ани қасдан тарк қилса кофир бўлур». Ва Ибн Можжа Ад-Дурдоъдан ривоят қилурки, манга дўстум Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи васаллам васият қилдиларки, Худоға ширк келтурмағайсан, агарчи ўлдурулғойсан ва куйдурулғойсан. Ва ато-анонинг фармонидин бўйун тўлғама, агарчи буюрғайларки, хотину фарзанду молингдин бадарға бўлғойсан. Ва намоз фарзининг қасдан тарк қилмағойсан ва ҳар ким фарз намозни қасдан тарк қилса Аллоҳу таъолонинг аҳду амони андин барий ва холий бўлур. Пас, икки дунёда қандоғ нажот топар.

Ва Аҳмад ва Дорамий ва Байҳақий Амру бин Осдан ва ул Онҳазрат алайҳис саломдан ривоят қилибдурларки, ҳар ким фарз намозининг вожиб ва суннат ва одоби бирла муҳофаза қилса, қиёматда анга нуру ҳужжат ва нажот бўлғай ва ҳар ким муҳофаза қилмаса на анга нур

бўлғай ва на ҳужжат ва на нажот бўлғай. Ва ул қиёматда Фиръавну Ҳомон* ва Қорун-у Уббий Халаф** бирла бўлғай.

Термизий Абдуллоҳ ибн Шафиқдин ривоят қилурки, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи васалламнинг асҳоби ҳеч нимани билмас эрдиларки, ани тарки мўжиби куфр бўлғай, яъни ўлум ва ҳибси доимийга лойиқ бўлғай, магар намоз таркини мўжиби куфр билур эрдилар.

ЭМДИ БИЛМОҚ керакки, намознинг шартлари ва рукнлари*** бор турур, андоқки, Худойи таъоло бу фақирга тавфиқ берса, ҳар қаюсини ўз ерида зикр қилур ва намознинг шартлари ҳақиқий нажосатдинки, кўзга кўрунғой ва ҳукми нажосатдинки, кўзга курунмағай, булардин баданни тоза бўлмоғи турур ва жойни тоза бўлмоғи турур. Бас, аввал таҳорат масъалаларининг ўрганмоқ вожиб турур.

* Ҳомон — Фуръавнинг вазири.

** Қурайшнинг бадбахт ва мунофиқларидан бири турурки, Онҳазрат ўз дасти муборақлари ила Уҳуд жангида дузахқа юбориб эрдилар (Сидқий).

*** Руки деб бир ниманинг ажзосини айтурларки, агар олардин бири бўлмаса, ул нимарса вайрон бўлур (Сидқий).

КИТОБ УТ-ТАҲОРАТ

**яъни бу китобда таҳоратга кераклик масъалалар
баён топилаётган**

Билгилки, таҳоратда тўрт нимарса фарз турур. Аввал — юзни мўй ўнган еридин энгак остигача ва бу қулоқни юмшогидин у қулоқни юмшоқиғача ювмоқ. Иккинчи — икки қўлнинг тирсағи бирла ювмоқ. Учинчи — бошнинг тўртдан бирига масҳ тортмоқ ва икки оёғнинг тўпуқи бирла ювмоқ. Ва сақоли кўб кишини сақолига масҳ тортмоқи ҳам фарз турур. Агар бу мазкур бўлгон тўрт бадандин тирноқ миқдорича, яъни озмоз қуруқ қолса ҳам таҳорат дуруст бўлмағай. Имоми Шофий ва Имоми Аҳмад бин Ҳанбал ва Имоми Моликнинг наздларида нийят ва тартиб ҳам фарз турур. Ва Имом Моликнинг наздида пайдарпай ювмоқ ҳам фарз турур.

Масъала. Таҳоратда суннат ул турурки, аввал «Бисмиллоҳ ил-алий ил-азим ва-л-ҳамду лиллоҳи ало дийн ил-исломи»¹⁵ деб, икки қўлини бўғуниғача уч навбат ювғай ва ўнг қўли бирла уч навбат оғзиға сув олғай ва мисвок қилғай. Ва ўнг қўли бирла уч навбат бурниға сув олғай ва сўл қўли бирла бурнини тоза қилғай ва уч навбат тамоми юзини ювғай. Ва сақолу панжаларини хилол қилғай ва уч мартабадин икки қўлини тирсаки бирла ювғай ва бир навбат тамоми бошиға масҳ тортғай

ва бошига масҳ тортқан сув бирла икки қулоқига масҳ тортқай, янги сув шарт эмасдур. Ва уч мартадин икки аёқини тўпуқи бирла ювгай*.

МАСҲ ТОРТМОҚ БАЁНИДА

Масҳини таҳорати комилдин сўнг кийгон бўлса ҳадас етмаган вақтдин муқимга бир кеча-кундуз ва мусофирга уч кеча-кундуз жоиз турурки, аёғидин масҳисини солмагай, яъни ешмагай ва масҳи узрасига масҳ тортгай. Ва агар масҳи йиртилгон бўлса рафтор қилурда, яъни манчишу турушда аёқнинг уч бармоғи кўрунса анинг узрига масҳ раво эрмасдур.

Бир масҳидаги йиртуқ ва тушукларни жамъ қилинур, агар уч бармоқ ситса ва йўласа масҳ раво бўлмагай,

* Таҳоратнинг мустаҳаблари ўнгдин бошламоқ ва бўйунга масҳ тортмоқ ва бу дуоларни ўқумоқ ва нийят қилмоқдур, бу тариқадаки: «Атаваззаъу ли-ибодати-с-салота ва ли-изолат ли-ҳадаси»¹⁶.

Оғзини юварда бу дуони ўқугай: «Аллоҳумма аъинни ало зикрика ва шукрика ва ҳусни ибодатика ва тиловати китоби-ка»¹⁷.

Ва бурнини юварда бу дуони ўқугай: «Аллоҳумма ариҳни ройиҳата-л-жаннати ва наъимаҳо»¹⁸.

Ва юзини юварда бу дуони ўқугай: «Аллоҳумма баййиз «важҳи бинури маърифатика ва явма табаййазу вужухун ва тасавваду вужухун»¹⁹.

Ўнг қўлини юварда бу дуони ўқугай: «Аллоҳум-маътинни китоби би-ямини ва ҳосибни ҳисобан ясиро»²⁰.

Ва сўл қўлини юварда бу дуони ўқугай: «Аллоҳумма ло таътинни китоби би-шимоли ва ло мин варои заҳри»²¹.

Ва бошига масҳ тортарда бу дуони ўқугай: «Аллоҳумма ҳаррим шаъри ва башари ала-н-порн»²².

Ва қулоқига масҳ тортарда бу дуони ўқугай: «Аллоҳум-мажъални мин-ал-лазийна ястамизуна-л-қавла фа-яттабизуна аҳсанаҳу»²³.

Ва бўйунга масҳ тортарда бу дуони ўқугай: «Аллоҳум-маътиқ рақабати мин-ан-порн ва мажжини мин-ас-салосили ва-л-ағломн»²⁴.

Ўнг аёқини юварда бу дуони ўқугай: «Аллоҳумма саббит қадами ала-с-сироти»²⁵. Ва сўлини юварда бу дуони ўқугай: «Аллоҳум-мажъал занби мағфурани ва саъини машкурани»²⁶.

«Фатовийи Қозихон»да таҳорат бобида айтурки, ҳар бир узвин ювгонда: «Бисмиллоҳир Раҳмонир Раҳим» дегай ва айтқай: «Ашҳаду анло илоҳа илаллоҳу ва ашҳадуанна Муҳаммадан абдуҳу ва расулуҳу»²⁷.

Пас, қачонки таҳоратдин фориғ бўлса, еридин тургай ва айгай: «Ашҳаду-ан ло илоҳа илаллоҳу ва ашҳаду-анна Муҳаммадан абдуҳу ва расулуҳу».

Ва қойимлик ҳолида таҳоратдин қолгон сувини ичгай.

Бу дуоларни «Мухтасари Жунгий» (китоби)дин ёздим фақат (Сидқий).

аммо икки пойдаги масҳи тушукини қилинмағай, андоқки, «Дурр ул-мухтор»да мазкурдур.

Ва агар бир кишининг таҳорати бўлса ва бир масҳини аёғидин тортса, ул миқдордаки, аёғининг кўброқи масҳининг почасига етса ё масҳига масҳ тортмоқ вақти битса, бу икки сурагда, хоҳ муқим бўлсун, хоҳ мусофир, икки аёғидаги масҳини солиб, икки аёғини ювғай.

Ва уч бармоқ узунлигича уч бармоқ бирла аёл узрасига масҳ тортмоқ фарз турур.

«Фатҳ ул-қадир» (китоби)да мазкурки, хоҳ уч бармоқ бирла бир мартаба масҳ қилсун, хоҳ бир бармоқни ҳўл қилиб, янги-янги сув бирла уч навбат масҳ қилсун. Керакки, ҳар бир аёқ узра уч бармоқ баробарида тортқай. Агар бир аёқ узра икки бармоқ баробарида, яна бирига тўрт бармоқ баробарида бўлса масҳ раво бўлмағай.

Керакки, масҳи узрасида хат ва чизик пайдо бўлғай ва бармоқлар бир-биридин жудо-жудо ва кушода бўлғай, андоқки, «Дуррул-мухтор»да мазкурдур.

Ва суннат улдулки, ҳар беш бармоқлари бирла аёқининг бармоқларини учидин тўпуқининг узрасигача тортқай ва бу Аҳмад бин Ҳанбалнинг наздида фарздур.

«Фатовийи Қозихон»да мазкурдулки, ўнг қўлининг беш бармоқларини ўнг аёқи узра ва сўл қўлининг беш бармоқларини сўл аёқи узра қўйғай ва барча бармоқлари очуқ ва кушода бўлғай.

Таҳорат тамом бўлгондин сўнг ушбу дуони ўқуғай: «Ашҳаду-ан ло илоҳа иллаллоҳу ваҳдаҳу ло шарика лаҳу ва ашҳаду-анна Муҳаммадан абдуҳу ва расулуҳу. Аллоҳум-мажъални мин-ат-таввобийна ваҷъални мин-ал-мутатаҳҳирийна*, субҳонака, аллоҳумма ва биҳамди-ка, астағфирука ва атубу илайка»²⁸.

ТАҲОРАТНИ СИНДУРГУВЧИ НИМАРСАЛАР БАЁНИДА

Ҳар нимарсаки закардан ё фарждин ё ортдин чиқса албатта булар таҳоратни синдирур.

Ва суюқ нажосатки, чунончи, иринг ва қону зардоб баданни ҳамма еридан чиқса ва ғусл вожиб бўлгонда ювмоқи лозим бўлгон ерга ёйилса булар ҳам таҳоратни синдирур.

* Бу Нисойининг ривоятидур. Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва олиҳи васаллам буюрдилар, ҳар ким мун таҳоратдин сўнг ўқуса ани амали бекор ва нобуд бўлмас (*Сидҳий*).

Оғиз тўлуб қусмоқ, хоҳ таъом бўлсун, хоҳ саффо бўлсун, хоҳ парча-парча уюгон қон бўлсун, таҳоратни синдирур.

Аммо балғам ҳаргиз таҳоратни синдурмас. Агар балғам қурсоқдин оғиз тўлуб келса имом Абу Юсуфнинг наздида таҳоратни синдирур.

Агар тупук бирла қон аралаш келса ва тупукнинг ранги қизғиш бўлса таҳорат ушалур ва агар сарғиш бўлса ушалмас.

Чалқанча ухламоқ ва ё ёнбошлаб ухламоқ ё бир нимарсага суялиб ухламоқки, ани олмоқ бирла йиқилса таҳорат ушалур.

Ва девоналиқ ва мастлиқу беҳушлиқ ҳар бир ҳолда ҳам таҳоратни синдирур ва вайрон қилур.

Ва болиғ кишининг қаҳқаҳаси ва кулмоқи ҳар қандаг намозда бўлсун таҳоратни синдирур ва бу шарт бирлаки, ул намоз рукуъ ва сужудлуқ бўлса. Агар болиғ киши жаноза намозида ва саждан тиловатда кулса таҳорати синмас, зероки буларда рукуъ ва сужуд йўқтур.

Агар сабий намозда кулса таҳорати синмас.

«Фатовийи Оламгирия»да мазкурдурки, агар намоз ўқугувчи намозда ухласа ва уйқуда қаҳқаҳа урса таҳорати синмағай.

Агар эр киши бирла хотун кишининг андоми ниҳонийси бир-бирига тўғриланса ва бепарда бўлса, яъни икки андомнинг орасида ҳеч нимарса восита бўлмаса ва эр кишининг андоми ниҳонийси қўбқон бўлса иковининг ҳам таҳорати ушалур, андоқки, «Дурр ул-мухтор»да мазкурдур. Агар эр кишини закарининг қўпмагон ҳолатда хотуннинг андомига тўғри кўрилса хотуннинг таҳорати ушалур, эр кишининг таҳорати ушалмас, андоқки, «Таҳтовий» бирла «Дурр ул-мухтор»да мазкурдур.

Масъала. «Фатовийи Оламгирия»да «Табйин»дин нақл қилинибдурки, агар бир кимарсанинг қўзиға рамад касали, яъни қизил гўшт пайдо бўлгон бўлса ҳар намоз учун таҳоратқа ҳукм қилибдурлар, зероки эҳтимоли борки, иринг ва зардоб бўлғай.

ҲУСЛ БАЁНИДА

Ҳуслнинг фарзи ул турурки, оғзини ва бурнини ювғай ва барча баданини бир бор ювғай.

Ҳуслнинг суннати ул турурки, аввал қўлини бўғунигача ювғай ва андомини нажосатдин пок қилғай, сўнгра

тахорат қилғай, андин сўнгра уч навбат барча танасига сув югуртқай.

Агар ғусл қилгон ерида сув тўхтаб кўл бўлса ғуслдан сўнг аёғини ювғай.

Ва хотунға ўрулгон сочларини остиға сув югуртмоқ фарз турур ва сочларини тарқатмоқ зарур эмасдур.

Ва агар эр кишининг сочи бўлса ани ҳаммасини ювмоқ ва остигача сув еткурмоқ фарз турур.

Ғусл нийяти

Навайту ан иғтасала ғуслан мин ал-жанобати ва рафъан лилҳадаси ва истибоҳатанлис-салоти ва тақар-рубан миналлоҳи таъоло, Аллоҳу акбар²⁹.

Мўжиби ғусл баёни

Ғуслни вожиб қилғувчи нимарса жимоъ турур, хоҳ эр кишининг ортиға бўлсун, хоҳ хотун кишининг олдиға ва ортиға бўлсун, закарни уста кесган ерининг миқдори киргон бўлса, обманий келмаса ҳам қилғувчи ва қилдир-ғувчи иковиға ғусл вожиб бўлур.

Ва яна уйғоқлиқда ва уйқуда лаззат бирла обманий отилиб келса, бул ҳам ғуслнинг вожиб қилур. Агар обманий келмай эҳтилом бўлса андоғ кишиға ғусл вожиб бўлмағай.

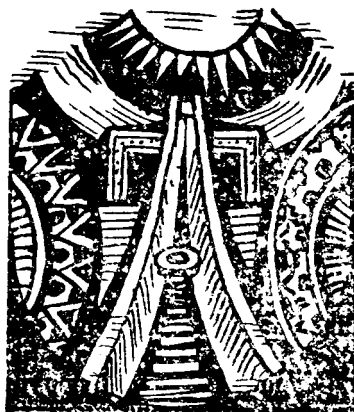
Агар обманий маконидин лаззат бирла жудо бўлса ул вақт закарининг бошини тутамлаб, обманийни тўхтатса, андин сўнг обманий чиқса, бу суратда ҳам ғусл вожиб бўлур.

Агар обманий маконидин белаззат жуда бўлса Ҳазрати Имоми Аъзам раҳматуллоҳи алайҳнинг наздларида ғусл вожиб бўлмағай.

Агар бир кимарса уйғониб закарининг тушукида бир мунча ҳўл ва нам кўрса ва эҳтилом бўлгонлиғи ёдида бўлмаса, бас, агар закар уйқудин илгари қойим бўлса, яъни қўбқон ва дириглагон бўлса ғусл вожиб эмасдур, магар ул ҳолда ғусл вожиб бўлурки, обманий эканлиғи жазм бўлса. Ва агар закар уйқудин илгари сокин бўлса, яъни сўлгон бўлса ғусл вожиб бўлур.

Шамс ул-аимма Ҳалвоий айтадурки, бу ҳодиса кўброқ воқеъ бўлур, ҳолбуки, халойиқ бу масъаладин ғофил эрурлар, бас, ани ёд тутмоқ вожибдур, андоқки, «Фатовийи Оламгирия»да мазкурдур.

Ва яна қачонки ҳайз ва нифос тўхтаса ғусл вожиб бўлур.

БОБИ ҲАЙЗА

Ҳайзнинг* энг ози уч кеча-кундуздур ва энг кўпи ўн кеча-кундуздур. Ви нифоснинг энг кўпи қирқ кундур ва энг озининг таъйини йўқтурки, бир соат ҳам бўлса мумкин турур, андоқки, «Молобудда минҳу»нинг ҳошиясида мазкурдур. Бу муддатда холис оқдин бошқа қизилу қаро ва қорамтулу сариг ва булардин бошқа қаю рангда бўлса ҳайз ва нифос қони дейилур.

Ҳайзнинг поклиғини энг ози ўнбеш кундур, яъни мумкиндурки, бир ойда масалан уч кун ҳайз келгай ва ўнбеш кун тоза қолгай, яна ҳайз келгай, бас, бир ойда икки ҳайз мумкиндур. Ҳайзнинг поклиғини кўблиғи бетайиндур, андоқки, «Дурр ул-мухтор»да мазкурдур.

Ҳайзда ҳар наки уч кундин озроқ ва ўн кундин ошуқроқ кўрилса ва ҳар паки нифосда қирқ кундин зиёда кўрилса истиҳоза қони бўлурки, намоз бирла рўзага моне бўлмагай, ҳар намозга янги таҳорат қилиб, бемалол рўза тутгай.

Масъала. Ҳайз ва нифослик хотундин намоз соқит бўлур, ани қазоси вожиб эмасдур. Аммо ҳайз ва нифос рўзага моне бўлмас, яъни ани қазоси вожиб бўлур.

Намоз бирла рўза фарқининг иллоти будурки, рўза бир йилда бир ой турур ва ҳайзнинг энг кўпи ўн кун турур. Бас, бир йилда рўзанинг қазоси ўн кун бўлур, бу мушкул эмасдур. Аммо намоз рўзанинг хилофида турур-

* Касал хотун ва боладин қолғон хотун қон кўрса ҳайз бўлмагай, андоқки, «Мухтасари Виқоя»да мазкурдур.

ки, агар намоз афв бўлмаса эрди, ҳар ойда эллик намоз қазоси ва бир йилда олти юз намоз қазоси вожиб бўлур эрди ва анда тўла машаққат бўлур эрди, анинг учун шариат эгаси ани афв буюрди.

Айтурларки, вақтики Ҳазрати Ҳавво ано ҳайзга мубтало бўлдилар. Ҳазрати Одам алайҳис салом бу ҳолатда намоз ҳукмининг Ҳазрати Рабб ул-Иззатдин сўрдилар, афву турур деб ҳукм бўлди. Рўзанинг вақтида ҳазрати Одам намозга қиёс қилиб, ўзлари ҳукм бердиларки, рўза ҳам намозга ўхшаш афв турур ва тутмаса бўлур. Ва ҳазрати Зул-Жалолдин сўрмадилар, анинг учун рўза афв бўлмади, андоқки, «Таҳтовий»да мазкурдур.

Ҳайз ва нифос ичра хотун бирла қовушмоқ ҳаром турур, андоқки, Худойи таъоло буюрур: «Фаътазилу-н-нисоа фи-л-маҳизи, яъни канора қилинглари ва чекилинглари хотунлардин ҳайз вақтида ва ҳайз ҳолатида, яъни қовушманглари ва ёвушманглари.

Ўн кундин сўнг ҳайз тўхтаса беғусл ҳам қовушмоқ жоиз турур Имоми Аъзам наздларида. Ҳайз замонида хотундин бўлакланиб ётмоқ тарсолар расмидур.

Масъалаи дигар. Бир кимарса ахшом ичра эҳтилом бўлди, сўнгра уйғонди, ҳеч ҳўл кўрмади. Сўнгра таҳорат қилди ва тонг намозини ўтади, сўнгра маний нозил бўлди. Анинг узра ғусл вожиб бўлур, андоқки, «Захира»да мазкурдур. Аммо намозни ёндуруб ўқумағай.

Агар бир одам намозда эҳтилом бўлса ва маний нозил бўлмаса, токи намозни тугатса, сўнгра маний нозил бўлса намозни ёндуруб ўтамағай ва ғусл қилғай, андоқки, «Фатҳ ул-қадир»да мазкурдур.

Масъала. Бетаҳорат ғилофсиз Қуръонга қўл еткурмоқ бил-иттифоқ жоиз эмасдур ва ғилоф бирла жоиздур. Ва этак ва енг бирла тутмоқ ҳам жоиз эмасдур, андоқки, «Оламгирия»да мазкурдур. Аммо ўқумоқ жоиздур.

Жанобату ҳайз ва нифос ҳолатида Қуръон ўқумоқ жоиз эмасдур бу шарт бирлаки, қироат қасди бирла бўлса. Аммо, дуо қасди бирла ва бир ишқа юзланмоқ қасди бирла, саҳиҳ қавлга кўра «Бисмиллоҳир раҳмопир раҳим» демоқ мамнў эмасдур.

Ҳайз ва нифос ҳолатида масжидга кирмоқ ва ҳонаи Каъбапи тавоф қилмоқ ҳам жоиз эмасдур.

НАЖОСАТ ҲУКМИ

Ун жонвариким, гўшти ҳалол турур, чунончи, қаромолу от ва қўй-у эчки, буларнинг сийдуки ва гўшти, ҳа-

ром учар қушларнинг тезаги нажосати хафифа турур. Жоманинг тўртдан биридан камроқига текса афу турур ва намозга моне эмасдур, валекин сувни мурдор қилур. «Қудурий»да айтур: «Жомадин мурод улдурки, анинг бирла сатри аврат мумкин бўлса».

«Мабсут»да айтур: «Саҳиҳ улдурки, мутлақ жоманинг тўртдан бири мўътабардур». «Оламгирия»да келтирур: «Фатво берилгон ул турурки, жоманинг тўртдан бири ва намозхон баданининг тўртдан бири турур».

Масъала. «Ашбоҳ»да кетурурки, ҳамма сийдук нопокдур, магар кўршапаракнинг сийдуки покдур. «Қозихон»да кетурурки, кўршапаракни пўқи сув бирла жома ни нопок қилмағай.

Масъала. Кўршапаракни сийдуки бирла пўқи тоза турур. Ва анингдек, сичқоннинг сийдуки ҳам тоза турурки, андан парҳез қилмоқ ва ўзни сақламоқ узр турур ва фатво анга турур, андоқки, «Тоторхония»да мазкурдур.

«Ашбоҳ»да кетурурки, мушукнинг сийдуки сув идишдин ўзгада афу турур ва фатво мунга турур, чунончи, «Дурр ул-мухтор»да мазкурдур. «Молобудда» минҳу, 33-сафҳа.

Аммо, товуқ бирла ўрдакнинг пўқи одамизоднинг бирла баробардур. Одамизоднинг сийдуки, агарчи бола бўлсун ва эшакнинг сийдуки ва гўшти ҳаром нимарсаларнинг сийдуки ва одамизоднинг пўқи ва чаҳорполарнинг пўқи нажосати ғализа турур.

Ва анингдек ҳар жонворнинг қони ва узумнинг шароби нажасдур.

Аммо балиғу пашша ва биту хартумлиқ чибинким, шолитор ва тўқайларда бўлур, буларнинг қони, агарчи кўбтур, тоза турур, андоқки, «Баҳр»да мазкурдур. («Таҳтовий»).

Масъала. Суюқ нажосат кафнинг олақони, яъни кафнинг ичи баробарида бўлса ва қуюқ нажосат мисқолий танга миқдорида бўлса, яъни булар жома ёки бадан узра текса афу турур, валекин сувни мурдор қилур.

Масъала. Агар нажосат мисқолий танга баробарида бўлса афу турур ва намоз анинг бирла саҳиҳ ва дуруст турур, лекин ҳаромга яқин кароҳиййат бирла дуруст турур, бас, ювмоқ вожиб турур. Агар мисқолий танга миқдоридан кам бўлса ҳалолга яқин кароҳиййат бирла намоз дуруст бўлур. Бас, андин тозаланмоқ суннатдур. Агар мисқолий тангадин ушуқ, яъни кўб бўлса намозни

вайрон қилур ва ани ювмоқ фарз турур, андоқки, «Дурр ул-мухтор» да мазкурдур. («Молобудда минҳу», 13-сафҳа).

Масъала. Одамизод салқути, агарчи кофир бўлсун, пок ва ҳалол турур ва гўшти ҳалол нимарсаларнинг салқути ва аларнинг тери пок турур. Ва эшаку хачирнинг тери машкук турур.

Ҳар жонварнинг тери салқути каби турур, андоқки, «Ҳидоя» да мазкурдур. Пас, эшак бирла хачирнинг салқути ҳам тери каби машкук турур.

Мушук ва сичқон ва бошқа уйда юрадургон нимарсалар, чунончи, калтакесак ва мунга ўхшаш нимарсаларнинг салқути ва гўшти ҳаром паррандаларнинг салқути ғанийлар ҳақида макруҳ турур, аммо, камбағаллар ҳақида макруҳ эмасдур. Бу ердаги макруҳдин мурод макруҳи тинзиҳийдур. Агар ул салқутдин бошқа нимарса топилса, йўқса аслан макруҳ эмасдур, андоқки, «Дурр улмухтор»да мазкурдур.

Тўнғуз, иту фил, булар каби жонворлар салқути нажасдур.

ТАҲОРАТ ҚАНДОҒ СУВ БИРЛА ҲОСИЛ БЎЛУР, АНИ БАЁНИ

Таҳорат тоза сув бирла ҳосил бўлур, хоҳ осмондин тушсун, хоҳ ердин чиқсун, дарё суви ва қудуқ суви ва булоқ суви каби сувлар.

«Дурр ул-мухтор»да айтурки, Замзами шариф суви бирла ҳам таҳорат бекароҳат ҳосил бўлур.

Пас, дарахт суви ё мева ё тарбуз ё узум суви бирла таҳорат қилса дуруст эмасдур.

Агар сувға туфроқ ё собун ё заъфарон каби тоза нимарса тушса ул сувдин таҳорат жоиздур, магар ани сув йўқлуқи йўқ бўлса, яъни қўйулса ёки андин сувлуқ оти йўқ бўлса, чунончи, ани оти шўрбо ё гулоб ё сирка бўлса, бу суратда ул сув бирла таҳорат ва ғусл қилмоқ барча уламо иттифоқича жоиз бўлмағой.

Масъала. Агар обманий ҳўл бўлса ювмоқ бирла пок бўлур. Ва агар қуруқ бўлса уқалаш ва пишқалаш бирла ҳам тоза бўлур бу шарт бирлаки, закарининг калласи пок бўлса, яъни сув бирла истинжо қилгон бўлса андоқки, «Дурр ул-мухтор»да мазкурдур.

Масъала. Қилич ва пичоқу чопқу ва буларға ўхшаш нимарсалар масҳ қилмоқ ва ерға суртмоқ бирла тоза бўлур.

Агар маҳси ё кафш ё ўтук ё чорук ултонига ва ё бошқа ерига пўқ ё қон каби нажосатларким, қурғондин сўнг асари кўрулса, ерга ишқалаб асарининг йўқ қилмоқ бирла пок бўлур. Агар кўрунмайдургон нажосат текса ювмоқ бирла пок бўлур, чунончи, «Дурр ул-мухтор»да мазкурдур.

Агар булғонч ва ифлос ер қуруса ва нажосат асари боқий қолмаса намоз учун пок бўлур, аммо таяммумга ярамас.

Девор ва ё ётқузулғон хишт ва дарахт ва ўрулғон ва ўрулмағон гнёҳ ва тош, агар бу мазкурлар нажосатлиқ бўлса то ювмаса пок бўлмас.

Масъала. Нажосатики, кўзга кўрунур бўлса асари кетқулуқ миқдорича ювмоқ бирла Имоми Аъзам раҳматуллоҳи алайҳ наздида пок бўлур. Ва баъзининг наздида асари кетқондин сўнг уч навбат ювмоқ керак ва ҳар навбат, агар мумкин бўлса, сиқмоқ керак. Ва агар сиқмоқ мумкин бўлмаса, ҳар навбат қурутмоқ керак, токи қатра ва томчиси қолмасун.

«Оламгирия»да айтурки, қурутмоқ ҳожат эмас, қатраси босилса кифоя қилур.

Имоми Муҳаммаднинг наздида тезак кул бўлмоқ ила пок бўлур, фатво бу кишининг қавлигадур, чунончи, «Хулоса»дадур. («Молобудда минҳу», 25-сафҳа).

Инчунин, эшак ва тўнгуз, агар туз конига тушса ва туз бўлса Имоми Муҳаммад бирла Имоми Аъзамнинг наздарида пок бўлур.

Ва ҳар мурдорнинг териси ошламоқ бирла пок бўлмай. Тўнгузнинг териси зоти нажас учун пок бўлмас ва одамнинг териси каромат ва шарофат сабаби бирла пок бўлмас. Ҳар бир тери ошламоқ бирла пок бўлса бўғузламоқ бирла ҳам пок бўлур.

Ва ўлумтукнинг юнги ва сўнгоки ва пайларию шохлари, агар ёғи бўлмаса, тоза турур, андоқки, «Дурр ул-мухтор» бирла «Таҳтовий»да мазкурдур.

Масъала. Оби жорий, яъни оқар сув ва кўб сувнинг ичига нажосат тушмоқдин ё нажосат узрасидин ўтмоқдин нажас бўлмағай, магар анда нажосатнинг рапги ё мазаси ё ҳиди зоҳир бўлса пажас ва мурдор бўлур.

Урфда оби жорий деб ани айтурларки, самонни оқузғай («Дурр ул-мухтор»).

Масъала. Оз сув оз нажосат бирла нажас бўлур. Имомий Аъзамнинг наздида кўб сув улдурак, бир тарафида қўл ювғонда бир тараф қўзғолмаса. Ва мутаххи-

ринлар ани «даҳ дар даҳ» деб андоза қилибдурлар, мунга нажосат тушқон бирла мурдор бўлмағай.

ҚУДУҚ БАЕНИДА

Агар қудуқға бирор жонвар тушса ва ўлса, агар шишса ё титу-пит бўлса, ани барча сувининг тортилур. Ва агар ишмаса ва титу-пит бўлмаса ит ё одам ё қўй каби катта жонвар бўлса ҳам қудуқ суви тамом торти-лур.

Агар қудуқға уч дона жонвар тушса, кабутар ва товуқ каби, бу суратда ҳам қудуқни суви тамом тортилур.

Ва агар сичқон ва чумчуқ каби кичкина жонвор бўлса йигирма қовғадан ўттузгача тортилур. Ва кабутар каби жонвар бўлса қирқ қавғадан отмишгача тортилур. Ва уч чумчуқ бир кабутар ҳукмида бўлур.

Қудуқ суви жонвар олинғондин сўнг тортилур («Муҳит»). Жонварни олмасдин қудуқдин сув тортмоқ мў-табар эмасдур, қайта бошдин тортмоқ керакдур («Олам-гирия»).

Агар билинса, жонвар тушқон замондин буён қудуқ мурдор бўлур ва билинмаса бир кеча-кундуздин буён қудуқни мурдор дейилур. Ва агар жонвар шишса ё титу-пит бўлса, уч кеча-кундуздин буён қудуқни мурдор дей-илур. Ва бу ҳукм таҳорат бирла ҳуслни ҳақидадур. Бас, ҳар намозики бу муддатда бу сув бирла таҳорат қилиб ўтаса ва ҳусл учун бу сувдин ишлатса ул намознинг ён-дуруб ўқумоқ лозимдур («Қазо фий «Дурр ул-мухтор»).

Ва агар ул сувда тоза либосни ювса ани қайта бош-дин ювмоқи лозим эмасдур («Таҳтовий»).

ТАЯММУМ БАЕНИДА

Агар намозхон сувдан тўрт минг қадам йироқ бўлғон жиҳатдин сувга қодир бўлмаса ё беморлиқ пайдо бўлу-ридин қўрқғон жиҳатдин ё шифо тобмоқининг кечики-шидан ё касалининг кўпаймоқидин қўрқса ё душмандин ё бўри бирла қаплондин қўрқса ё ташналиқдин қўрқса ё арқон бирла қовға тополмаса, бу суратларда анга жоиз-дурки, таҳорат бирла ҳусл ўрнида таяммум қилур.

Таяммум туфроқ жинсининг ҳар бири бирла жоиздур, чунончи, тошу қум, хоҳ қоро бўлсун, хоҳ қизил бўлсун, ё мармар бўлсун, хоҳ тоғ тузи, агарчи ғубори бўлмасун, аммо покиза бўлсун.

Масъала. Аввал нийят қилғай, сўнгра таҳорат олур, энглариини шимариб, ер узра ёки ер жинси бўлғон ни-

марса узра бир навбат уруб, тамоми юзиға суртар, яна икки қўлини ер узра уруб, андин сўл қўлини эгиб, яъни ҳалқа қилиб, ўнг қўли ичра қўйуб, тирсакиғача элтар, яна буён олиб келиб ўнг қўлини сўли узра ҳам бу каби югуртурур. Агар қўл бирла юздин оз-моз ери боқий қолсаки, анга қўл етмагон бўлса, таяммум раво эмасдур. Пас, юзукни тебратмоқ керак ва пормоқларни хилол қилмоқ, яъни бир-бириға олмоштурмоқ керак.

Масъала. Таяммум намоз вақтидин илгари бўлса ҳам жоиздур. Ва бир таяммум бирла ҳар қанча фарз ва нафл намозининг ўқумоқ жоиздур.

Масъала. Агар сувға қодир бўлса таяммум бузулур. Агар намоз ичида сувға қодир бўлса таяммум бирла бошлагон бўлса ботил ва фосид бўлур.

Масъала. Агар намозхоннинг бадани ё жомаси нажас бўлса ва сув истеъмолиға қодир бўлмаса нажосат бирла ани намози жоиздур (агар сатри аврат қилғудек пок жамаға қодир бўлмаса).

ИСТИНЖО ЗИКРИ

Истинжонинг маъноси ўзни нажосатдин пок тутмоқ турур.

Бир кимарса ҳожат ериға бориб қазойи ҳожат қилса тош ё ани ўрниға кесак бирла ўзини пок қилур.

Қиблага қаршу ўтуруб қазойи ҳожат қилмоқ ёки қиблага орқа ўгуруб қазойи ҳожат қилмоқ ва куну ойға қаршу ўлтурмоқ ё халода қуръон ўқумоқ ва халодин чиқарда аврат ериға боқмоқ ва ўнг қўли бирла истинжо қилмоқ, булар барчаси макруҳдур.

Агар чўптагида псми Аллоҳ ёзилгон ақча бўлса ё юзукида ёзилгон бўлса, булар бирла халоға кирмакда бок йўқдур, лекин ул мақола ёзилгон юзук кўзини каф ичиға жўйрултурғой.

Сув бирла истинжо афзал турур. Керакки, истинжодин аввал ва сўнг қўллариини чайқағай ва сўл қўлини шаҳодат бармоғидин тубонғи уч бармоғини бири ёки иккиниси ё учови бирла истинжо қилғай.

Халоға кирарда аввал сўл аёғини қўяр ва чиқарда ўнг аёғини чиқарар.

Кўнгли қарор олғунча чайқамоқ керакдур.

Агар холий ер бўлмаса ва биров кўрадурғон ер бўл-

са, тақи оқар сувнинг лабида бўлса истинжо қилмаслик керакдур* агар истинжо қилса гуноҳкор бўлур.

Хотунлар эркаклардин холий ва овлоқ ерда бўлмасалар истинжони тарк этарлар. Аммо эрлардан овлоқ ерда бўлсалар истинжони таъхир этмаслар.

Хотунлар ароларида андомларининг ҳукми эрлар андомининг ҳукмида турур, то агар бир-бирларининг андомлариға қараса гуноҳкори азим бўлурлар.

.

* Бу шарт бирлаки, нажосат бир танга миқдоридин оз бўлса, агар бир танга миқдорича бўлса ювмоқ фара бўлур, бир холий ерда истинжо қилур. (Бидъий).

КИТОБ УС-САЛОТ

Намоз — вақт дохил бўлгондин мусулмон ва оқил ва болиғ кишига, ҳайзу нифосдин тоза бўлгон оқила, болиға ва муслима хотунга фарз бўлур.

Масъала. Агар вақт такбири таҳрима миқдорида боқий бўлса, яъни, чунончи, офтоб намози асрда сорғарса бу ҳолатда кофир (киши) мусулмон бўлса ё бола баловатқа етса ё девона ва жинни соқайса намоз анга фарз бўлур. Ва ҳайзу нифос тўхтагондин сўнг ғусл ва такбири таҳрима сиққудек вақт боқий бўлса намоз фарз бўлур.

НАМОЗ ВАҚТЛАРИ БАЁНИДА

Бомдод намозининг вақти субҳи содиқдан офтоб туқгунча ва пешиннинг вақти офтоб оғқондин сўнг ҳар нимарсаннинг сояси сояи аслийсидин бошқа ўзиға поки баробар бўлгунча. Сояи аслий ойларда бундоқ кўринишда бўлур:

далв — саккиз ярим қадам, кун 10 соат, тун 14 соат;

ҳут — олти ярим қадам, кун 11 соат, тун 13 соат;

ҳамал — тўрт ярим қадам, кун ва тун иккови 12 соат;

савр — уч ярим қадам, кун 13 соат, тун 11 соат;
жавзо — икки ярим қадам, кун 14 соат, тун 10 соат;
саратон — бир ярим қадам, кун 15 соат, тун 9 соат;
асад — икки ярим қадам, кун 14 соат, тун 10 соат;
сумбула — уч ярим қадам, кун 13 соат, тун 11 соат;
мезон — беш ярим қадам, кун ва тун иккови 12 соат;
ақраб — етти ярим қадам, кун 11 соат, тун 13 соат;
қавс — тўққиз ярим қадам, кун 10 соат, тун 14 соат;
жадий — ўн ярим қадам, кун 9 соат, тун 15 соат.

Шариат агалари ҳар кимни қадду қомати ўз қадамида етти қадам бўлур дебдурлар.

Имоми Аъзамнинг наздида сояи аслийдин бошқа ҳар нимарсанинг сояси ўзиға икки баробар бўлгунча пешиннинг вақти боқий бўлғай.

Ва пешиннинг вақти ўткондин сўнг асрнинг вақти турур, токи офтоб сорғариб нурсиз бўлмағай. Андин сўнг кун ботқунча асрнинг вақти макруҳ турур. Ул вақтда ул куннинг асри макруҳи таҳримий бирла жоиз турур. Ўзга фарз ва нафл намозлар жоиз эмасдур.

Офтоб ботқондин сўнг ҳавонинг канорасидаги қизғиш ранглар йўқолгунча намози шомнинг вақтидур (аксари уламо ва Имоми Аъзам наздларида). Яна бир қавлга кўра ҳавонинг канорасидаги оқ ранг йўқолгунча намози шомнинг вақти боқий қолур, лекин юлдузлар бутрашқондин сўнг намози шом танзиҳий макруҳ бирла жоиздур.

Ва намози шомнинг вақти ўткондин сўнг тун ярмигача хуфтоннинг вақти турур. Ва витрининг вақти хуфтон ўқилғондин сўнг субҳ туғгунча турур.

Кун иссиқ вақтида пешиннинг таъхири мустаҳаб турур, чунончи, «Ҳадиси Бухорий»да турурки: «Абриду би-з-зуҳри файнна шиддат ал-ҳарри мин қайҳи жаҳаннама», яъни пешин намозини салқин тушкон вақтда ўқунглар, зероки иссиқнинг шиддати дўзах забонасидин турур. Ва «Таҳтовий» Ибн Масъуддин нақл қилур, ул Оиҳазратни кўрдик, қишда пешинни тез ўқурға буюрдилар ва ёзда пешинни таъхириға буюрдилар (Қазо фи-л-«Бурҳон»).

Дурр ул-мухтор» соҳиби айтурки, мурод салқиннинг миқдори ул турурки, девор соясида юруш-туруш мумкин бўлғой.

Тонг намозини кун ёришқонда ўқумоқ мустаҳаб турур, ул миқдордаки, тартиб бирла қирқ оят қироат қилиб намозни адо қилғай ва агар фасод зоҳир бўлса яна қирқ оятни тартиб бирла ўқуб, иъода қилмоқ мумкин бўлғай.

Кун чиқар вақтида ва туш вақтида ва кун ётарда ул куннинг асридин бошқа ҳеч намоз жоиз эмасдур, хоҳ саждаи тиловатда бўлсун, хоҳ намози жаноза бўлсун.

АЗОН БАЁНИ

Азон ва иқомат адо ва қазо намоз учун суннат турур, яъни фарз намозлар учун. Аммо суннатлар ва витр ва таровиҳ ва икки ийд ва нафллар учун азон суннат эмасдур (Қазо фи-л-«Муҳит»).

Мусофирға азоннинг тарки макруҳ турур.

Ҳар ким уйида намоз ўтаса анга шаҳар азони киёфя турур.

НАМОЗ ШАРТЛАРИНИНГ БАЁНИ

Намознинг шартлари ул турурки, намозхоннинг бадани зоҳир ва ғайри зоҳир нажосатдин тоза бўлғай ва жоманинг тозалиқи ва жойнинг тозалиқи ва қиблага юз келтурмоқ ва авратни ёшурмоқ, эронларнинг аврати киндик остидин тиз остигача, киндик авратдин хориж ва тиз авратға дохил турур (Қазо фи-л-«Муҳит»).

Чўри ҳам эронлар каби турур, валекин орқаси бирла кўрсоқини ёшурғай. Озод хотиннинг ҳамма бадани аврат

турур, магар юзи ва икки кафи ва ҳар икки қадами аврат эмасдур.

Масъала. Агар эр киши ё хотун кишининг авратидин тўртдин бири очилса намоз фосид бўлур. Ва хотуннинг сочларики, ўргон бўлсалар, алоҳида ва бошқа бир узв турур, агар ани тўртдан бири очилса намоз фосид бўлур.

Масъала. «Навозил»да айтурки, хотуннинг товуши ҳам авратдур. «Дурр ул-мухтор»да айтурки, рожих қавлға кўра хотуннинг товуши ҳам авратдур. Ибн Хумом айтурки, бу тақдирға қараганда, агар хотун овоз бирла қироат қилса намози фосид бўлур.

Масъала. Ҳар кимни аврат ёшурурға жомаси бўлмаса ани яланғоч намоз ўтамоқи жоиз ва дуруст турур.

Масъала. Агар қибла жониби маълум бўлмаса, қасд қилиб, ул қасдға мувофиқ намоз ўқуғай ва беқасд намози жоиз эмасдур.

Масъала. Ҳар ким душмандин ё қоплонга ўхшаш нимарсалардин ё касалини зўраймоқидин қўрқуб, қиблага юз келтуролмаса мумкин бўлгон тарафға боқиб намоз ўтағай.

Масъала. Саҳрода нафл намози от ва эшак каби нимарсалар узрида узрсиз жоиз турур ва ул от бирла эшак қаю тарафға юрса ҳам дуруст турур ва фарз намози узр бирла жоиз турур («Оламгирия»).

Масъала. Намознинг шарти нийят турур, нафл ва суннат ва тарових учун мутлоқ нийят жоиз турур. Фарз ва витр учун нийятни ва такбири таҳриманинг иттисоли ва билғайки пешин намозининг ё асрнинг ўтағай, булар шарт турур. Қаю намоз эканлигини билмоқдин мурод улдурки, агар биров ани намозидин сўрса дарҳол беандиша баён қилғай, йўқса жоиз бўлмағай. Ва нийятдин мурод кўнгил нийяти турур, тил нийяти эътибор эмасдур. Агар кўнгил бирла тилнинг мувофиқ қилиб нийят қилса аҳсан ва хўброқ турур (казо фи-л-«Оламгирия»).

Иқтидо нийяти имомға иқтидо қилғучига лозим турур ва ракаатлари ададини нийяти шарт эмасдур. Бас, агар ракаатлар ададида ёнгилса, масалан, икки ракаат ўрниға уч ракаат ният қилса ва ё ани аксин нийят қилса безарар турур, андоқки, «Дурр ул-мухтор»да мазкурдур.

Агар кимарса имом ўтагон намозға иқтидо қилмоқчи бўлса ва билмасаки, имом қаю намозни ўтайдур, анга иқтидо қилса раво турур («Оламгирия»).

Имомға иқтидо нийяти зарур эмасдур. Агар имом

фалонийга имом бўлмасман, деб нийят қилса ва ул киши иқтидо қилса намози жоиз бўлур. Аммо хотунлар имоматининг нийяти зарур турур (Қазо фи-л- «Оламғирия»).

НАМОЗ РУКНЛАРИНИНГ БАЁНИ

Рукн — намознинг ичиға дохил бир жуз турурки, намоз анингсиз раво бўлмағай. Аммо, бу рукнларнинг баъзиси ижмолан юқорида баён топиб эрди, яна тартиб бирла зикр қилмоқни ўзимизға лозим билдуқ. Ва ул намознинг фарзи бўлгон рукнлар ўнбеш адад турур. Ва баъзиси намознинг ташида ва баъзиси намознинг ичида турур.

Аммо, намознинг ташидақи фарз саккиз адад турур: аввал — вақт, иккинчи — баданни тозалиқи, учунчи — жоманинг тозалиқи, тўртунчи — жойнинг тозалиқи, бешинчи — сатри овраг, олтинчи — қиблага юзланмоқ, еттинчи — нийят, саккизинчи — такбири тахрима.

Намознинг ичидақи фарзи етти адад турур: аввал — қиём, иккинчи — қироат, учунчи — рукуъ, тўртунчи — сужуд, бешинчи — қаъдаи ахир, олтинчи — тартиб (ҳар ракаатда ва намознинг тамомида), еттинчи — намозхон намоздан ўз ихтиёрича чиқмоқ.

НАМОЗНИНГ ВОЖИБЛАРИ БАЁНИДА

Имоми Аъзамнинг наздида намознинг вожиблари ўнбеш турур: аввал — сураи «Ал-ҳамду»ни ўқумоқ, иккинчи — зам сура (бир узун оят ё уч қисқа оят).

Нафл ва суннат ва витрнинг ҳар ракаатига зам сура вожиб турур.

Фарзнинг аввалқи икки ракаатига зам сура вожиб турур (Қазо фи-н-«Наҳр ул-фоиқ»).

Учунчи — икки аввалқи ракаатни қироат учун таъйин қилмоқ. Тўртунчи — тартибни риоя қилмоқ. Бешинчи — ҳар бир рукнда ором олмоқ, бу тариқадаки, ҳамма аъзо сокин бўлғойлар ва анинг энг ози бир тасбиҳ айтмоқ миқдори бўлур («Айний», шарҳи «Қанз»). Олтинчи — қавма, яъни рукуъдан сўнг рост турмоқ. Еттинчи — жалса, яъни икки сажда аросида ўлтурмоқ. «Фатовийи Қозихон»да айтурки, агар намозхон рукуъдин саждаға борса ва қавма қилмаса, ани намози Имоми Аъзам бирла Имоми Муҳаммаднинг наздида жоиз турур. Анга саждаи саҳв вожиб турур, агарчи нафлда бўлсун («Дурр ул-мухтор»). Саккизинчи — қаъдаи увло, яъни иккинчи

ракаатдин сўнг тўрт ракаатлик ва уч ракаатлик намозда то «абдуҳу ва расулуҳу» миқдорича ўлтурмоқ. Тўққизинчи — қаъдаи увлода «Ат-таҳийёт» ўқумоқ. Ўнунчи — намоз рукнларининг пайдарпай адо қилмоқ, бас, агар рукуъни такрор қилса ё уч навбат сажда қилса ё аввал-қи «Ат-таҳийёт»га ўлтурғонда «Ат-таҳийёт»дин сўнг дуруд ўқуса ё қиёмда учунчи ракаатга кеч борса саждаи саҳв ушбу суратларда лозим бўлур. Ўн биринчи — қаъдаи ахирда ташаҳҳуд, яъни «Ат-таҳийёт» ўқумоқ. Ўн иккинчи — намози бомдод ва намози шом ва хуфтан ва жумъа ва икки ийdda баланд қироат қилмоқ, пешин ва аср ва кундуз кундаги нафлларда хуфя ўқумоқ. Ўн учунчи — намоздин салом лафзи бирла фориг бўлмоқ. Ҳар икки ёнға салом бермоқ саҳиҳ қавлга кўра вожиб турур («Дурр ул-мухтор»). Ўн тўртунчи витрда «Қунут» ўқумоқ. Ўн бешинчи — икки ийд такбирлари.

Имоми Аъзамнинг наздида фарз вожибдин жудо ва бошқа турур, фарз таркидин намоз ботил бўлур ва ёнгилиб, вожибни тарк қилса саждаи саҳв бирла дуруст бўлур. Ва агар саждаи саҳв қилмаса ё вожибни қасддан тарк қилса вожибдулки, намозни ёндуруб ўтағай.

САЖДАИ САҲВНИНГ БАЕНИ

Саждаи саҳв вожибдул («Оламгирия»).

Саждаи саҳв улдулки, ўнг ёнға салом бергандин сўнг икки сажда қилур ва ташаҳҳуд ва дуруд ва дуо ўқур ва салом берур. («Назо фи-з-«Зоҳидий»).

Масъала. Агар муқтадийға, яъни имомға иқтидо қилғучиға саҳв воқеъ бўлса, имомға саҳв воқеъ бўлмаса саждаи саҳв қилмағай («Оламгирия»). Ва агар бир намозда неча вожибни саҳв бирла тарк қилса бир навбат сажда қилса кифоядул.

Масъала. Имоми Аъзамнинг наздида жамоат суннати муаккада турур. Агар бир шаҳар аҳли жамоатнинг таркиға одат қилсалар алар бирла урушмоқ лозим бўлур.

Масъала. Яланг хотунлар жамоати Имоми Аъзам наздида макруҳ турур. Ва бошқа имомлар наздида жоиз турур. Ва агар хотунлар жамоат бўлуб намоз ўтасалар, керакки, имомлари ўрталарида турғай, илгари турмағай («Дурр ул-мухтор»).

Масъала. Имомат учун қори авло турурки, намоз аҳкомидин хабардор бўлғай. Сўнгра олимроқки, намоз дуруст бўлғудек нимарсани ўқуғай. Ва фосиқнинг имо-

мати кароҳат бирла жоиздур. Эр киши хотунға ва қори гунға ва болиқ кўдакға иқтидо қилса дуруст эмасдур. Гунгдин мурод улдурки, бир оятни ҳам ёд билмаса (Қазо фи-д-«Дурр ил-мухтор»).

Нафл ўқуғувчиға фарз ўқуғувчининг иқтидоси жоиз эмасдур. Бетаҳоратнинг ортида ҳам намоз жоиз эмасдур.

Турғон киши ўлтурғон кишининг ортида, таҳоратлиқ киши таяммумлик кишининг ортида намоз ўтаса жоиз турур.

Рукуъ ва сужудға қодир кишининг намози ишорат бирла ўқуйдурғоннинг ортида жоиз эмасдур.

Масъала. Агар бир киши бўлса имомнинг ўнг ёнида имом бирла баробар турғой ва атар икки киши ё зиёда бўлса имомнинг ортида турғойлар. Ва инчунин, ялғуз киши имомнинг сўл ёнида ё ортида турса бил-иттифоқ макруҳи танзиҳий турур («Дурр ул-мухтор» ва «Таҳтовий»).

Агар кимарса имомдан илгари турса намози ботил бўлур.

Ибн Можжа Анасдан ривоят қилурки, Расул алайҳис салом буюрдиларки, уйда намоз ўтагон кишиға бир намоз савоби бордур. Ва маҳалла масжидида ўтаса йигирма беш намознинг савоби бордур. Ва жумъа масжидида ўтаса бешюз намознинг савоби бордур. Ва Масжиди Ақсода намоз ўтаса бир минг намозни савоби бордур. Ва манинг масжидимда, яъни Мадина масжидида ўтаса эллик минг намознинг савоби бордур. Ва Масжиди Ҳаромда ўтаса юз минг намозни савоби бордур.

НАМОЗНИ БАР ВАЖҲИ СУННАТ ЎҚУМОҚ

Тариқи улдурки, азон ва такбар айтилғай. Сўфи «Хаййа ала-с-салоҳ»ға етганда имом еридин турғай, сўфи «қад қоматис салоҳ»ға келғонда имом такбир айтғай ва нийят қилғай ва икки қўлини қулоқини юмшогига еткурғай. Ва қавм имомдин кейин такбир айтқой. Имоми Аъзам наздида ўнг қўлини сўл қўли узра қилиб, киндиги остиға қўйғай. Ва хотун қўлини елкасиға баробар қилиб кўтарғай ва қўлини кўкси узра қўйғай, сўнгра имом бирла қавм «субҳонака-л-лоҳумма»ни охиригача хуфя ўқуғойлар. Сўнгра имом «аъувзу биллоҳ» бирла «бисмиллоҳ»ни хуфя ўқуб, «Фотиҳа», яъни «ал-ҳамду»ни ўқуғай, сўнгра имом бирла қавм секин «омин» дегай-

лар. Омининг маъноси «истажиб», яъни «қабул қил» демак бўлур, сўнгра имом сура зам қилур.

Пайғамбар алайҳис салом ул намозга хотуннинг боласи йиғлагон жиҳатдин гонг намозиға икки «Қул аъувзу»ни ўқудилар.

Агар қавм қиёмда узун гурмоқға толиб бўлсалар узун қироат қилмоқ жоиздур, лекин қавмнинг ҳолиға қарамоқ зарурдир.

Маъоз ибн Жабал хуфтанға сураи «Бақара»ни ўқуб эрди, бир қавм Пайғамбар алайҳис саломға шикоят қилди. Пайғамбар алайҳис салом буюрдилар: «Эй Маъоз, магар сан фитна, бало ва мусибат қўпормоқчимусан «Саббахисми» ва «Ва-ш-Шамсу» каби оятларни ўқуғил».

Қачонки имом қироатдин фориг бўлса такбир айтқон ҳолида рукуъға борғай ва икки қўли бирла икки тизини маҳжам ушлағай ва пормоқларини очуқ тутғай, боши ва белини дунбаси бирла баробар тутқой, «субҳона раббий ал-азим»ни тоқ этғай, аднойи суннат уч бор турур ва авсат беш бор турур ва акмал етти бор турур, магар бу бобда имомға қавмнинг ҳолиға қарамоқ зарурдур, ул миқдорда айтқойки, қавмға малолат ортмағой (Қазо фил-«Оламгирия»).

Қавм имомдин сўнг рукуъ ва сужудға борғой, намоз руқиларида қавмни имомдин илгари ўзмоқи ҳаром турур. Сўнгра имом бошини кўтарғай, андин кейин қавм бошини кўтарғой ва бош кўтармоқда Имоми Аъзамни наздида имом «самий Аллоҳу ли-ман ҳамидаҳ» деб сокин бирла айтқой ва ҳаракат зоҳир қилмағай («Оламгирия»). Ва қавм «раббано, лакал ҳамд» деғай.

Ёлғуз намоз ўқуғувчи «самий Аллоҳу ли-ман ҳамидаҳ» ва ҳам «раббано лакал ҳамд» деган ҳолида саждаға борғай. Аввал икки тизи бирла икки қўлини қўйғай, сўнгра бурни бирла пешонасини қўйғай ва пармоқларини бир-бириға қўшуб, қулоқиға муқобил қилиб, қибла сори тўғрилағай («Хулоса»). Бозуни қўлтуқидин ва қурсоқни сондин ва икки билакни ердин олус тутқай. Ва хотун паст бўлуб сажда қилғай ва бу мазкурларни бир-бириға ёпуштурғой, яъни бозуни қўлтуқға ва қурсоқни сонға ва икки билакни ерға қўйғай.

Саждада уч навбат «субҳона раббий ал-аъло» деғай, авсат беш навбат ва акмал етти навбат. Бу қадар тасбиҳ имомдин бошқаға турур. Аммо имом ул қадар тасбиҳ айтқойки, заиф ва ночор қавмға оғир тушмағой («Оламгирия»).

Сўнгра такбир айтқон ҳолида бош кўтариб, ором бирла ўлтурғой, сўнгра такбир айтқон ҳолида саждага бориб, аввалқи саждадағи тасбиҳдек айтқой, сўнгра тасбеҳ айтқон ҳолида қўбқой ва мазкур бўлгон аъзоларни тартиб бирла кўтариб турғой. Ва иккинчи ракаатни ҳам аввалқи ракаатдек адо қилғой. Ва иккинчи ракаатда «субҳонакаллоҳумма» бирла «аъувзу биллоҳ»ни айтмағой. Лекин ёлғуз ўқуғувчи ва имомга ҳар ракаатни аввалида бисмиллоҳни айтмоқ суннат турур, агарчи жаҳрия бўлсун. «Фотиҳа» бирла сўра аросида бисмиллоҳни ўқумоқ суннат эмасдур ва агар ўқуса макруҳ эмасдур бил-иттифоқ («Дурр ул-мухтор» ва «Таҳтовий»). Ва Имом Муҳаммад дебдурки, бисмиллоҳни хуфя айтмоқ суннатдур ва фатво мунгадур.

Қачонки иккинчи ракаат тугаса чап аёғини текис ётқузуб, ани уэрига ўлтурғой ва ўнг аёғини тик рост тутғай ва ҳар икки қўлни икки сон уэрига қўйғай. Имоми Аъзамнинг машҳур мазҳаби улдурки, шаҳодат бармоқини калимаи шаҳодатга келгонда ишорат қилмағой. «Дурр ул-мухтор»да айтур: пармоқи бирла ишорат қилмағой, фатво мунгадур.

Ва пармоқларини қибла сори қаротқой. Ва қаъдаи увлода ташаҳҳуд узра зиёда қилмағой, сўнгра такбир айтқон ҳолида учунчи ракаатга турғай қадамни учи бирла, ерга суянмай турғай. Таҳтовий айтур: ерга суёниб турса ҳам бок йўқтур («Оламғирия»).

Учунчи ва тўртинчи ракаатқа «Фотиҳа»ни бисмиллоҳ бирла секингина ўқуғой.

Тўрт ракаат тугагондин сўнг қаъдаи ахирга ўлтурур, ташаҳҳуд бирла дуруд ўқур. Дуруд будур: «Аллоҳумма салли ало Муҳаммадин» то охирғача. «Аллоҳумма борик ало Муҳаммадин» то охирғача. Хотун киши ҳар икки қаъдада чап дунбаси узра ўлтурур ва ҳар икки аёқини ўнг ёнига чиқорур ва салом берур.

Ялғуз ўқуғучи малоикани нийят қилур бу тариқадаки: «Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳи мин ал-малаки» дегай ва ҳар икки саломда қўшуб айтқой. Ва имом қавм бирла малоикани нийят қилур бу тариқадаки: «Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳи мин ал-башари ва-л-малаки» дегай. Ва имомга иқтидо қилғучилар имом, қавм ва малоикани нийят қилурлар бу тариқадаки: «Ассалому алайкум ва раҳматуллоҳи мин ал-имоми ва-л-башари ва-л-малаки» дегай.

Агар имом ўнгида бўлса ўнгга салом берурда имомни

қўшуб нийят қилгай, ва агар сўлида бўлса сўлда имомни қўшуб нийят қилгай ва агар имомнинг ўтрусиди бўлса ҳар икки ёнға салом берурда имомни қўшуб нийят қилгай (Қазо фи-л-«Муҳит») ва «Ҳува ривоятун ан Аби Ҳанифата раҳматуллоҳи алайҳ», яъни бу ривоят Ҳазрати Имоми Аъзамдин турур (Қазо фи-л-«Қофий» ва Ҳува-с-саҳиҳ, казо фи-т-«Тоторхония»).

Керакки, намозни ҳузур ва тавозуъ бирла ўтағой ва қиймда саждағоҳиға қарағой. Саломдин сўнг бир навбат «Оят ал-курси» ўқуғой ва бир навбат «Қалимаи тавҳид» ўқуғой. «Қалимаи тавҳид» бу турур: «Ло илоҳа илла-ллоҳу ваҳдаҳу ло шарика лаҳу, лаҳу-л-мулку ва лаҳу-л-ҳамду ва ҳува ало кулли шайъин қадир»³⁰.

НАМОЗДА ВОҚЕЪ БЎЛГОН ҲАДАСЛАР БАЁНИДА

Агар намозда беихтиёр ҳадас воқеъ бўлса таҳорат қилур ва ул намоз узра бино билур, магар ул рукнни иъода қилурки, анда ҳадас воқеъ бўлуб эрди, бу амрда эркак бирла хотун баробардур («Оламгирия»). Агар ялғуз намоз ўқуғучи бўлса ёндуруб ўқумоғи афзал турур.

Ва агар имомға ҳадас юзланса ўрниға тортқой ва таҳорат қилиб навмлар қаторида тургай.

Ва агар бир қавмға ҳадас юзланса таҳорат қилиб, яна аввалғи ўрниға келиб турғой ва бу муддатда ҳар наки имом ўқуғандур, чуновчи, «Жомиъ ур-румуз»да келтурубдур, аввал ани беқироат адо қилур ва имомға шерик бўлур. Ва агар имом намоздин фориг бўлгон бўлса ихтиёр ани ўзида турур, агар хоҳласа аввалқи ериға келур, йўқса таҳорат қилгон ерида намозини туготур. Агар қасддан ташаҳхуддан илгари ҳадас қилса намоз фосид бўлур.

ҚАЗО НАМОЗЛАР БАЁНИДА

Агар намозни вақти фавт бўлса қазо қилур, адо намоздек азон ва такбир айтур.

Фарз қазоси фарз турур, вожиб қазоси вожиб турур, суннат қазоси суннат турур (Қазо фи-д-«Дурр ил-мухтор»).

Агар жамоат бирла ўқуса жаҳрия намозда жаҳр бирла қироат қилмоқ вожиб турур ва агар танҳо ўқуса ҳуфйя қироат қилур.

Масъала. Қазо ва адо намозда тартиб фарз турур, ва, инчунин, Имоми Аъзам наздида фарз бирла витр аросида ҳам тартиб фарз турур.

НАМОЗНИНГ МУФСИД ВА МАКРУҲЛАРИ БАЁНИДА

Сўзламоқ, агарчи саҳв бирла бўлсун ё уйқуда бўлсун, намозни фосид қилур. Ва, инчунин, Худоё, манга фалон хотунни рўзи қил, деса, ё нола қилса ё «уҳ» деса ё «уф» деса ё мусибат дардидан овоз бирла ҳўнграб йигласа ё беузр «аҳ-уҳ» деса ё атса урғучига «ярҳамукаллоҳу» деса ё хушхабар учун «алҳамдулиллоҳ» бирла жавоб берса ё ўлим хабарини эшитиб: «Инна лиллоҳи ва инно илайҳи рожиъун» деса ё бир таажжуб хабар эшитуб «субҳоналлоҳ» деса ё «ло ҳавла ва ло қуввата илла биллаҳ» деса намоз фосид бўлур.

Агар имомдан бошқага луқма солса, намоз фосид бўлур.

Ва имомга луқма солса, яъни ёнгилгонини айтиб берса намоз фосид бўлмағай.

Қуръонга қараб ўқумоқ ва емаку учмоқ ва амали касир намозни фосид қилур. Амали касир улдурки, ани қилмоқда икки қўлга муҳтож бўлғай.

Агар нажосат узра сажда қилса намоз бузулур ва фосид бўлур.

Агар тишининг орасидаки таомни тил бирла чиқариб еса, агар нахуддин кам бўлса, намоз фосид бўлмас, магар макруҳ бўлур (Қазо фи-с-«Сирож ил-ваҳҳож»). Ва агар Қуръонга ё меҳробдаги ё девордаги хутутга боқиб, маънисини фаҳмласа намоз фосид бўлмас, магар макруҳ бўлур («Дурр ул-мухтор»).

Агар бир кимарса ер узра ё дўкон узра намоз ўқур бўлса, анинг олдиндин биров ўтса, намоз фосид бўлмас, агарчи ўтқучи хотун бўлсун ё ит ё эшак бўлсун. Агар ўтқучи оқил бўлса гуноҳкор бўлур. Агар дўкон буюк ва эғиз бўлса, андоқки, ўтқучининг боши намозхоннинг аёқига баробар бўлса бок йўқтур.

Ва суннат улдурки, агар намозхон саҳрода ё йўл узрида бўлса узунлуқи бир газ, йўғонлиқи бир пормоқча йиғочни ўнг қоши ё сўл қоши қаршусига санчқой ва ул йиғочни «сутра» дерлар. Ва сутрани ётқузуб қўймоқ ё меҳробга ўхшаш чизиқ чекмоқ беғоида турур. Имомнинг сутраси қавмга кифоядур.

Масъала. Намозда жомаси ё бадани бирла ўйнаса

макрух турур агар амали қалил бўлса ва агар амали касир бўлса намоз фосид бўлур.

Сажда еридин майда тошни бир ён сурмоқ макрух турур, магар вақтики сажда мумкин бўлмаса, бир навбат ё икки навбат майда тошни бир ён сурса бок йўқтур («Ҳоказо фи-л-«Мухит» ва «Жомий ир-румуз»).

Ва пормоқларини силамоқ ва шиқилдотмоқ макрух турур. Ва қўлини биқиниға қўймоқ макрух турур.

Ўнгу сўлга юзни қаратмоқ макрух турур (агар кўкси қибладин ўгурилмаса) ва агар ўгурулса намоз фосид бўлур.

Ва ит ўлтурушиға ўхшаб ўлтурмоқ макрух турур. «Таҳтовий» ит ўлтурушининг мундоғ баён қилибдурки, дунба узра ўлтурмоқ ва икки сонни кўтармоқ ва икки тизни сийнаға ёпуштурмоқ ва икки қўлни ер уза қўймоқ ва саҳиҳроқ будурки, ит ўлтурушиға ўхшашроқ турур. Бу бобда сўз кўп эрди ёзмодуқ ва сўзни чўзулушидин андиша қилиб, бу бир тафсирға иктифо қилдук («Молобудда минҳу», с. 55.)

Ва ҳар икки билакни ерга ётқузмоқ макрух турур.

Ва фарз намозда узрсиз чорзону қуруб ўлтурмоқ макрух турур.

Бош узриға ва ё елкаға чапон ёпунуб ўтамоқ макрух турур.

Масъала. Енгларини тирсакиғача шимариб, намоз ўқумоқ макрух турур («Қозихон»).

Масъала. Агар тоқия ё салла бошдин тушса ани ки-йиб олмоқ афзал турур, агар ўрамоқға ва амали касирға муҳтож бўлса тарк қилғай (Қазо фи-д-«Дурр ил-мухтор»).

Эснамоқ ғалаба қилмай оғзини очмоқ макрух турур. Керакки, эснамоқни дафъ қилғай намозда бўлсун ё хорижда бўлсун, зероки Шайтондин турур. Ва агар дафъ бўлмаса қўл орқасини оғзиға қўйғай (Қазо фи-л-«Баҳр»).

Ва тўнни туффроқ бўлмасун учун кўтармоқ макрух турур.

Дангасалик бирла бош яланг намоз ўқумоқ макрух турур, магар шикасталиқ ва ўз нафсини хор тутмоғлиқ бирла бўлса макрух эмасдур.

Имомнинг меҳроб ичра кириб турмоқи ёки баланд ва эгиз ерда бўлуб, қавмнинг тубанда турмоқи макрух турур. Ва баъзининг наздида одам бўлиб миқдор турур («Оламгирия»).

Саф ортида ялғуз турмоқ макруҳ турур, бу суратдаки, сафда ўрун бўлса.

Суратлиқ тўн киймоқ макруҳ турур, одамни сурати бўлсун, ё жонварни сурати бўлсун ё сурат боши узра бўлсун ё тўғросида бўлсун ё ўнгида ё сўлида бўлсун, макруҳ турур. Агар аёқ остида ё ортида бўлса бок йўқтур.

Агар намад ё гилам узра сурат бўлса ани узрига ўлтурса бок йўқтур, зероки бу суратлар хор саналғон турурлар, бу жумладиндулки, ёстук узра сурат бўлса макруҳ эмасдур. Агар рўбаруға қўйсалар макруҳ турур («Оламгирия»).

Боши тарошланғон сурат ҳам безарар турур.

Намозда йилон бирла чиёни ўлдурмоқ макруҳ эмасдур, агарчи амали касир бирла бўлсун ва саҳиҳ қавл турур ва амали касир намозни фосид қилмағай. Расули мақбул саллаллоҳу алайҳи васаллам ҳадислари далили бирлаки буюрдилар: «Уқтулу-л-асвадайни, валав кунтум фи-с-салоти ал-ҳаййата ва-л-ақраба»³¹. Бу ҳукм омм турур, қаро бўлсун ё оқ бўлсун ўлдурмоқ керакдур. Ва баъзи анга турурларки, оқ йилонни ўлдурмаслиқ лозим турур, зероки ул жин бўлур. Ва Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи васаллам буюрубдурлар: «Ийёкум ва-л-ҳаййат ал-байзоа фа-иннаҳо мин ал-жинни», яъни парҳез қилинғлар оқ йилондин бас, албатта, ул жиндин турур.

«Тахтовий» айтур: ҳар йилонни ўлдурмоқ жоиз турур, зероки Расули мақбул саллаллоҳу алайҳи васаллам жинлардин аҳд олғондурларки, умматларининг уйларига кирмағайлар ва ўзларини аларға кўрсатмағойлар. Бас, агар алар аҳдни бузсалар аларни ўлдурмоқ безарар турур, лекин авло ул турурки, ҳар йилонда жин аломати топилса ўлдурмағойлар (Қазо фи-л-«Бурҳон» шарҳи «Мавозиб ур-Раҳмон»).

Ва бу қароҳият ул вақтда бўлулки, андин зарар етмоқ хавфи бўлса ва рўбарўға келса, йўқса макруҳ турур (Қазо фи-л-«Муҳит» ва «Оламгирия» ва ғайра).

Сўзлаб турғон кишининг ортида намоз ўтамоқ макруҳ эмасдур.

Қуръони рўбаруға қўйуб намоз ўтамоқ макруҳдулки, аҳли китоб феъли турур.

Осиғлиқ қиличга ё шамъ ё чироққа қараб намоз ўтамоқ макруҳ турур, зероки мажусийлар феъли турурки, алар ўтқа топшурлар.

Баъзи айтурки, мажусийлар шамъ ва чироққа тошу-

мағой, балки лоғ-лоғ чўғқа топуурлар (Казо фи-л-«Бур-хон»). Бу сабабдин «Дур ул-мухтор» соҳиб айтурки, гурулдоб ёниб турғон ўтқа боқиб намоз ўтамоқ безарар турур.

КАСАЛ ОДАМ НАМОЗИ БАЁНИДА

Агар касал қиёмға қодир бўлмаса ё касалини зўрай-моқидин қўрқса ўлтуруб намоз ўқур ва рукуъ бирла сужудни бажо келтурур. Ва агар рукуъ бирла сужудға қодир бўлмаса ва қиёмға қодир бўлса, Имоми Аъзам наздида фатво анга турурки, туруб ўтамоқидин ўлтуруб ўтамоқи яхшироқ турур, рукуъ ва сужуднинг ишоратини боши бирла қилур. Сужуднинг ишорати рукуъдин пастроқ турур. Агар туруб намоз ўтаса ва ишорат қилса ҳам жоиз турур.

Ва агар қиём ва рукуъ ва сужудға қодир бўлмаса ўлтуруб намоз ўтағай. Ва агар ўлтурурға ҳам қодир бўлмаса чолқонча ётиб, икки аёғини қибла сори қилиб, икки тизини кўториб турғай, зероки қиблага аёқ узотмоқ макруҳ турур ёки ёнбоши узра ётиб ўтағай ва юзини қиблага қаратиб, боши бирла ишорат қилғай.

Ва агар боши бирла рукуъ ва сужудға ишорат қилурға қодир бўлмаса намозни тўхтатқай, токи ишорат ҳосил бўлғай. Ва агар бу арода ўлса осий бўлмағай. Ва агар намоз ичида бемор бўлса ўз ҳолиға қараб намозни тугатур.

Масъала. Бир бемор ўлтуруб намоз ўтар эрди, рукуъ бирла сужудға қодир бўлди, қиёмға туруб ўшал намозни тугатур. Имоми Муҳаммад наздида намозни қайтадан ўқур. Бир бемор ишорат бирла намоз ўтар эрди, намоз ичида рукуъ ва сужудға қодир бўлди, бил-иттифоқ намозни қайтадин ўқур.

МУСОФИР НАМОЗИ БАЁНИДА

Мусофир ул киши турурки, юртининг иморатларидин хориж бўлубдур, ул ҳолдаки, миёна сайр бирла уч кечакундузлуқ йўл сайрини қасд қилибдур. Ул киши тўрт ракаат фарз намозни қаср қилиб, икки ракаат адо қилур. Ва суннатни ўз ҳолида беқаср ўқур, мухтор будур (Казо фп-л-«Оламгирия»).

Мусофир рўзасини очса жоиз турур ва жумъа бирла

икки ийд намози мусофирдин соқит бўлур. (Қазо ғил-«Оламғирия»).

Ватани аслийсига дохил бўлгунча ё бир шаҳарда ё бир қишлоқда ўн беш кун ё андин зиёда турмоқ, яъни иқомат қилмоқни нийят қилгунча сафар ҳукми боқий турур. Мусофир адо намозда муқимга иқтидо қилса анга тўрт ракаат ўқумоқ лозим бўлур.

Қазо намозда муқимнинг иқтидоси мусофирга дуруст эмасдур. Адо намозда мусофир муқимга иқтидо қилса дуруст турур.

Мусофир имом бўлса икки ракаат ўқуб салом берур ва айтур: «Ман мусофир турурман, сизлар намозингларни тугатинглар». Токи иқтидо қилгучилар саҳв гумони бирла намозларини бузмағойлар («Дурр ул-мухтор»). Сўнгра иқтидо қилгон муқим тўрт ракаатни тугатур, лекин икки ракаатда қироат қилмағай («Оламғирия», «Молобудда минҳу», с. 59.)

Масъала. Муқимликдаги қазони сафарда тўрт ракаат ўқур ва сафардақи қазони муқим бўлгонда икки ракаат ўқур.

Масъала. Иқомат нийятида хожа бирла эрнинг нийяти мўътабар турур, хизматкор била хотуннинг нийяти мўътабар эмасдур.

НАМОЗИ ЖУМЪА БАЁНИДА

Жумъа адосининг дурустлиқи учун ва жумъанинг ўқуғучидин пешинни суқути учун олти нимарса шарт турур.

Биринчи — миср, яъни шаҳрики анда ҳоким ва қози бўлса, ё мисрнинг табааси бўлса, (яъни қишлоқ)ким, миср аҳлининг мурда кўймоқ ва от чоптурмоқ каби ҳо-жатлари учун омода ва тайёр бўлса («Дурр ул-мухтор»). Андоза ва мўлжалда шаҳар табааси фатво учун бир тош турур («Дурр ул-мухтор»).

«Дурр ул-мухтор» соҳиб айтурки, ғуқаҳо аксарининг фатвоси мисрнинг маъносиди будурки, намоз фарз бўлгон одамлар ул ернинг энг катта масжидига сифмасалар.

Иккинчи — подшоҳ ё ани ноибининг мавжуд бўлмоқи.

Учунчи — пешин вақти, пас, пешин вақти ўтса жумъа ботил бўлур («Дурр ул-мухтор»).

Тўртунчи — хутба, хутбанинг энг ози ташаҳҳуд миқдорича вожибдур («Дурр ул-мухтор»).

Бешинчи — жамоат. Имоми Аъзам ва Имоми Муҳам-

мад наздида имомдин бўлак уч киши бўлса жамоат турур, (Ҳазо фи-л-«Бурҳон»), яъни комил киши бўлсун, ёш бо-ла ҳисоб бўлмас. Имом Абу Юсуф наздида имомдин бош-қа икки киши бўлса жамоат бўлур.

Масъала. Агар жумъа намозида турғонда жамоат қо-чиб кетсалар, жамоат адади қолмаса, яъни имомдин бош-қа уч кишидин озроқ қолса, имом бирла қолгонлар намо-зи фосид бўлур ва пешинни бошлаб ўқурлар. Агар саж-дадин сўнг қочсалар имом жумъани тамом қилур.

Олтинчи — изни омм. Изни омм ул турурки, ҳар ер-даки намози жумъа ўқулса дарвозаси очуқ бўлғой, ҳар ким хоҳласа келиб намозга шерик бўлғой («Дурр ул-мухтор»).

Масъала. Намози жумъа болаға ва хотунға ва касалға вожиб эмасдур. Ва, инчунин, Имоми Аъзам наздида по-биноға ҳам вожиб эмасдур, агарчи етаклагучи мавжуд турур.

Масъала. Агар қул ё касал ё мусофир мисрда намози жумъани ўқуса жумъа адо бўлур ва пешин соқит бўлур.

Масъала. Қул бирла касал агар мусофирни намози жумъада имом қилсалар раво бўлур.

Масъала. Қачонки жумъага азон айтилса саъйу ши-тоб вожиб турур ва байъ ҳаром бўлур. Қолаллоҳу таъоло: «Ё аййуҳа-л-ла-зийна оману, изо нудийа лис-салоти мин явми-л-жумъати фасъав ила зикриллоҳи ва зару-л-байъ, яъни эй мусулмонлар, қачонки жумъада азон этсалар намоз учун югурунлар ва олиғ-сотигни қўйунлар.»

Қачонки имом хутбага чиқса сўзламоқ ва намоз ўта-моқ мамнуъдур, хоҳ яқинда бўлсун, хоҳ йироқда бўлсун, қулоқ солиб, жимжит ўлтурмоқ вожибдур («Дурр ул-мух-тор»). Хутба тамом бўлғоч такбир айтилур.

ЖУМЪА НИЙЯТЛАРИ

1. Нийят қардам бигузoram ду ракаат намози таҳйияти масжид, вақтики бар ман аст, рўй овардам ба қибла, қиблаи ман жиҳати Қабба, холисан лиллоҳи таъоло. Ал-лоҳу акбар.

Субҳона-каллоҳумма ва би-ҳамдика ва табора-касмука ва таъоло жаддука ва ло илоҳа ғайрук.

2. Нийят қардам бигузoram чаҳор ракаат суннат намози жумъа, вақтики бар ман аст, рўй овардам ба қибла, қиблаи ман жиҳати Қабба, холисан лиллоҳи таъоло. Аллоҳу акбар.

Субҳона-каллоҳумма... то охиригача.

3. Нийят кардам бигузoram ду ракаат фарзи намози жумъа, вақтики бар ман аст, рӯй овардам ба қибла, қиблаи ман жиҳати Каъба, холисан лиллоҳи таъоло. Аллоҳу акбар.

Субҳона-каллоҳумма... то охиригача.

4. Нийят кардам бигузoram чаҳор ракаат суннати намози жумъа, вақтики бар ман аст, рӯй овардам ба қибла, қиблаи ман жиҳати Каъба, холисан лиллоҳи таъоло. Аллоҳу акбар.

Субҳона-каллоҳумма... то охиригача.

5. Нийят кардам бигузoram чаҳор ракаат намоз охири пешинро, дарёфтам вақташро ва нагузоридаам ҳануз, вақтики бар ман аст, рӯй овардам ба қибла, қиблаи ман жиҳати Каъба, холисан лиллоҳи таъоло. Аллоҳу акбар.

Субҳона-каллоҳумма... то охиригача.

6. Нийят кардам бигузoram ду ракаат намози ҳаза-л-явм вақтики бар ман аст... то охиригача.

ВОЖИБ НАМОЗЛАР БАЁНИ

Имоми Аъзам наздида **витр ҳам вожиб** турур, ийди рамазон ва ийди қурбон намози ҳам вожиб турур.

Масъала. Имоми Аъзам наздида витр уч ракаат турур ва бир салом бирла адо қилинур. Ҳар уч ракаатда «Фотиҳа» бирла сура ўқилур. Учунчи ракаатда қироат тамом бўлгондин сўнг қулоқ қоқиб, дуойи «Кунут» ўқулур. Мустаҳаб улдурки, витрнинг аввалги ракаатиға «саббихисми», иккинчи ракаатиға «Қул, ё аййуҳа-л-кофирун» ва учунчи ракаатиға «Қул, ҳуваллоҳу аҳад»ни ўқур.

Масъала. Ийд намозини вожиблари ва адосининг шартлари жумъа каби турур, магар ийд намозидида хутба шарт эмасдур, ийд намози беҳутба ҳам раво бўлур. Ва агар хутбани намоздин илгари ўқуса ҳам кароҳият бирла раво бўлур («Оламгирия»). Намоз ўқулгондин сўнг жумъа каби икки хутба суннат турур. Ўшал хутбада садакаи фитр аҳкомиға муносиб ё ийди қурбон намози бўлса қурбон бўғузламоқ ва тақбири ташриқ аҳкомиға муносиб ваъзларни баён қилур.

Масъала. Ийди фитр куниди мустаҳаб ул турурки, намозгоҳға бормасдан хурмо каби тотлиқ нимарсалардин тоқ адади бирла егай. Ва агар емаса ҳам кароҳати йўқтур, магар онки, намози шомгача емаса, албатта, кароҳати бор турур («Оламгирия», «Молобудда минҳу», с. 64).

Ийди фитр садақасини берур ва мисвок қилур ва ғусл қилур ва яхши тўнини кийур ва хушбў нимарса истеъмол қилур, сўнгра намозгоҳқа борур.

Қачонки офтоб кўтарилиб, кўзни олса, ул вақтдин бошлаб, катта чоштоғча икки ийд намозини вақти турур. Қачонки ийд намози ўқулса, такбири таҳримадин кейин, аввалги ракаатда уч мартаба ортиқча такбир айтур. Ҳар бир такбирда қўл кўтариб, қўлини қулоқига еткурур ва икки қўлини икки ёнига ташлаюр ва шолбиро-тур.

«Мухтасари Викоя»да айтурки, ул уч ортуқча такбир сано ўқулгондин кейин айтилуру.

Иккинчи ракаатда қироатдин кейин, рукуъдин аввал яна уч ортуқча такбир айтилуру, сўнгра рукуъга борур.

Ийд намозида рукуъ такбири вожиб турур, агар фавт бўлса саждаи саҳв лозим бўлуру. Агар кимарса ийд намозини имом бирла тобмаса анга қазо бўлмас.

Агар Ой кўрулмаса ва бу узр бирла имом ва қавмдин ийди рамазон фавт бўлса иккинчи куни адо қилурлар, андин сўнг ўқумаслар. Ийди қурбоннинг таъхири зил-ҳижжани ўн иккинчи кунигача жоиз турур («Молобудда минҳу», с. 65.)

Масъала. Ийди қурбон ҳам ийди рамазон каби турур, магар онки, ийди қурбонда намоздин кейин таом ошамоқ мустаҳаб турур, намоздин аввал ошаса ҳам макруҳ эмас-дур.

Ва ийд намозидин аввал қурбон бўғузламоқ жоиз эмас-дур.

Қурбонлиқ қўй ва ҳўкуз ва тевадин бўлуру. Бир киши-га бир қўй ёки бир яшар эчку бўладур. Ҳўкуз бирла тева бўлса бир кишидин то етти кишигача раво турур, башар-тики, шериклардин ҳеч бири еттидин бир олмаса. Агар ўн тўртдин бир ё ўн учдан бир олса бок йўқтур. Ҳўкуз икки яшар бўлсун ва тева беш яшар бўлсун ва олти ойлиқ қўй ҳам раво турур, агар семиз ва чўнг бўлсаки, кўрул-тонда бир яшар гумон қилинса («Жомиъ ур-румуз»).

Қурбон бўғузламоқда бу дуони ўқулур: «Аллоҳумма ҳозо минкава илайка, инна салоти ва пусуки ва маҳёя ва мамоти лиллоҳи рабб ил-олакийна, ло шарика лаҳу ва бизолика умриту ва ана аввалу-л-мусликийна. Аллоҳумма, тақаббал ҳозиҳи-л-узҳийята мин фулон ибни фу1 лонин. Бисмиллоҳи, Аллоҳу акбар» деб бўғузлагай.

Овоз бирла такбир айтиб ийдгоҳқа юзланур.

Масъала. Ташириқ такбирлари жамоат бирла адо қилин-

гон ҳар фарз намоздин кейин мисрда турғучилар гарда-
ниға вожиб турур. Имоми Аъзам наздида арафа кунининг
субҳидин ийд кунининг асригача (вожиб) турур. Имоми
Муҳаммад бирла Имоми Абу Юсуф наздида ўн учунчи
кунининг асригача турур, ғатво мунга эрур. Агар хотун
ё мусофир муқимға иқтидо қилса аларға ҳам такбир во-
жиб бўлур. Бир навбат баланд овоз бирла айтур.

Такбири ташриқ будур: «Аллоҳу акбар, Аллоҳу ак-
бар, ло илоҳа иллоҳу валлоҳу акбар, Аллоҳу акбар ва-
лиллоҳ ил-ҳамд».

ИЙДИ РАМАЗОН НИЙЯТИ

Ният кардам бигузoram ду ракаат намози ийди рама-
зон, бо жумлаи такбироташ, вожиби ин вақт аст, рўй овар-
дам ба қибла, қиблаи ман жиҳати Каъба, иқтидо кардам
ба имоми ҳозир истода, холисан лиллоҳи таъоло. Алло-
ҳу акбар. Субҳона-каллоҳумма... то охиригача.

ИЙДИ ҚУРБОН НИЙЯТИ

Ният кардам бигузoram ду ракаат намози ийди қурбон,
бо жумлаи такбироташ, вожиби ин вақт аст, рўй овардам
ба қибла, қиблаи ман жиҳати Каъба, иқтидо кардам ба
имоми ҳозир истода, холисан лиллоҳи таъоло. Аллоҳу
акбар.

Субҳона-каллоҳумма... то охиригача.

НАМОЗИ ИСТИХОРА

Агар бир мушкил иш пеш келса суннат турурки, ис-
тихора қилгай. Таҳорат қилиб, икки ракаат нафл ўтагай,
аввалги ракаатқа «Қул, ё аййуҳа-л-кофирун» ва иккинчи
ракаатқа суран «Ихлос»ни ўқуғай (Қазо фи-т-«Таҳто-
вий»). Нафлдин сўнг Худоға ҳамд ва Пайғамбар алай-
ҳис саломға дуруд айтиб, бу дуони ўқуғай:

«Аллоҳумма,* инни астахирука би-илмика ва астақди-

*. Маъноси: «Бор Худоё, Сандин яхшилиқни истарман хайру
шарни билғонинг сабадан ва Сандан талаби қудрат қилурман
ҳамма нимарсаға қодирлиғинг сабадан ва Сани улугъ фазлигингдин
савол қилурман, пас, албатта Сен Қодирдурсан ва ман қодир
эмасман ва Сан билурсан ва ман билмасман ва Сан барча ёшурун
нимарсаларни билғучисан.

рука биқудратика ва асълука мин фазлик ал-азим, Ҳаин-
нака тақдиру вало ақдиру ва таъламу вало аъламу ва
анта алломул ғууб.

Аллоҳумма, ин кунта таъламу инна ҳоза-л-амра хай-
рун ли ғи дийни ав дунёи ав оқибати амри, Ҳа-қадди-
риҳу ва яссирҳу ли, сумма борик ли ғийҳи, ва инкунта
таъламу аннаҳу шаррун ли ғи дийни ав дунёи ав оқибат-
и амри, Ҳа-срифҳу анни, васрифни анҳу, вақдир лийал
хайра ҳайсу кона, сумма разини биҳи»**

НАМОЗИ ТАВБА

Агар бир маъсият содир бўлса, керакки, таҳорат қилиб,
икки ракаат намоз ўқур ва истиғфор қилур ва ул маъси-
ятдин тавба қилур ва ўтган ишқа надомат қилур ва қасд
қилурки, мундин сўнг ани қилмағай. Ва бу истиғфори
ўқур ва асарнок калимаи истиғфор бу турур:

«Астағфируллоҳ-аллази ло илоҳа илло ҳува-л-ҳайй
ул-қаййум ва атубу илайҳи».³²

Бу истиғфордин сўнг бу дуони уч навбат ё беш нав-
бат ўқугай:

«Аллоҳумма, мағфиратука авсаъу мин зунуби ва раҳ-
матука аржа инди мин амали».³³

Ва уч навбат бу дуони ўқугай:

«Аллоҳумма, инни атубу илайка мин ҳозиҳи-л-хатиати,
ло аржиъу илайҳа абадан»³⁴ («Ҳисн ул-ҳасин»).

НАМОЗИ ҲОЖАТ

Агар кишиға бир мушқил ҳоҷат пеш келса таҳорат
қилиб, икки ракаат намоз ўқур, ҳамду салот айтиб, бу
дуони ўқур. Дуо бу турур:

«Ло илоҳи иллагаллоҳу-л-Ҳалим ул-Карим. Субҳонал-
лоҳи рабб ил-Аршил-л-Азим. Алҳамду лиллоҳи рабб ил-

** Маъноси: «Худовандо, агар қадим илминг бирла билур
бўлсанки, бу иш учун динимда ва дунёида ва анжومي коримда
яхши турур, пас, ани ман учун муқаддар ва муҳайё ва осан қил,
яна ул ишда ман учун баракат бер. Ва агар билсангки, бу иш
ямондур ман учун дину дунёи ва анжومي коримда, бас, ул ишни
мандин ёндур ва муқаддар қил ман учун яхшиликни ҳар ердаки
бўлса. Яна рози қил мани ул иш бирла». (*Мутаржим Сидқий*).

оламин. Асъалука мўжиботи раҳматика ва азоими мағфиратика ва -л-ғанимата мин кулли биррин ва-л-исмата мин кулли занбин ва-с-саломата мин кулли исмин, ло тадаъ ли занбан илло ғафартаҳу вало ҳамман илло ғарражтаҳу вало дайнан илло қазайтаҳу вало ҳожатан мин ҳавоиж ид-дунё ва-л-охирата ҳийа лака ризан илло қазайтаҳу, би-раҳматика ё арҳам ар-роҳимин»

НАМОЗИ ТАСБИҲ

Намози тасбиҳ жамиъи сағира ва кабира хато ва қасд бирла бўлгон пинҳон ва зоҳир гуноҳлар мағфирати учундур.

Ибн Хузайма ва Абдуллоҳ ибн ул-Муборак айтурки, намози тасбиҳ ажаб бир яхши амал турур. Ва анга одат қилмоқ керакдур ва андин ғофил бўлмаслиқ зарур турур. Ва Абдуллоҳ ибн ул-Муборакни ўзи доимо ўқур эрди («Ҳирзи самин» ва «Тафриҳ ул-қулуб»).

Ҳадисда келибдурки, Расули Худо саллаллоҳу алайҳи васаллам ўз амаклари Ибн Аббос разийаллоҳу анҳуға ўргатиб эрдиларки, тўрт ракаат эрди. Ҳар ракаатда қиротдин кейин ўн беш навбат: «Субҳоналлоҳи ва-л-ҳамду лиллоҳи вало плоҳа иллаллоҳу валлоҳу Акбар»ни ўқур ва рукуъда ўн навбат ўқур ва қиёмда ўн навбат ўқур ва саждада «Субҳона раббиял аъло»дин кейин ўн навбат ўқур. Ва икки сажда аросида ўлтурғонда ўн навбат ўқур. Ва иккинчи саждадин кейин ўлтуруб ўн навбат ўқур. Бас, ҳар ракаатда етмиш беш навбат ва ҳар тўрт ракаатда уч юз навбат ўқур, яъни бу тўрт ракаатда тасбиҳ адади уч юз бўлур.

«Вазоиф ун-Набий»да айтурки, машойихи ҳанафийнинг мухтори бу турур. Ва аммо Ғаззолий «Эҳё»да Ибн ул-Муборак амалини аҳсан дебдур («Молобудда минҳу», с. 72). Ибн ул-Муборакдин сўрулдики, агар бу намозда саждаи саҳв воқеъ бўлса, оё саҳв саждаларида ҳам мазкур тасбиҳни ўн-ўндин айтарму ё айтмасму? Айди: «Айтмағай, бу намозда фақат уч юз тасбиҳ келибдур» (Қазо фи «Ҳирз ис-самин» ва «Тафриҳ ул-қулуб», «Молобудда минҳу», с. 72).

Агар қодир бўлса бу намозни ҳар кун ўқусун, йўқса ҳафтада бир бор, бўлмаса ҳар ойда бир бор, йўқса бир йилда бир бор, йўқса тамоми умрида бир бор ўқусун («Молобудда минҳу», с. 72).

Абдуллоҳ ибн Аббос розийаллоҳу анҳудин бу тўрт су-

ра ривоят қилинғондурки, намози тасбиҳда ўқулғой ва анга амал осонроқдур ва ул тўрт сура бу турур:

1) Алҳокум ут-такосуру; 2) Ва-л-асри; 3) Қул, ё ай-йух алкофирун; 4) Қул, ҳуваллоҳу аҳад.

Ва бир ривоятда: 1) Изо зулзилат ил-арзу; 2) Ва-л-одиёти; 3) Ва-л-асри; 4) Қул, ҳуваллоҳу аҳад. (Қазо фи шуруҳ ил-«Миш-кот», «Ҳирзи самин», «Молобудда мин-ҳу», с. 72).

НАМОЗИ КУСУФ*

Бу намоз беҳилоф суннат турур (Қазо фи-л-«Бурҳон»). Ва бу намозда Ҳанафия ва Молик наздида хутба ўқулмас ва Шофияий наздида намоздин кейин хутба ҳам ўқилур. (Қазо фи-л-«Бурҳон», «Молобудда минҳу», с. 72).

Қачонки офтоб тутулса суннат турурки, жумъа имоми икки ракаат намоз ўқур ва хийла узоқ қироат қилур ва секин ўқур. Намоздин сўнг зикрга машғул бўлур, токи офтоб ёрушқай.

Ва агар жамоат бўлмаса танҳо ўқур, икки ракаат бўлсун, хоҳ тўрт ракаат.

Ва инчунин, ой тутулғонда ва кундуз кунни қаттиғ қоронғу бўлғонда ва қоронғу кеча қаттиғ ёрушқонда ва қаттиқ тўфаланг ва шамол қўбқонда ва ер тебраконда ва ҳаво қаттиғ гурулдағонда ва чугуртка келғонда ва тинмай ямғур ёққонда икки ракаат ё тўрт ракаат намоз ўқилур, лекин тунда бўлгон аломатларда танҳо-танҳо уйда ўқилурки, ахшомда мўъминларнинг катта масжидга йиғилмоқи мушқил ва фитна сабаби турур.

ТАЛАБИ БОРОН

Яъни ямғур тиламоқ. Ва ямғур тиламоқни араб тилида истисқо дерлар. Гоҳо Расули мақбул саллаллоҳу алайҳи ва саллам истисқо учун фақат дуо қилур эрдилар ва гоҳи жумъа хутбасида дуо қилур эрдилар.

Ҳазрати Умар разийаллоҳу анҳу истисқо учун чиқтилар, фақат истиғфор қилдилар. Анинг учун истисқо намози Имоми Аъзам наздида суннати муаккада эмасдур, балки, дебдурки, истисқо дуо ва истиғфор турур.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи васалламдин саҳиҳ ривоят бирла истисқода жамоат бирла намоз ўтамоқ собит

*Кусуф деб араблар куннинг тутулмоқини айтур (Сидқий).

бўлгон. Бу жиҳатдин Имоми Абу Юсуф раҳматуллоҳи алайҳ ва аксар уламо дебдурларки, имом мусулмонлар бир-ла намозгоҳқа чиқар ва куффор ҳамроҳ бўлмағойлар ва имом жамоат бирла намоз ўқур ва қироатни баланд овоз бирла ўқур. Намоздин кейин ийд каби хутба ўқур ва истиғфор қилур, лекин хутбани минбар узрида ўқумас, баски камон ё қилич ё асоға така қилиб ва суялиб ўқур (Шарҳи «Манйия»).

Истиқсо хутбасида инчунин калимот ривоят қилингон-дурки, ул хутба бу турур;

«Ал-ҳамду лиллоҳи рабб ил-оламин ар-Раҳмон ир-Раҳими малики явмиддин. Ло илоҳа иллаллоҳу яфъалу мо юриду. Аллоҳумма, Анта-л-лоҳу ло илоҳа илло анта-л Ғаниййу ва наҳну-л-фўқароу. Анзил алайна-л-ғайса важъ-ал мо анзалта алайно қувватан ва балоган ило ҳийн» (Қазо фи-л-«Мишкот»).

Истиқсо дуоси бу турур:

«Аллоҳум-масқино ғайсан мугийсан мариййан нафитъ-ан ғайра зоррин, ожилан ғайра ожилин роисин мумриъ-ан-наботи. Аллоҳум-масқи ибодака ва баҳоимака, ванзил раҳматака ваҳйи баладака-л-маййита ва наҳви золика».

Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи васаллам бу дуода чан-дон қўл кўтарур эрдиларки, қўлтўқлари кўрунур эрди.

САЖДАИ ТИЛОВАТ БАЁНИ

Саждаи тиловат кимарсаега вожиб бўлурки, ояти саждаи ўқуса ё эшитилса, агарчи эшитмоқ қасдин қилгон бўлмаса.

Масъала. Имом ояти саждани оҳиста ўқуса ҳам қавм-ға сажда вожиб бўлур.

Масъала. Намозда вожиб бўлгон саждаи тиловат намоздин кейин қазо бўлмас, лекин ул намозни саждаи тиловат қилмай бузса намоздин кейин сажда лозим бўлур («Дурр ул-мухтор»).

Масъала. Саждаи тиловатнинг кайфияти ул турурки, такбир айтқон ҳолида саждага борур ва тасбиҳ айтур ва яна такбир айтқон ҳолида саждадин бош кўтарур. Саждаи тиловатда такбири таҳрима ва ташаҳҳуд ва салом йўқтур.

БАЁНИ МУРДА

Ўлумни ҳамиша ёд тутмоқ мустаҳаб турур.

Ҳадисда келибдурки, ҳар ким ҳар рӯз йигирма навбат ўлумни ёд қилса шаҳодат даражасин тобқай.

Масъала. Агар банди мўъмин ҳолати назъда бўлса калимаи «Шаҳодат»ни талқин қилинғой, андоқки, мулоҳийм овоз бирла они қулоғига эшитилгудек қилиб айтилғой ва, айтгил, деб зўрланмағай ва қисталмағойлар, мабодоки, тангдил бўлғой. Агар ушбу ҳадисни таржимаси бирла ўқусалар яхшироқ турур: «Қола Расулуллоҳу саллаллоҳу алайҳи васаллама: ман кона охиру каломихи ло илоҳа иллаллоҳу дахала-л-жанната»³⁵ Ва сураи «Ёсин»ни боши узрида ўқулғой.

Қачонки ўлса оғзи бирла кўзини ёшурулғой ва ани дафн этғоли шитоб қилинғой.

Масъала. Ювғучи чол ёки парҳезгар бўлғой, қачонки мурда ювулса тахтани уд яғочини тутатиб, хушбўй қилинур* ва мурдани авратини яшуруб, тахта узрига келтурулур ва нажосатдин пок қилинуб, оғзи бирла бурнига сув олдурулмай, юзини ва икки қўлни тирсакигача ювуб таҳорат қилдурулғой. Сўнгра икки аёқини тупуқигача ювғай. Дебдурларки, бормоқга бир хирқа ўраб, аянинг бирла оғиз ва тиш ва бурнини тушукларини тоза қилур. Бу кунларда амал мушга турур.

Сақоли бирла сочини собун ё собун каби нимарса бирла ювулур.

Аввал сўл ёнга ағанатиб, андин кейин ўнг ёнга ағанатиб ювғай, токи сув тахта узрида равон бўлғай. Андин кейин суяб ўлтуруб, секин-секин қурсоқини босқой, то агар бироз нарса чиқса тоза қилғай, қайтадин ювмоқ зарур бўлмағой. Сўнгра парча бирла ортқой, бошига ва соқолига ва сажда қиладурғон ерларига хушбўй нимарса суртқой ва кафан кийдурғой.

Имоми Аъзам наздида эр кишига уч ғилоф суннат турур. Бир ғилофни почани ёрмигача еткурулур ва икки ғилофни бошдин аёқгача еткурулур ва ул уч кафанни бирини лифофа ва бирини изор ва бирини қамис дерлар. Аввал мурдани қамис бирла ўралур, сўнгра изор, сўнгра лифофа бирла.

Расули мақбул саллаллоҳу алайҳи ва салламга уч ғилоф кафан қилинғон эди ва ул учнинг бири қамис эрдик, руҳи муборак қабзи анда бўлғон эрди ва бу сўз Ибн Аббос разиаллоҳу анҳунинг ривояти турур. Ва уламоий

*. Мурдани уч ерда хушбўй қилинур: жон чиқарда ва юварда ва кафанга олурда.

ҳанафиянинг амали Ибн Аббос разийаллоҳу анҳу ривоятига турур (Қазо фи «Шарҳ ил-мажмаъ»).

Дастор ўрамоқ бидъат турур.

Агар уч ғилоф муяссар бўлмаса икки ғилоф кафан кифоя турур.

Уҳуд суғушида шаҳид бўлгон Расул алайҳис саломнинг амаклари Ҳамза разийаллоҳу анҳуни бир ғилоф кафан бирла дафн қилингон эрдик, агар бош ёшурулса аёғ очуқ қолур эрди ва агар аёғ ёшурулса бош тараф қисқалиқ қилур эрди. Охир ул Сарвар алайҳис салом ҳукми бирла бош тарафқа торттилир ва аёғ узрига гиёҳ ташладилар.

Ва хотунга икки ғилофни зиёда қилинур, ул зиёда ғилофни бири лучакдурки, анинг бирла сочини ўраб, кўксига қўюрлар ва бири сийнабанд эрурки, қўлтуқдин тизгача бўлур. Ва агар муяссар бўлмаса уч ғилоф кафан кифоя турур.

Зарурат чоғида ҳар на топилса кифоя бўлур.

Масъала. Бандаи мўъминни ювмоқ ва кафан қилмоқ ва намози жаноза ўқумоқ фарзи кифоя турур. Ва ювулмаса ва бекафан бўлса намози жаноза саҳиҳ эмасдур.

Масъала. Жаноза намозида подшоҳнинг имом бўлмоқи авло турур, сўнгра қози, сўнгра маҳалла имоми, сўнгра ўлук эгаси.

Масъала. Жаноза намози тўрт такбир турур. Билмак керакки, намози жанозанинг рукни икки нимарса турур. Бири — тўрт такбирдур, агар булардан бири фавт бўлса жаноза намози жоиз бўлмағай. Иккинчи — қиём. Пас, беузур ўлтуруб ўқуса саҳиҳ бўлмағай. Намози жаноза шартлари мурдани ҳозир бўлмоқи ва они ерга қўйулмоқи ва намозхоннинг олдида бўлмоқи турур.

НАМОЗИ ЖАНОЗА НИЙЯТИ

Нийят кардам бигузoram чаҳор такбири салоти жанозаро, сано мар Худойро, дуруд мар Муҳаммад Мустафоро, савобашро баҳшидам мар ин маййити ҳозир омада рўй овардам ба қибла, қиблаи ман жиҳати Каъба иқтидо кардам ба имоми ҳозир истода, холисан лиллоҳи таъоло, Аллоҳу Акбар.

«Субҳона-каллоҳумма»ни охиригача ўқуб, иккинчи такбирни айтқай ва дуруд ўқуғой. Дуруд бу турур:

«Аллоҳумма, салли ало Муҳаммадин ва ало оли Муҳаммад камо саллайта ало Иброҳима ва ало оли Иброҳим,

иннака ҳамидун мажид. Аллоҳумма, борик ало Муҳаммадин ва ало оли Муҳаммад камо боракта ало Иброҳима ва ало оли Иброҳим, иннака ҳамидун мажид»ни ўқуб, учунчи такбирни айтқой ва бу дуони ўқуғой.

«Аллоҳум-мағфирли ли-ҳаййино ва маййитино ва шохидино ва ғоибино ва сағирино ва кабирино ва закарино ва унсоно. Аллоҳумма, ман аҳйайтаху минно фа-аҳййҳи ала-л-исломи ва ман таваффайтаху минно фа-таваффаҳ ала-л-иймони».

Сўнгра тўртинчи такбирни айтиб якки ёнига салом берўр.

Агар мурда балоғатқа етмагон ўғул бола бўлса учунчи такбирдин кейин бу дуони ўқилур;

«Аллоҳум-мажъалҳу лано фаратан, важъалҳу лано ажран ва зухран важъалҳу лано шофиъан ва мушфиъан. Бараҳматика, ё арҳамар роҳимин».

Агар мурда балоғатқа етмагон қиз бола бўлса учунчи такбирдин кейин бу дуони ўқулур:

«Аллоҳум-мажъалҳу лано фаратан, важъалҳу лано ажран ва зухран важъалҳу лано шофиъан ва мушфиъатан. Бираҳматика, ё арҳамар, роҳимин».

Ва мурдани қабрга қўярда: «Бисмиллоҳи ва ало миллати расулиллоҳи» дегай ва юзини қибла сори қаратгай.

Масъала. Мурда учун кўнгул бирла қайғурмоқ ва ёш тўқуб йиғламоқ жоиздур. Баланд овоз бирла ҳушграб йиғламоқ ва яқони йиртмоқ ва бош бирла юзга урмоқ ва юз йиртмоқ ҳаром турур.

Масъала. Суннат улдурки, мусибат етушқонда: «Инна лиллаҳи ва инна илайҳи рожиъун» дегай ва сабр қилгай.

ТАРИҚАИ ЗИЁРАТИ ҚУБУР

(Қабрни зиёрат қилиш йўли)

Зиёрат эронларга жоиз турур. Хотунларга жоиз эмасдур. «Оламгирия»да келтурур: асаҳҳ улдурки, жоиз турур.

Мустаҳаб ул турурки, мақбара рўбарусига бориб айтур: «Ассалому алайкум, ё аййуха-л-қубури мин ал-мус-лимина ва-л-мўъминина, антум лано салафун ва нахну лакум табаъун ва инно иншоаллоҳу бикум лоҳиқуна, ярҳамуллоҳу-л-мустақдимина минно ва-л-мустаъхирина, асъ-алуллоҳа лано ва лакумум-л-офията, яғфируллоҳу лано ва лакум ва ярҳамуналлоҳу ва ййёкум».³⁶

Сураи «Фотиҳа» бир бор, «Оят ал-Қурси» бир бор, сураи «Ихлос» ўн бир бор ва саловот ўн бир бор, буларни савобини ул бузруг руҳига бағишлар ва муродини Худодин сўрар. Вассалом.

Амирул-мўъминин Али разийаллоҳу анҳудин ривоят-дурки, Пайғамбар алайҳис салоту вассоломдин нақл қилдиларки, ким гўристондин ўтса «Қул, ҳуваллоҳу аҳад»ни ўн бир бор ўқуб, мурдаларга ани савобини бағишласа мурдаларнинг ададича анга ҳам савоб берилур.

К Т Б ЎЗ-ЗАКОТ

(Закот ҳақидаги китоб)

Исломнинг иккинчи руқни закот турур.

Араб қабилаларидин баъзиси Расули мақбул саллаллоҳу алайҳи васаллам вафотларидин кейин хоҳладиларки, закот бермағойлар. Абу Бакр Сиддиқ разийаллоҳ анҳу алар бирла суғуш ва уруш қилурға буюрдилар ва саҳобалар анга иттифоқ ясадилар.

Закотнинг вожиблиқига инкор қилғучи кофир турур ва ани тарк қилғучи фосид эрур. Бу ердаги вожибдин мурод фарз эрур.

Масъала. Озод, муслим, оқил, болиғ бўлгон кишига закот вожиб турурки, соҳиби нисоб бўлғай. Ва ул нисоб ҳожати аслия бирла қарздин бошқа бўлғай. Пас, қарздор кишига закот лозим эрмасдур.

Нисобнинг энг ози кумушдин бўлса пкки юз танга турур ва олтундин бўлса йлгирма мисқол турур. Мисқоли шаръий йигирма қийрот бўлур ва ҳар қийрот беш миёна арпа баробарида бўлур. Ўсадургон мол бўлсун ва ул мол узра бир йил ўтқон бўлсун.

Масъала. Соҳиби нисоб бўлгондин сўнг, йил тамом бўлмай, бир йиллиқ закотни ё неча йиллиқ закотни пешаки адо қилса адо бўлур.

Масъала. Агар бир нисоб соҳиби бир неча нисоб закотни берди, закот адосидин сўнг мазкур неча нисобга эга бўлди то ҳам адо жоиз бўлур.

Масъала. Бола бирла жиннининг молига закот вожиб бўлмас.

Масъала. Молеки, йўқолгон бўлса ё дарёга оқгон бўлса ё талага кўмуб, кўмгон ерини унутса ё бировда қарзи бўлуб, қарздор мункир бўлса ва анга гувоҳлар бўлмасалар ё ани молининг подшоҳ зўрлуқ бирла олгон бўлса, агар бу мол қўлга кирса ўтган муддат учун закот вожиб бўлмас.

Агар бировда пули бўлса, қарздор анга иқрор бўлса ё анга гувоҳлар бўлсалар ё қозиға маълум бўлса ё уйига кўмуб, кўмгон ерини унутгон бўлса бу каби молға закот вожиб бўлур ва ўткон муддатға ҳам закот вожиб бўлур.

Масъала. Агар йил бошида ва йил охирида нисоб қонун бўлса ва йил ўртасида нисоб қонун камайса тамом бир йил закот вожиб бўлур ва ародаги нуқсон муътабар эмасдур.

Масъала. Ҳар молки савдо нийяти бирла олингон бўлса анга закот вожиб турур.

Масъала. Савдо нийяти бирла олингон молни камбағаллар фоидали бўладургон нимарсада пулға баҳо қилинур. Бас, агар нисобға етса ани қирқдин биприни закотға ушатур.

Ўсадургон молдин баъзи чорполар эрурлар, яъни тева-валар ё қаромоллар ё эркагу урғочи, аралаш қўй ва эчкиларки, кўброқ талада ўтламоқда бўлурлар ва, ипчунин, илқилар галаси, буларни нисобини баёни ва ани вожиб бўлурунинг миқдори узун эрди ва бу юртларда вожиб бўлгон миқдорда молға закот берилмағай эрди, бу жиҳатдин аларнинг закотини масъалаларин ёзилмади.

Масъала. Закотнинг масрафи, яъни закотни харж қилинур ери етти турур: 1) Бири фақир турурки, соҳибни нисоб бўлмағай; 2) Бири мискин турурки, ҳеч нимарсаси бўлмағай; 3) Бири қулеки, хожасининг розилиқи бирла ўз баҳосига кафил бўлсакки, ишлагон пулидин адо қилғай ва озод бўлғай; 4) Бири закотчи турурки, араб тилида омили закот бирла машҳур турур; 5) Бири мадюн, яъни қарздор турурки, моли нисобға етадур, лекин қарзи кўб-тур ва қарзидин ошмайдур; 6) Бири мусофиреки, йўлда қолгон ва ўз юртидин олис тушқон ва ўзи бирла моли бўлмагон турур. Бу мазкурлардин биринга берғой ё ҳаммаларига берғой.

Закот нийятининг адо қилурда ёки закотни молдин ажратурда шарт қилинғондир.

САДАҚАИ ФИТР БАЕНИ

Садақан фитр вожиб турур ҳар бир озод муслимғаки, соҳибни нисоб бўлғай. Ва ул нисоб қарзи ва ҳожати аслия-

сидин ошукча бўлғай. Нисобнинг ўсадурғон ва ўнадурғон бўлушлуқи садақай фитрда шарт эмасдур, чунончи закотда шарт эрди. Бу қадар садақай фитр вожиб бўлғудек молға эга бўлғон кишининг садақа олмоқи ҳаром турур, чунончи «Мухтасари Виқоя»да боби фитрда мазкурдур.

Садақай фитрни ўзи учун берур ва ёш болалари учун ҳам берурки, ул болалар фақир бўлсалар. Ва агар соҳиби нисоб бўлсалар аларнинг ўз молларидин берилур. Ва хизмат учун сақлагон қули учун ҳам берур, агарчи, кофир эрур. Ва чўрисидин туғулғон бола учун ҳам берур.

Хотунин ва катта боласи учун фитр вожиб бўлмағой, чўнки алар ўз молларидин берурлар. Ва ёш боласининг ўзи учун вожиб бўлурки, ғаний бўлса, балки бу болани ўз молидин адо қилинур.

Ва қочқон қул учун садақай фитр вожиб бўлмағой, магар хожасининг уйига ёниб келгондин кейин вожиб бўлур. Бир қул ё бир неча қуллар икки кимарсанинг аросида муштарақ бўлсалар, Имоми Аъзам наздида, ул қулларнинг фитри ҳеч кимға вожиб бўлмағай.

Садақай фитр ийд кунининг туғулуши бирла вожиб бўлур.

Агар фитр кечаси бир кофир мусулмон бўлса ё бир бола туғулса бизларнинг наздимизда садақай фитр вожиб ва лозим бўлур («Гўрмирий», «Шарҳи мухтасари Виқоя»).

Садақай фитрни ийд кунининг субҳидин аввал берса ҳам жоиздир. Садақай фитрни таъхир қилғон бирла ани гарданидин соқит бўлмас. Мустаҳаб ул турурки, садақай фитрни намозгоҳқа чиқмасдин адо қилғай. Агар садақай фитрни ийд кунин адо қилмаса ҳар вақт хоҳласа берур.

Масъала. Агар бир кимарса беморлиқ узри бирла ё қартайгонлиқ сабаби бирла рўза тутмаса садақай фитр берур (Қазо фи-л-«Оламгирия»).

САДАҚАЙ ФИТР НА МИҚДОРУ ҚАНЧА БЎЛУР АНИ БАЕНИ

Билғилки, садақай фитр буғдой ё ун ё буғдой талқонидин бўлса ярим соъ турур. Мавиздин бўлса ҳам ярим соъ турурки, мавиз ҳам буғдой каби бўлур. Хурмо ва арпадин бўлса бир соъ турур. Имомайн бирла Имоми Аъзам наздида мавиз ҳам арпа каби эрур ва бу саҳиҳ турур («Гўрмирий»).

Соънинг маъноси. Бир соъ биз туркистонлиларнинг

ўз тошимизда саккиз қадоғу ўн олти мисқол бўлур. Ярим соъ тўрт қадоғу саккиз мисқол бўлур.

Мазкур парсаларни пулға чақиб ва қийматини берилса ҳам жопз турур.

«Дурр ул-мухтор» соҳиби айтурки, арзончиликда пулға чақиб, пул бермоқ яхшироқдур ва қийматчиликда галла хўброқдур.

САДАҚАИ НОФИЛА БАЁНИ

Садақаи нофилани ато ва ано ва қариндошлар ва етимлару мискинлар ва ҳамсоялар ва булар каби кишига берсун. Лекин, яхшироқ улдурки, ҳар наки ҳожати аслияси, қарзи ва нафақаларидин ошуқча бўлса мустаҳиқларга берсун ва маъсиятқа харж қилмасун.

Пайгамбар саллаллоҳу алайҳи васаллам Хайбарнинг фатҳидин сўнг азвожи мутаҳарротларнинг бир йиллиқ нафақаларини пешаки ва кам-кам берур эрдилар. Ва яна ўз нафслари учун ҳеч нимарсани сақламас эрдилар ва ҳар на тобсалар Худо йўлида сарф қилур эрдилар.

Бир кунни Расули мақбул саллаллоҳу алайҳи васаллам Билол разийаллоҳу анҳунинг олдига келдилар, ани олдида бир тўда хурмо бор эрди. Сўрдилар: «Эй Билол, бу на турур» Ҳазрати Билол разийллоҳу анҳу айдилар: «Тонгла учун захира қилибдурман ва сақлабдурман». Онҳазрат буюрдилар: «Анфиқ, ё Билолу вало тахша мин зи-л-Арши иқлолан», яъни, эй Билол, ҳар на борингни харж қилгил ва Арш эгасидин қашшоқлиқ андишасини қилма».

Ва молни беҳуда харж қилмағайки, Ҳақ таъоло мубаззир, яъни исрофгарни Шайтонга биродар атабдур ва дебдур: «Инна-л-мубаззирини кону ихвот аш-Шаётин»³⁷.

«Мужоҳид» этибдур: «Ҳар кимда Абу Қабис тоғича олгун бўлса, агар ани Худо йўлида харж ва сарф қилса, исрофгар бўлмағай. Агар бир танга ё бир пулни маъсият учун сарф қилса исрофгар турур».

Бир кимарса Ҳотам Асаммга айди: «Ло хайра фи-л-исрофи», яъни исроф қилмоқда яхшилиқ йўқдур. Ҳотам Асамм буюрдилар: «Ло исрофа фи-л-хайри», яъни яхшилиққа харж қилмоқда исроф йўқдур!

Китоб ус-савм
яъни бу китобда ҳажга кераклик масъалалар баён
топила

Ислом руқиларидан бири рўзаи моҳи мубораки рамазон турур. Ҳар мукаллаф муслимга фарз эрур. Аниинг мушкарлари кофир турур ва беузр тарк қилгучи фосиқ эрур.

Билгилки, савм луғатда мутлақ сақламоқ турур. Шариатда нийят бирла субҳи содиқдин намози шомгача емак ва ичмак ва хотун бирла қовушмакни тарк этмак турур.

Рўзанинги адоси саҳиҳ турур ул нийят бирлаки, ним-рўзи шаръийдин аввал бўлса, яъни тушдин аввал нийят қилса, «Мажмуаи Хоний»да айтур; тушдин кейин нийят қилса раво бўлмағай. Шариатда субҳдин шомгача бир кун дейилур.

Рўза — пафл нийяти бирла ё мутлақ рўза нийяти бирла ё ўзга вожиб нийяти бирла саҳиҳ бўлур («Мухтасар»).

Қазо рўзаси ё каффорат рўзаси ё мутлақ назр учун муни шарт қилинибдурки. тунда нийят қилғай ва таъйин қилғайки, қазо ё каффорат ё мутлақ назр турур. Ул рўза рўза бўлмағай, агар нийят қилсаки, тоғла рўза бўлса рўзадор бўлурмап ва агар бўлмаса рўзадор бўлмағайман.

Кимарсаки, рамазон ойи аввалини ё нид ойини ёлғуз кўрса рўза тутқай, агарчи ани сўзи мардуд турур. Бас, лозим келурки, агар сўзи мақбул бўлса, бетарикчи авло рўза тутқай («Ўрмирий»).

Агар гувоҳлиқи мардуд бўлгон киши рўза ойн ва ийд ойини кўрса ва рўзасини очса қазо қилур ва анга каффورات йўқтур, зероки ани гувоҳлиқининг мардудлуқи шубҳа сабаби турур ва шубҳа каффوراتни соқит қилғучи турур.

Рўза учун бир гувоҳнинг хабари мақбул турур, агарчи қул эрур ё хотун эрур. Ул ҳолда ҳаво бўлут бўлса, зероки дин амри трур, бу жиҳатдин шаҳодат (гувоҳлиқ)нинг лафзи ҳожат эмасдур. Лекин ростлиқ шарт турур, зероки фосиднинг сўзи мақбул эмасдур («Гўрмирий»).

ҚАЗО ВА КАФФОРАТ БАЁНИ

Агар бир кимарса рўзада қасдап жимоъ (жипсий суҳбат) қилса ё жимоъ қилдурса, орқага бўлсун, олдинга бўлсун, ани рўзаси фосид бўлур ва анга қазо ва каффورات лозим бўлур. Ё қасд бирла қурсоқ тўйдурур учун ё даво учун еса рўзаси фосид бўлур, қазо ва каффورات вожиб бўлур, бир қул озод қилур ва агар кучи етмаса икки ой пайдарпай рўза тутурки, бу арода рўза ва икки ийд ва айёми тапширқ воқеъ бўлмағай. Ва агар ул икки ойнинг аросида узр бирла ё беузр рўза ғавт бўлса қайта бошдин тутқай. Магар ҳайз ва нифос зарурати бирла ифтор воқеъ бўлса бок йўқтур, зероки агар бу узр мўътабар бўлмаса пайдарпай икки ой рўза тутмоқ хотунга мумкин эмасдур.

Бир кимарса саҳарлиқни еб эрди ва ахшом деб гумон қилиб эрди, зоҳир бўлдикл, тоғ вақти эркан, қазо қилгай ва каффورات лозим ва вожиб бўлмағай. Ё бир кимарса намози шом гумонни бирла ифтор қилди, ҳолбуки шом вақти бўлмағон эрди қазо қилгай ва каффورات лозим бўлмағай. Ё бир кимарса унутуб таом еди ва рўзам фосид бўлди, деб гумон қилди, сўнгра қасдап таом еди, қазо қилгай ва каффورات лозим бўлмағай. Ё бир ухлаб ётқон кимарсанинг бўғзига сув тўкулуб кетти, бу суратда ҳам қазо қилгай ва каффورات вожиб бўлмағай.

Ё ухлаб ётқон хотунни жимоъ қилинса бу суратда ҳам қазо қилгай ва каффورات вожиб бўлмағай. Ё бир хотунни жипинлиқ ва тентаклиқ ҳолатида жимоъ қилинса бу суратда ҳам қазо қилгай ва каффورات вожиб бўлмағай. Ё бир хотунни беҳушлиқда жимоъ қилинса бу суратда ҳам қазо вожиб бўлгай ва каффورات лозим бўлмағай.

Ва, инчунин, агар кимарса рўзада нийят қилмаса ва ифтор нийятини ҳам қилмаса ва алдин рўзани очқучи

нимарсалардин ҳеч бири вуқуъга келмаса қазо вожиб бўлур ва каффорот вожиб бўлмас («Молобудда минҳу», с. 104.)

Ва агар бир кимарса рўзани унутса ва унутқонлиқ ҳолида таом еса ё сув ичса ё хотуни бирла қовушса рўза фосид бўлмағай ва қазо вожиб бўлмағай. Ва, инчунин, шаҳват пазари бирла боқиб, аҳтилом ва инзол бўлса, рўза фосид бўлмағай ва қазо вожиб бўлмағай («Молобудда минҳу», с. 105.)

Агар тишнинг аросида оз-моз таом боқий қолса ва ани қўл бирла олиб еса рўза фосид бўлғай ва каффорот вожиб бўлмағай ва асаҳҳ будур («Хулоса»). Ва агар тил учи бирла чиқариб еса ва нахудча бўлса қазо вожиб бўлур. Агар нахуддин чоғроқ бўлса рўза фосид бўлмағай.

Ва агар бир дона кунжутни оғзиға солиб ютса рўза фосид бўлур ва каффорот лозим бўлур. Ҳува-л-мухтору. (Қазо фи-л-«Оламгирия», «Молобудда минҳу», с. 106). Ва агар кунжутни чайнаб ютса рўза фосид бўлмағай, зероки чайнамоқ бирла нопадидо бўлур, бўғуз бирла ўтмаюр («Гўрмирий»).

Рўзада уэрсиз бир нимани чайнамоқ макруҳ турур. Зарурат ҳолатида бола учун таом чайнаб бермоқ жоиз турур.

Иссиқни дафъи учун бошиға сув қўймоқ ё сувда ўлтурмоқ жоиз турур (Қазо фи-л-«Оламгирия», «Молобудда минҳу», с. 106).

Агар бир хотунининг эри ё бир чўрининг хожаси бадфеъл бўлса, бас, ул хотин бирла чўриға анинг учун пишургон таом тузини тотмоқ жоиз турур.

Масъала. Агар рўзадор ахшомда жунуб (ювуқсиз) бўлуб, тоғ вақтигача чўмулмаса ҳам рўзаси саҳиҳ эрур, лекин мустаҳаб улдурки, субҳ туғмасдин чўмулғай. Агар рўзадор кундузи кечгача жунуб қолса ҳам рўзаси саҳиҳ турур («Дурр ул-мухтор»). Лекин кундуз кунининг кўброқида жунуб қолмоқлиқ ва ғуслни тарк этмоқлиқ макруҳ эрур.

Масъала. Уламо анга иттифоқ ясабдурларки, рўзада ялгон этмоқ ё бировни ғийбат қилмоқ ё бировға носазо этмоқ рўзани фосид қилмағай, лекин қаттиғ макруҳ турур.

Расул саллаллоҳу алайҳи васаллам айдилар: «Ҳар ким ялгон сўзни ва маъсият ишни тарк қилмаса, бас, Ҳақ таъоло ани рўзасиға муҳтож эмасдур, яъни ани рўзаси макбул эмасдур».

Масъала. Бир кимарса таом ер эрди ё жимот қилур

эрди, бу ҳолда субҳ туғди ва субҳ туғуши бирла оғзидий таомни ташлади ва закарини жимоъдин торти, уламо наздида ани рўзаси саҳиҳ турур. «Дур ул-мухтор»да закарини жимоъдин тортиб олгондин сўнг инзоли маний бўлса ҳам рўзаси саҳиҳ турур.

Бўғоз хотун ё бола эмизғучи хотун ўзи ё боласининг ҳалокатидин қўрқса рўзасини очқай ва қазо қилғай бефидйа, яъни мискинға таом бермағай. Ва яна касал киши дардининг улғайишидин қўрқса рўзасини очқай ва бефидйа қазо қилғай («Гўрмирий»).

Ва мусофир сафарда рўзасини очқай ва бефидйа қазо қилғай («Гўрмирий»). Сафардаги рўза безарар бўлса рўза тутмоқ мустаҳабдур (Гўрмирий).

Агар касал рўза ўтқондин сўнг соғайса ё мусофир рўза ўтқондин сўнг муқим бўлса, андин сўнг ўлса, бу икки суратда анинг вориси фидйа берғай ул нимарса учунки, андин фавт бўлуб эрди, масалап, касалдин касаллиқ ҳолида ўн кун рўзаси фавт бўлуб эрди ё мусофирдан мусофирлиқ ҳолида ўн кун рўзаси фавт бўлуб эрди, касал соқайгандин сўнг ул фавт бўлгон ўн кун миқдорича умр кечуруб, сўнгра ўлса ё мусофир муқим бўлгондин сўнг, ул фавт бўлгон ўн кун миқдорича умр кечуруб, сўнгра ўлса, анинг вориси бу ўн кун миқдорида фавт бўлгон рўза учун фидйа берур.

Фидйа ҳар кун учун буғдойдин бўлса ярим соъ, яъни тўрт қадоғу саккиз мисқол бўлур. Ва агар хурмо бирла арпадин бўлса бир соъ, яъни саккиз қадоғу ўн олти мисқол бўлур. |

Агар касал соқайгандин сўнг ё мусофир муқим бўлгондин сўнг ул рўзада фавт бўлгон ўн кун миқдорича умр кечурмай ўлса, яъни рўза ўтқондин сўнг беш куп умр ўткариб ўлса, бас, ворисға беш купнинг фидйаси вожиб бўлур («Мухтасар»).

Ворисға фидйанинг вожиб бўлмоқи учун васиятни шарт қилингондур ва васият молининг учдан бириға нофиз бўлғай ва ўтқай. Ҳар бир фавт бўлгон номозининг фидйаси бир кунлуқ рўзанинг фидйаси турур («Гўрмирий»).

Биров учун бировнинг намозу рўзаси кифоя қилмағай Расул алайҳис салом сўзлари далили бирлаки: «Лё ясуму аҳадун ан аҳадин ва юсалли аҳадун ан аҳадин», яъни бир кимарса бир нимарса жонибидин рўза тутмағай ва бир кимарса бир кимарса жонибидин намоз ўтамағай («Гўрмирий»).

Рўзаи нафл шуруъ қилмоқ бирла вожиб бўлур, токи агар бузса қазо қилур, зероки пбодат турур.

Айёми манҳийада, яъни икки ийда ва уч кун айёми тапшиқда рўза тутмоқ раво эмасдур, айёми манҳийанинг мажъмуъи беш кун турур. Айёми манҳийада рўза тутмоқни назр қилмоқ раво турур, лекин ифтор қилур ва қазо қилур. Ва агар рўза тутса ани рўзаси раво турур ва назрдин ҳисоб қилинур («Мухтасар»).

Рўзаи нафлни ифтор қилмоқ, яъни очмоқ зиёфат узри бирла мубоҳ турур, хоҳ бировга меҳмон бўлсун, хоҳ бировни меҳмон қилғучи бўлсун ва сўнгра қазо қилур.

• *Масъала.* Агар рўзада бола балоғатқа етса ё кофир мусулмон бўлса ё мусофир ўз шахрига дохил бўлса ё ҳайз кўрган хотун пок бўлса, яъни масалан, бу воқеалар тушда ё охири пешинда бўлса қолгон кунни сақлағай ва таом емағай. Балоғатқа етган бола бирла мусулмон бўлгон кофир таом есалар ҳам қазо вожиб бўлмағай. Аммо ўз шахрига дохил бўлгон мусофир бирла ҳайздин тоза бўлгон хотун ўшал кун рўзасини тугатмай таом есалар қазо вожиб бўлур, каффорат лозим бўлмас («Дур ул-мухтор»).

Бир кимарса рўза ойининг ҳаммасида жинни бўлса андин рўза соқит бўлур. Рўзанинг баъзида соғ ва баъзисида тентак бўлса соқит бўлмас, балки қазо вожиб бўлур.

Агар бир неча кун эси оғса ул кунларни қазо қилур нийят қилмагон жиҳатдин, магар ул ният қилгон кунининг қазо қилмағайки, ул кун эсининг оғма бўлушини ибтидоси эрур («Мухтасар»).

ЭЪТИКОФ БАЁНИ

Эътикоф сунпати муккада турур эътикоф нийяти бирла, зероки Расул алайҳис салом рўзанинг охириги ўшида доимо эътикоф қилур эрдилар.

Эътикоф рўзадорнинг масжидда қолмоғи турур. Эътикофнинг энг ози бир кеча-кундуз турур. Эътикоф ўлтургон киши бир кеча-кундуздин илгари бузса қазо қилур.

Эътикоф ўлтургон киши масжиддин чиқмағай, магар ҳожат ерига борголи чиқғай ё заволдин кейин намози жумъа учун чиқғай. Эътикоф ўлтургон кишининг маъзилли жумъа масжидидин йироқ бўлса жумъани тобқудек вақтда чиқғай ва жумъа суннатларининг жумъа масжидида тамом ўтағай ва намозларни ўтайдургон вақтидин ошукроқ жумъа масжидида тўхтамоқи бирла эътикоф

бузулмағай. Агар масжиддин бир соат беуэр чиқса эътикоф бузулур.

Эътикоф ўлтурғон киши егай ва ичгай ва ухлагай ва олиғ-сотиг қилгай, сотилғон нимарса ҳозир бўлмаса ҳам раво бўлгай, бу ишлар эътикоф ўлтурғон кишидин ўзгага масжидда раво бўлмағай; зероки масжид намоз ери турур ва савдо ери эмасдур.

Эътикофда жимжит ўлтурмоқ макруҳ турур, аммо агар истироҳат учун жимжит ўлтурса макруҳ эмасдур.

Эътикофда беҳуда сўзламоқ макруҳроқ турур.

Керакки эътикоф ўлтурғучи Қуръони Мажиднинг тиловатиға машғул бўлгай, ҳадису тафсиру ва анбиёву авлиё ахлоқларин ва ўзга диний ишларини ёзгай ва ўқугай («Дурр ул-мухтор»).

Хотун бирла қовушмоқлиғ эътикофни ботил қилур, агарчи ахшомда бўлсун ё унутмоқ бирла бўлсун. Фарждин ўзгага ватий қилмоқ эътикофни ботил қилур, агар инзоли маний бўлса. Яна ўпмоқ ва масос қилмоқ ҳам эътикофни ботил қилур, агар инзоли маний бўлса ва агар инзоли маний бўлмаса эътикофни ботил қилмағай, агарчи ўпмоқ ва масос қилмоқ, яъни қўл бирла ишқаламоқ ҳаром феъл турур.

Хотун киши беш вақт намоз ўтайдурғон уйида эътикоф ўлтурур.

Бир неча кунларни эътикоф ўлтурмоқ учун назр қилса анга ул кунларнинг ахшоми пайдарпай лозим бўлур, агарчи ахшомни шарт қилмабдур, зероки айём лафзи жамъ турур, ахшомга ҳам шомил бўлур («Мухтасар»).

Икки кунлиқ эътикофни назр қилса анга бу икки куннинг ахшоми ҳам лозим бўлур. Ахшомни қўшмай, кундуз кунни эътикоф қилурман, деб нийят қилса раво турур.

КИТОБ УЛ-ҲАЖ

яъни бу китобда ҳажга кераклик масъалалар баён
топилир

Билгилки, ҳаж луғатда қасд турур ва шариатда бир хос қасддин иборатдурки, ул қасдни бир хос замонда бир хос маконга борголи қилинур.

Ҳаж ҳар бир озод, мукаллаф, тандуруст, бино кишига фарз турурки, ани ҳожати аслиясидин ошуқча зоду роҳаласи, яъни бориш-келишқа етқудек озуқа бўлса, йўл омонлиқ ва тинч бўлса ва хотун киши учун эри ё маҳрами бўлса. Агар хотун бирла Макканинг миёнаси муддат сафар бўлса мазкур шартлар мавжуд бўлгонда эрга ва хотунга бир умрда бир бор ҳаж фарз бўлур.

Агар бир гўдак эҳром боғласа ва балоғатдин ўзга ҳаж шартлари анда мавжуд бўлса, сўнгра балоғатқа етса ё бир қул эҳром боғласа, озодлиқдин бошқа ҳаж шартлари анда мавжуд бўлса, сўнгра озод бўлса, бас, ул гўдак бирла қулнинг ҳар биридин ҳаж амаллари тамом бўлса ва ул эҳром бирла ҳаж қилса, фарзини адо қилмабдур, балки вожибдурки қайтадан ҳаж қилур («Гўрмирий»).

Гўдак балоғатқа етгандан сўнг фарз адоси учун қайта бошдин эҳром боғласа раво турур. Ва агар қул қайтадан фарз адоси учун эҳром боғласа раво бўлмағай.

Ҳажнинг фарзи (1) эҳром боғламоқ турур ва (2) Арафотда турмоқ турур ва Арафот бир ернинг исмидур.

Ва (3) тавофи зиёрат турур, иншоаллоҳ, зикр қилинур. Ҳажнинг вожиби (1) Муздалфада турмоқ турур ва Муздалфа бир ернинг исми турур. Ва яна (2) Сафо бирла Марванинг миёнасида югурмоғлиқ турур, Сафо бирла Марва Маккада икки тоғ эрур. Ва яна (3) тош отмоқ турурки, тош отиладурғон ерларда отқойлар. Ва яна (4) тавофи видоъ (яъни ўз шаҳрига ёнмоқдаги зиёрат) турур, Макка аҳлидин бошқаларга. Ва яна (5) соч олдурмоқ. Бу мазкур афъоллардин ўзга афъолларики, ҳажда турур суннат ё мустаҳаб эрур («Гўрмирий»).

Ҳажнинг ойлари шаввол ва зул-қаъда ва зул-ҳижжанинг ўни турур («Мухтасар»).

Ҳаж учун ҳаж ойларидин илгари эҳром боғламоқ макруҳ турур.

Умра — суннат турур. Ва бу умрада тавоф қилмоқ ва Сафо бирла Марва миёнасида югурмоқ турур. Йилнинг ҳамма ойларида умра жоиз турур. Ва умра арафа кунин ва арафа кунидин кейинги тўрт кунда макруҳ турур.

«Мийқот», яъни эҳром боғлайдурғон ер. Мадина аҳли Зул-Ҳулайфадин эҳром боғлагай ва Зул-Ҳулайфа бир мавзенинг исми турур. Ироқ одамлари (яъни Хуросон ва Исфаҳон ва дарёнинг бу ёнидагилар) Зоти Ироқдин эҳром боғлагай, Зоти Ироқ бир ернинг исми турурки, андин Маккага уч кунлуқ йўлду, Шом одамлари Хужфадин эҳром боғлагай, Хужфа Макка бирла Мадина аросида бир ер турур. Нажд одамлари Қарандин эҳром боғлагай, Қаран Арафот тоғининг ўзида бир катта тоғ эрурки, андин Маккага тўрт кунлуқ йўл турур. Яман одамлари Яламламдин эҳром боғлагай. Яламлам даштда бир ернинг исми турурки, андин Маккага икки тош турур. Расул алайҳис салом бу каби таъйин қилибдурлар.

Эҳромни бу мазкур «мийқот»лардин ўтуб боғламоқ манъ турур, аммо илгари боғламоқ бил-иттифоқ жоиз турур, мана, зикр қилурмиз: Маккага кирмоқни қасд қилғон кишиларга бу мийқотлардин ўтуб, яъни таъхир қилиб эҳром боғламоқ ҳаром турур. Аммо бу мийқотлардин илгари эҳром боғламоқ афзал турур, зероки анда машаққат ва таъзим зиёдароқ турур. Мийқотнинг ичидагиларга Маккага эҳромсиз кирмоқ ҳалол турур.

Мийқот ичида ва Макка ташида бўлғонларнинг эҳром боғлар ери Ҳил деган мавзедур. Макка аҳлининг ҳаж учун эҳром боғлар ери Ҳарам турур ва умра учун эҳром боғлар ери Ҳил деган ердурки, ҳозир зикр қилдуқ.

Эҳромни хоҳлагон киши таҳорат олур ва ани гусл

қилмоқи мустаҳабдур ва изор ва ридо кийғайки, ҳар икови пок бўлғай, бу таридаки, ювулгон бўлғайлар, ё янги бўлғайлар. Керакки изор бирла ридо тикилмагон бўлғойлар ва изорни белдин боғлағойлар. Ридони ўнг қўл остидин олиб, сўл қўлни китфи узридин ташлағай ва ўнг қўл китфи очуқ қолғай. Ва ўзиға хушбўй нимарса суртқой ва икки ракаат намоз ўтағой («Гўрмирий»).

Ялғуз ҳажни адо қилғучи айтур: «Аллоҳумма, инви уриду-л-ҳажжа, фа-яссирҳу ли ва тақаббалҳу минни», маъноси: «Бор Худоё, ҳажни хоҳларман, пас манга ани осон қил ва ани мандин қабул қил». Андин сўнг талбий (лаббайка) айтур ва бу талбийа бирла ҳажни нийят қилур. Ва талбийа будур:

«Лаббайка, Аллоҳумма, лаббайка. Лаббайка, ло шарика лака, лаббайка, инна-л-ҳамда ва-н-ниъмата лака ва-л-мулка ло шарика лака».

Ва бу калимотдин кам қилмағай ва агар зиёда қилса раво бўлғай. Ва бу калимотни айтмоқ бирла муҳрим, яъни эҳромлик бўлур («Гўрмирий»).

Эҳромға киргондин сўнг жимоъдин парҳез қилур. Ва яна гуноҳдин ва йўлдоши бирла урушмоқдин парҳез қилур. Ваҳший сайдни ўлдурмоқдин парҳез қилур. Ва анга ишорат қилмоқдин ва ўлдурурға далолат қилмоқдин ва ўзиға хушбўй нимарса суртмоқдин ва тирноқ олмоқдин ва юзи бирла бошини беркитмоқдин ва боши бирла сақолини хайру, яъни ялмос бирла ювмоқдин ва сақоллини кестурмоқдин ва сочини олдурумоқдин ва тикилгон нимарсани киймоқдин ва салла ўрамоқдин ва масҳи киймоқдин ва хушбўй нимарса бирла бўёлгон нимарсани киймоқдин, магар, бўйи кетқондин сўнг кийса бўлур, яъни ҳожи эҳромға киргондин сўнг бу мазкур нимарслардин парҳез қилур.

Ҳаммомға кирмоқдин ва девор соясида ва кажава соясида ўлтурмоқдин парҳез қилмағай ва ҳамёпини белиға боғламоқдин ҳам парҳез қилмағай, агарчи тикилгон турур («Гўрмирий»).

Талбийа, яъни лаббайкани кўп айтқой ва ҳар вақтки намоз ўтаса ё балавлиққа чиқса ё сувораларға, яъни улов минганларға йўлуқса ё саҳар вақти бўлса (лаббайка айтқай).

Ҳар қачонки Маккаға дохил бўлса аввал Масжиди Ҳаромға кирғай.

Хонаи Каъбани кўргон замонда такбир ва таҳлил айтқой. «Ло илоҳа илаллоҳ»ни айтмоқни таҳлил дерлар.

Сўнгра Ҳажару-л-асвадга рўбару бўлғай ва такбиру таҳлил айтқай. Такбиру таҳлилда икки қўлини намозга кўтаргондек кўтарғай. Ҳажару-л-асвадни ўпқай ё қули бирла масҳ қилғай ул ҳолдаки, одамларга изо бергучи бўлмағай. («Гўрмирий»). Агар Ҳажару-л-асвадни ўпмоқга қодир бўлмаса қўлидаги асо ё чўбни Ҳажару-л-асварга еткурғай ва ул асони ўпқай. Агар Ҳажару-л-асвадга асони еткурмоқдин ожиз бўлса ва тиқилинч воситаси бирла боролмаса Ҳажару-л-асвадга рўбару туруб, такбир ва таҳлил айтқай, Худойи таъолога ҳамд айтқай ва Расул алайҳис саломга салавот айтқай. Ва тавофи қудум, яъни хонаи Қаъба тўғарагидин етти навбат айланғай («Гўрмирий»).

Энг аввалги тавофни тавофи қудум дерлар.

Суннат турур атрофдин борғонларга, ул ҳолдаки, шуруъ қилгучи турур ўнг қўли тарафидинки, ул Қаъба эшигининг жонибида турур, «ҳатим»нинг тошидин етти навбат хонаи Қаъба тўғарагидин айланмоқ. Ўшал етти айланшнинг учида паҳлавон каби елкаларини тебратиб, диловарона суръат бирла, яъни тез юриб тавоф қилғай, ридосини ўнг қўлтуғининг остидин чулғаб олиб, елкасидин ташлоғонлиқ ҳолида. Ҳар вақт Ҳажару-л-асвадга етганда мазкур бўлгон нимарсаин қилурки, ул Ҳажару-л-асвадни ўпмоқ ва такбиру таҳлил ва намозда қулоқ қоқмоқ каби қўл кўтармоқ эди.

Рукни ямонийни бўлса қилмоқ яхши турур («Мухтасари Вижоя»).

Ҳажару-л-асвадни бўса қилмоқ бирла тавофни тугатқай, сўнгра икки ракаат намоз ўтағай ва бу намоз ҳар бир егги айлангондин сўнг вожиб турур. Мақом Иброҳим алайҳис саломда ё андин бошқа ерда ўқуғойки, ул масжиддин турур. Мақом Иброҳим алайҳис салом бир тош турурки анда, Иброҳим алайҳис қадамининг асари бор турур («Гўрмирий»).

Андин сўнг Ҳажару-л-асваднинг олдиға келур ва бўса қилур ва такбир айтур. Сўнгра Саффан тоғиға чиқур ва хонаи Қаъбаға қараб такбир^у таҳлил айтур. Ва Набий алайҳис саломга салавот айтур ва икки қўлнини кўтарур ва канчаки хоҳласа дуо қилур.

Сўнгра Марва тоғи жонибиға борур, ул ҳолдаки, Мийлайини Ахзарийн* мёнәсида елгучи ва юртқучи бўлғай ва

* Яъни икки яшил гунбад ва мула турурки, араблар мийл дерлар. (*Мутаржим Сидқий*).

тоғ узриға чиқғай ва ҳар наки Сафо тоғида қилиб эрди, қилғай. Андин сўнг Сафо тоғиға қараб елғай. Бас, югурмоқ елмоқ икки навбат бўлди, яъни Сафодин Марваға ва Марвадин Сафоға икки навбат югурди, бас, югурмоғлиқнинг ибтидоси Сафодин эрди, югурмоғлиқнинг еттинчи навбати Марвада тугалур ва хатм бўлур. Бу каби етти навбат борур ва келур («Гўрмирий»).

Тавофдин сўнг Маккада эҳром бирла турғай ва қанчаки хоҳласа тавофи нафл қилур ва зул-ҳижжанинг еттинчи куни пешиндин сўнг имом бир хутба ўқур ва хутбада ҳаж маносики* ва аҳкомини таълим берурки, Миноға бормоқ турур ва Арафотда намоз ўтамоқ турур ва Муздалфаға бормоқ турур («Гўрмирий»).

Андин сўнг тўққузунчи куни Арафотда хутба ўқур, ўнбиринчи куни Минода хутба ўқур. Ҳосил будурки, ҳажда уч хутба бордур. Бири ул турурки, мазкур бўлди. Иккинчи — тўққузунчи куни Арафотда пешиндан илгари икки хутба ўқур ва бу икки хутба аросида ўлтурур. Учинчи — ўнбиринчи куни Минода пешиндан кейин бир хутба ўқур ва бу хутбалар ҳаж хутбалари турур.

Андин сўнг зул-ҳижжанинг саккизинчи куни тонг вақтида Миноға борур ва анда арафанинг субҳиғача турадур. Бу саккизинчи кунни «явми тарвийа» дейдурларки, бу кунда теваларға сув берурлар. Тарвиянинг маъноси сероб қилмоқдур. Андин сўнг Минодин Арафотқа борур. Арафотнинг барча ери мавқиф, яъни ҳамма ерида турса бўлур ва ҳамма ери турушлуқ жойи турур, магар Батни Уранада, яъни Урана водийсида турса бўлмағай, зероки ул водийда Расул алайҳис салом Шайтонни кўрган эрдилар. Бу жиҳатдан анда турулмағай ва ул Арафот қаршусида бир дашт турур.

Қачонки кун оғса жумъа каби имом икки хутба ўқур ва бу хутбада Арафотда турмоқ ва Муздалфада турмоқ ва тош отмоқ ва қурбонлиқ қилмоқ ва соч олдуermoқ ва тавофи зиёрат қилмоқ тариқалаарини таълим берур. Намози пешин бирла намози дигарни пешин вақтида бир азон ва икки иқомат бирла ўқур, бу тариқадаки, пешин учун бир азон ва бир иқомат ва яна намози дигар учун бир иқомат айтур. Бу икки фарз аросида нафл ва суннат ўтамағай.

Пешин бирла намози дигарни бирга ўқумоқда жамъат бирла эҳромни шарт қилибдур. Бас, бу икки шартдин

* Яъни ҳажнинг тариқалари ва қоидалари

бирини тарк қилгучининг намози асри раво эмасдур, токи агар пешинни уйда ўтагон бўлса намози асри ўз вақтида адо қилур («Гўрмирий»).

Андин сўнг ғусл қилиб, Мавқифга* борур ва имом ўз теваси узра турадур Жабали раҳмат олдида, ул ҳолдаки, хонаи Қаъбага қарагон бўлғай, аҳтимом бирла дуо қилиб, ҳажнинг аҳком ва суннатларини ўргатқай, ҳожилар имомнинг ёнида имомга қараб ва имомнинг сўзини эшитиб турарлар. Мавқифда жамоатнинг бир соат ҳозир бўлмоқи кифоя қилур. Мавқифда турмоқнинг аввали арафа куни кун оғқондин турур ва охири «явми наҳр»нинг** субҳиғача эрур. Мавқифда бир соат ҳозир бўлмоқ кифоя турур, агарчи уйқуда бўлсун ё беҳуш ва эси йўқ бўлсун ё ани жонибидин йўлдоши таҳлил қилсун ё арафа кунининг арафа эканини билмагон бўлғай.

Қачонки офтоб ботса Муздалфага келур ва Муздалфанинг ҳамма ери мавқиф турур, аммо водийи Муҳассирда*** турса бўлмағай. Муҳассир «син»нинг касри бирла, бир ернинг исми турур. Хуфтон бирла намози шомни хуфтанинг вақтида бир азон ва бир иқомат бирла ўқилур («Гўрмирий»).

Агар намози шомни Муздалфадин бошқа ерда ўтагон бўлса, модомики, субҳ туғмаса нъода қилур («Мухтасар»).

Андин сўнг тонг намозини қоронғулуқда ўтағай, андин сўнг тўхтағай ва дуо қилғай, зероки Расул алайҳис салоту вассалом бу ерда дуо қилгондурлар. Билгилки, бу тўхтамоқ бизларнинг наздимизда вожиб турур («Гўрмирий»).

Қачонки ҳаво ёрушса Мпнога келур ва Жамраи Ақаба деган ерда водийнинг тубонидин етти мартаба тош отур, бу тариқа бирлаки, тошни ўнг қўл бош бармоқининг тирноқи узра қўйғай ва бармоқ учини шаҳодат бармоқининг остига қилғай ва қўлини ўнг қошидин юқори қилиб отқайки, тўрт газ ерга бориб тушқудек бўлғай.

Билгилки, тош отмоқда ўн масала бордур:

аввал будурки, тошни йўлдин олурлар, тош отадургон ердин олмағайлар, зероки ул ерда бир навбат отилгон тошларики бордур, мардуд ва шум бўлгон турур, «Хидоя»да мундоғ зикр қилибдур;

* Мавқиф — тўхтайдургон ер демак бўлурки, ҳожилар турадургон бир саҳронинг исмидур (*Сидқий*).

** Яъни қурбон бўғузмамоқ кунини эрурки, зул-ижжанинг ўнунчи кунидур ва ул кунини қурбон намози ўқилур

*** Муҳассир Муздалфанинг сўл ёнида турур. (*Сидқий*).

иккинчи ул турурки, тошни ювгай;
учунчи ул турурки, тош майда бўлгай, катта бўлма-
гай;

тўртунчи ул турурки, ер жинсидин бўлгай майда тош
бўлмоқи лозим эмасдур, лойдин ҳам бўлур;

бешинчи ул турурки, водийнинг тубонидин юқори қа-
раб отқай, бу тариқадаки, Макка чап қўл тарафида ва
Мино ўнг қўл тарафида бўлгай;

олтинчи — тош отмоқ кайфияти андоқки, зикр қи-
линди;

еттинчи — ҳар бир тош отқондин сўнг такбир айтқой
ва бу дуони ўқугай: «Бисмиллоҳи, валлоҳу акбар. Алло-
ҳум-мажъалҳо ҳажжаи мабуруан ва занбан мағруфан ва
саъйиан машкуран»;

саккизинчи — тош отиб бўлгондин сўнг тўхтамагай;

тўққузунчи — аввалқи тош отиши ҳамон талбия (лаб-
байка)ни тарк қилгай.

Андин сўнг агар хоҳласа қурбонлиқ қилур. Сўнгра
сочини олдурур ё қисқайтурур ва соч олдурмақ афзал-
дур. Агар бошида сочи бўлмаса устарани бошига суртқай,
токи соч олдурган ва соч қисқайтурганларга мушобаҳат
қилгай («Гўрмирий»). Ва анга барча ҳаром қилинган
нимарса ҳалол бўлур, магар хотун бирла қовушмоқ ҳалол
эмасдур. Сўнгра наҳр кунларидин бирида зиёрат учун
етти бор югурмай, оҳиста тавоф қилур. Агар Сафо бирла
Марванинг миёнасида тавофи қудумдин сўнг, яъни ав-
валги тавофда саъй қилгон бўлса ва агар саъй қилмагон
бўлса, саъй қилур ва диповарона юрур.

Тавофи зиёрат яъми наҳр субҳидин кейин турур. Ва
бу тавофи зиёрат яъми наҳрда афзал турур ва анга хоту-
ни бирла қовушмоқ ва жимоъ ҳалол турур («Гўрмирий»).
Агар тавофи зиёратни айёми наҳрдин кейин қўйса ва
таъхир қилса анга қон чиқармоқ, яъни жон сўймоқ во-
жиб бўлур.

Яъми наҳрнинг иккинчи кун кун оғқондин сўнг уч
ерда тош отқай: аввал — Масжиди Хайфнинг ёнидин
бошлағай, сўнгра Масжиди Хайфга муттасил ердин от-
қай, сўнгра Жамраи Ақабада отқай. Ва бу ерларнинг ҳар
бирида етти ададдин тош отқайки, мажмуъи йигирма бир
адад бўлур.

Ҳар навбат тош отқонда такбир айтқой ва бу уч ер-
нинг биринчи ва иккинчисида тўхтағай, ҳосил бу туррур-
ки, ҳар тош отмоқдаки, андин сўнг яна тош отмоқ бор-
дур, тўхтағай. Мана, чунончи, биринчи ва иккинчи нав-

батдин кейин тош отмоқ бордур, бас, биринчи навбат ва иккинчи навбат тош отқондин сўнг тўхтағай, учунчи навбатда тўхтатмағай, чунки ани ортида тош отишмоқ йўқтур.

Тош отқондин сўнг дуо қилур.

Ва тонгла куни ҳам мазкур бўлгон суратда тош отур. Ва тонгла кунининг тонгласи ҳам мазкур бўлгон суратда тош отур, бу шарт бирлаки, Минода тўхтаса ва Минода тўхтамоқ мустаҳабдур. Тўртунчи кунни субҳидин илгари Минодин бу ён чиқса тош отмоқ соқит бўлур, токи агар тўртунчи кунни субҳи ёрушқунча Минода тўхтаса янадан тош отмоқ вожиб бўлур («Гўрмирий»).

Қачонки, Минодин чиқса Муҳассабга келур ва Муҳассаб бир ерининг оти турурки, ани Батҳо дерлар ва Макканинг ёнида турур. Сўнгра оҳиста юруб, хонаи Каъба тўғарагининг етти навбат тавоф қилур ва бу тавофни «тавофи садр» ва «видоъ» ҳам дейдур. Ва «тавофи охир» ва «аҳди байт» ҳам дейдурлар. Сўнгра замзам сувидин ичгай ва остонанинг ўпқай ва юзи бирла кўксини Мултазамга қўйгайки, Ҳажару-л-асвад бирла Каъба эшигининг миёнасида турур. Ва Каъбанинг пўшишлариға ва юзини Каъбаға қаратиб, орқаси бирла ёнғай, токи чангал урғай ва аҳтимом бирла дуо қилғай ва йиғлағай, масжиддин чиқғай («Гўрмирий»).

Хотун киши «лаббайка»ни баланд товуш бирла айтмағай, Миёлайин Ахзарайин миёнасида югурмағай ва сочини олтурмағай, қисқайтурғай ва тикилгон нимарса кийғай ва тикилишда Ҳажару-л-асвадга ёвумағай ва яқин бормағай.

Хотуннинг ҳайзи ҳаж амалларидин ҳеч бирини манъ қилмағай, магар тавофни манъ қилғай, яъни ҳайз ҳолатида тавоф қилмағай.

Ҳаж учун эҳром боғлаб Арафотга етолмагон киши тавоф қилур ва умра учун саъй қилур ва эҳромдин чиқмоқи ҳалол бўлур ва келаси йилда қазо қилур.

ФАСЛ

Қирон мутлақ афзал турур. Қирон деб икки ибодатни жамъ қилмоқни айтурлар («Мухтасар»).

Билгилки, эҳром боғлағувчилар тўрт нав турур:

Бирини — муфрид би-л-ҳажж, яъни муфрид би-л-л-ҳажж ул турурки, эҳромда танҳо ҳаж нийятини қилур ва танҳо ҳаж амалларини қилурки, ҳажни рукни эҳром ва Арафотда ҳозир бўлмоқ ва тавофи зиёрат қилмоқ турур;

Иккинчи — муффрид би-л-умра. Муффрид би-л-умра ул турурки, эҳромда фақат умрани нийят қилур. Эҳромни мийқотдин боғлар ё ҳаж ойларидин илгари боғлар. Ва умранинг афъоли тўрт турур ва ул тўртнинг иккиси руки турурки, тавоф бирла саъй турур. Ва агар бу иккидан бири фавт бўлса, умра бўлмағай. Ва яна иккиси шарт турур: бири — эҳром ва бири соч олдурмоқ. Эҳром умранинг адоси учун шарт турур. Ва соч олдурмоқ умрадин чиқмоқ учун шарт турур ва ани хатарлари ҳам ҳажнинг хатарлари каби турур. Ва йилнинг ҳаммаси умранинг вақти турур, магар арафа кун ва қурбонлик кун ва уч кун айёми таприқда раво эмасдур, зероки бу беш кунни айёми манҳиййа дерлар;

Учунчи — қорин. Қорин кимарсае эрурки, эҳромда ҳаж бирла умрани бирга нийят қилгон бўлса ва иковини жамъ қилгон бўлса;

Тўртунчи — мутаматтиъ. Мутаматтиъ кимарсае эрурки, ҳаж ойларида умрани тугатиб, сўнгра ҳаж учун эҳром боғласа.

Қирон ул турурки, ҳаж ва умра нийяти бирла мийқотдин баякбор «лаббайка»ни баланд товуш бирла айтқой. Ва мийқотдин эҳром боғлагон чоғида икки ракаат намоз ўтағай. Андин сўнг айтқайки: «Аллоҳумма, пини уриду-л-ҳажжа ва-л-умрата, фа-яссирҳумо ли ва тақабалҳумо минни».³⁸

Умра учун етти навбат тавоф қилур. Аввалқи уч тавофда елиб, диловарона тавоф қилур ва тўртида оҳиста юрур ва Сафо бирла Марва аросида саъй қилур, андин сўнг ҳажни адо қилур.

Ями наҳрда тош отқондин сўнг қирон учун қурбонлик қилур ва агар қурбонлиқдин ожиз бўлса уч кун ҳажда рўза тутқойки, ул рўзанинг охири ва тугалиши арафа кун бўлғай. Яна ҳажни адо қилгондин сўнг етти кун рўза тутқай ҳар қаю ерда хоҳласа.

Агар андин бу уч иш фавт бўлсаки, биринчи — қурбонлик, иккинчи — уч кун ҳажда рўза тутмоқлик ва учунчи — яна етти кун хоҳлаган ерида рўза тутмоқлик турур, анга жон сўймоқ мутаайян бўлур.

Таматтуъ* афзалдур ифроддин, яъни танҳо ҳаждин. Ва таматтуъ ўлдурки, умра нийяти бирла ҳаж ойларида мийқотдин эҳром боғлагай ва тавоф қилғай ва саъй қил-

* Таматтуънинг маъноси икки ибодат бирла файдаланмақдур. (Сидқий).

гай ва соч олдургай ё қисқартургай. Аввалқи тавофида «лаббайка»ни тарк қилгай ва бу афъол бирла умрадан ҳалол бўлур, яъни умра эҳромидин чиқур. Сўнгра саккизинчи зул-ҳижжада Ҳарамдин ҳаж учун эҳром боғлағай. Аммо саккизинчи зул-ҳижжадин илгари эҳром боғлаш афзал турур.

Мутаматтиъ — танҳо ҳаж адо қилғучилардек ҳаж адо қилур ва қурбонлиқ қилур ва агар қурбонлиқдин ожиз бўлса қирон каби рўза тутур. Агар мутаматтиъ ҳадяни ҳайдамоқ бирла бўлгон ҳолатда эҳром боғласа, ҳолбуки, бу ҳайдамоқ судраб элтмоқдин афзал турур. Ва агар буйунсунмаса судраб ҳайдаса бўлур, умра эҳромидин чиқмағай ўшал эҳром бирла бўлса, сўнгра ҳаж учун эҳром боғлағай ва явми наҳрда соч олдургай ва ҳаж бирла умра эҳромидин чиқгай («Мухтасар»).

Макка аҳли фақат танҳо ҳаж қилур («Мухтасар»).

ФАСЛ

Бу фаслда ҳажда воқеъ бўлгон жипоятлар, яъни хатолар баён топилур.

Агар эҳромдаги киши бир ерига хушбўй нимарса суртса ё зайтун ёғи, ё кунжут ёғини суртса Имоми Аъзам раҳматуллоҳи алайҳ наздида жон сўйиш лозим бўлур («Гўрмирий»).

Агар эҳромдаги киши тикилгон нарсани кийса ё бир кун бошини ёшурса ё сочини тўртдан бирини олдурса ё бир узвини тўртдан бирини тарошласа ё қўлни тирноқларини олса ё оёқини тирноқларини олса ё қўли бирла аёқларини тирноқини бир ўлтурушда олса ё тавофи фарз учун таҳоратсиз тавоф қилса ё жунуб ғайри фарз учун тавоф қилса ё Арафотда имомдин илгари жўнаса ё бирор вожибни тарк қилса ё кўброқ вожибни тарк қилса ё бир ибодатни бир ибодатдин илгарп қилса ё тавофи фарзни наҳр кунларидин кейин қўйса ё тавофи фарзнинг энг ақаллини тарк қилса, масалан, тавофи фарз етти айланмоқ эрди, мундин уч айланмоқни тарк қилса, бу мазкур суратларда анга жон суйиш лозим бўлур. Ё тавофи фарзнинг энг кўпини тарк қилса, масалан, тўрт ё беш айланушнинг тарк қилса ё жунуб тавофи зиёрат қилса анга бир тева сўйиш вожиб бўлур.

Агар мазкур бўлгон нимарсалардин озроқ нимарсани тарк қилса, чунончи, бир узвига хушбўй нимарса суртса ё бир мунча ерига ёғ суртса ё бир кундин озроқ тикилгон

нимарса кийса ё бошини бир-икки соат яшурса ё тўртдин бир сочини олдурса ё бир бармоқ ё икки бармоқ тирпоқини олса ё тавофи ғайри фарзини таҳорат қилса ё бир оз вожибдин тарк қилса ё ўзидин ўзганинг сочини олса, бу суратларда буғдойдин бўлса ярим соъ, яъни тўрт қадоғу саккиз мисқол садақа берур.

Агар бир ерини хушбўй қилса ё бир узр бирла сочини олдурса жон сўйур ё йигирма тўрт ярим қадоғу бир пайса (бир пайса — тўрт ярим мисқол) буғдойни олти мискинга садақа қилур ё уч кун рўза тутур.

• Арафотқа чиқмасдин илгари хотуни бирла қовушмоқи ҳажни фосид қилур, лекин ҳаж амалларини тамом қилур ва жон сўйур ва келаси йилда қазо қилур ва эру хотун бир-бирларидин ажрашмаюр. Арафотқа чиқгондин сўнг хотуни бирла қовушса анга бир тева вожиб бўлур ва агар соч олдургондин қовушса бир қўй вожиб бўлур.

Агар эҳромдаги киши бир сайдни ўлдурса ё ани ўлдурурга далолат қилса анга бу сайдни товони вожиб бўлур. Ул сайдни ўлдургон ерида икки тўғри киши қанчаки баҳо қилса, агар ул ерда баҳоси бўлур бўлса, йўқса сайдни ўлдурурулгон ерига яқинроқ жойда баҳо қилурларки, анда баҳоси бўлур бўлса. Сайднинг баҳосига ҳадя олуб, Маккада бўгузлайдур ё буғдой олиб, садақан фитр каби, ҳар мискинга тўрт қадоғу саккиз мисқолдин берур. Хурмо ё арпа бўлса саккиз қадоғу ўн олти мисқолдин кам бермайдур. Ҳисоб қилурки, бу сайднинг баҳоси бирла қанча мискинга таом бердилар, ҳар мискинининг таоми учун бир кун рўза тутур. Мискинларга қисмат қилингон таомдин бир мунча ортиб қолса, масалан, бу сайднинг баҳоси тўрт мискинга таом бўлса, оз-моз ортиб қолсаки, бир мискинининг таомига етмаса ани садақа қилур ё анинг учун бир кун рўза тутур.

Агар бир сайдга нуқсон еткурса али нуқсонни вожиб бўлур, чунончи, ани баҳоси бенуқсонликда ўн олтун бўлса, нуқсонлиқ бўлгондин сўнг саккиз олтун бўлур, бас анга икки олтун вожиб бўлур. Агар сайдни айбдор қилса, андоки, одамдин қочолмаса, бас, ул сайдни баҳоси вожиб бўлур. Инчунин, беэҳром киши Ҳарамнинг сайдини сўйса ё Ҳарамнинг сайдини соғса баҳосини берур. Ё Ҳарамнинг хошокини ё дарахтини кесса, магар мамлук ва кўкартилгон бўлса, баҳо бермағай.

Билғилки, Ҳарамнинг дарахти бир кеча нав турур. Бири — бир нарсанинг жинсидин турурки, одамизод кўкартқай. Иккинчи — бир нарса жинсидин турурки, ода-

мизод кўқартмағай, бу икки қисмдин ҳар бири ё ўзича кўқарғон бўлсун ё одамизод кўқартғон бўлсун, бу икки-сига баҳо вожиб бўлмайдур, магар бир жинсики, ўзича кўқарғондур. Ва ул бир нимарсанинг жинсидин бўлсаки, ҳеч ким кўқартира олмайдургон нимарса бўлса, мунга баҳо вожиб бўлур («Гўрмирий»).

Макканинг хошокини ўтлатилинмағай ва ҳеч гиёҳини юлунмағай, магар изхирни юлунса бўлғайки, изхир бир хушбўй гиёҳ турур.

Бит ё чигирткани ўлдурмоқ бирла садақа вожиб бўлур, агарчандики, ул садақа оз турур. Нажосатхўр зоғни ўлдуруш бирла ва калхат ва чаёну йилон ва қоноғон ит ва сичқону пашша ва бургаю кана ва тошбақаю бўри ва қаплон каби нимарсаларни ўлдурмоқ бирла ҳеч нимарса вожиб бўлмағай.

Эҳромдаги киши қўй ва ҳўкиз ва одам ичида ўсган шў-турмурғ ва ўрдак каби нимарсаларни сўйса раво турур.

Эҳромдаги кишига беэҳром кишининг қилғон сайдидин емоқ раво турур ва эҳромсиз кишининг қилғон сайдини сўймоқ ҳам раво турур, бу шарт бирлаки, эҳромдаги киши ани сайд қилғоли далолат қилмағон бўлса.

Кимарсаеки, Макка Ҳарамига бирор сайд бирла кир-са ул сайдни озод қилур. Ва агар сотса байъини бузадур, агар сайд олғон кишининг қўлида бўлса. Ва агар сайд олғон кишининг қўлида бўлмаса сайднинг товонини берур, чунончи, эҳромдаги киши бир сайдни сотса байъини бузар эрди, агар сайд харидорнинг қўлида бўлса. Ва агар бўлмаса сайднинг товонини берур эрди, хоҳ эҳромлик кишига сотқон бўлсун, хоҳ беэҳром кишига сотқон бўлсун. Аммо ул сайдики, эҳром боғлар вақтида қўлида ё қафасда бўлса бу сайдни озод қилмоқ лозим эмасдур («Гўрмирий»).

Бир кимарса эҳромдаги бир кимарсанинг сайдини қўйуб юборса, агар ул сайдни эҳром боғламағон ҳолида ушлағон бўлса, Имоми Аъзам наздида ул қўйуб юборғучи зомин бўлур, имомайн наздида зомин бўлмағай (Мавлавий Фахруддин, с. 352.).

Агар эҳромдаги кимарса яна бир эҳромдаги кимарсанинг сайдини ўлдурса ҳар иккови ҳам товон берур. Ва ул эҳромдаги кимарсаки, сайдни ушлағон эрди, ул бергон товонини ўлдурғучидин олур.

Ул жиноятики, анинг сабаби бирла танҳо ҳаж қилғучига бир жон сўйуш лозим бўлур, қоринга икки жон сўйуш вожиб бўлур, бир жон ҳаж учун ва яна бир жон

умра учун, магар мийқотдин беэҳром ҳолида ўтқон сабаб бирла, яъни қориники, мийқотдин беэҳром ўтса тажовуз сабаби бирла анга бир жон вожиб бўлур, зероки қоринга мийқотда бир эҳром вожиб турурки, ул ҳаж эҳроми турур, умранинг эҳроми эмасдур, зероки умра суннат турур ва суннат вожиб бўлмайду, магар шуруъ бирла вожиб бўладур («Гўрмирий»).

Икки эҳромлик киши бир сайдни ўлдурса ҳар бирига алоҳида тоvon вожиб бўлур.

Агар икки беэҳром киши Ҳарам сайдини ўлдурса бир жазо (яъни тоvon) вожиб бўлур, зероки аларга тоvonнинг вожиб бўлмоқи сайд маконининг эътибори бирла турур, жиноят (яъни хато) эътибори бирла эмасдур. Бас, маконнинг иттиҳод ва бирлиги сабаби бирла тоvon ҳам муттаҳид ва бир бўлур («Гўрмирий»).

Эҳромдаги киши бир сайдни сотса ё олса, ушбу олиғу сотиғ ботил турур. Ва агар ул сайдни сўйса ани сўймоқи ҳаром турур. Ва агар андин еса ул егон нимарсасини баҳосига тоvonдор бўлур («Гўрмирий»).

Эҳромдаги кимарсаки, сайдни сўймаса, яъни биров сўйган сайдни еса тоvonдор бўлмайду.

Ҳарамдин ташқари чиқарилгон кийик туғса ва она-бола икови ўлса, қаю кимарса чиқаргон бўлса, она-бола иковиға тоvonдор бўлур. Агар чиқариб ташлагондин сўнг тоvon берса, андин сўнг бу кийик туғса ҳеч бириға тоvonдор бўлмайду («Мухтасар»).

ФАСЛ

Эҳромдаги кимарса душман сабаби ё беморлиқ сабаби бирла Арафотға ҳозир бўлушдан ё хонаи Каъбанинг зиёратидан дармонда (ожиэ) бўлса андоғ кимарсани «муҳсар» дейилур. Агар муҳсар «муфрид би-л-ҳаж» бўлса, яъни ёлғуз ҳажни нийят қилгон бўлса бир қўй юборур ва қорин икки қўй юборур.

Қассоб қўйни сўядургон кунни таъйин қилур, агарчи яъми наҳрдин илгари таъйин қилгон бўлсун. Агар муҳсарнинг юборгон сўйуши Ҳарамнинг ташида сўйулса жониз эмасдур. Муфрид бирла қориннинг сўйушини қассоб Ҳарамда сўймоқи бирла муфрид ва қорин эҳромдан чиқарлар.

Муҳсарлик сабаби бирла ҳаждан қолгон киши муфрид бўлса келаси йилда бир ҳаж ва бир умра қилмоқ анга лозим бўлур. Ва агар қорин бўлса келаси йилда бир ҳаж

ва икки умра қилмак лозим бўлур. Агар муффрид би-л-умра бўлса келаси йилда бир умра қилмак лозим бўлур.

Агар муҳсар сўйуш бирла ҳажни тобқоли қодир бўлса боргай ва ҳаж адо қилгай. Ва агар сўйуш бирла ҳажни тобқоли қодир бўлмаса, балки бу иккидин бирини тобса анга жоиз турурки, эҳромдин чиқгай.

Маккада турғонда бир монё икки рукни (яъни Арафотда ҳозир бўлмоқ ва тавофи зиёрат)дин манъ қилса эҳсор турур, яъни ҳаждин дармонда бўлур ва ожиз қолур. Ва агар бир рукнидин манъ қилса ҳаждин қолмай-дур.

Кимарсаки, ҳаж қилмоқдин ожиз бўлса, ани жонибидин ўзга кимарса ҳаж қилса раво турур ва ҳаж ул ожиз киши жонибидин воқе бўлур ва анинг зиммасидин соқит бўлур, бу шарт ширлаки, ўлғунча пайваста дармонда бўлса, ҳолбуки, ҳаж қилғучи ани жонибидин нийят қилғон бўлса.

Бир кимарса ҳаждин ожиз бўлғон кишининг жонибидин бировни ҳаж қилурға буюрса ул дармонда ва ожиз бўлғон кишининг сўйуши, яъни жонлуқи буюрғон кишиға лозим бўлур («Гўрмирий»).

Ва агар бир кимарса бировни қирон адо қилурға буюрса қироннинг жонлуқи ҳаж қилғучиға, яъни маъмурға лозим бўлур. Ва, инчунин, агар маъмур жиноят қилса жиноятнинг жонлуқи ҳам маъмурға лозим бўлур.

Ва агар маъмур йўлда ўлса қолғон молнинг учдан бири бирла буюрғон кишининг манзилидин сониян, яъни қайтадан ҳаж адо қилинур, ҳажға маъмур бўлғоннинг ўлғон еридин адо қилинмас.

Ҳадя учун ҳеч бир тева ва қаромол ва қўй жоиз бўлмагай, магар қурбонлиққа жоиз бўлғон жонлиқ ҳадяға ҳам жоиз бўлур. Ҳадяи нафлдан ва ҳадяи мутъадан ва ҳадяи қирондан еса бўлур ва бас.

Ҳадяи мутъа ва ҳадъи қирон явми наҳрда сўйушға махсус бўлғондур. Бу иккидин бошқа ҳадя явми наҳрға махсус эмасдур. Ҳадяи нафл ва ҳадяи мутъа ва ҳадяи қирон Ҳарам ичра сўйулур. Ҳадянинг жули бирла нўхтасини садақа қилур ва қассобға бу ҳадядин бермагай, балки ўз молидин бергай.

Ҳадяни минмагай, магар зарурат учун мингай ва соғмагай. Ул ҳадяки, ёмон бўлса, ёмон айбдор бўлса ҳажжи фарзда тандуруст ҳадяға олиштурур ва айбдорни ўзи олур.

Арафотда ҳозир бўлиш вақтидин илгари мардумнинг

Арафотда турғонлиқиға гувожлиқ берсалар аларнинг гувоҳлиқлари мақбул турур. Ва агар Арафотға ҳозир бўлуш вақтдин кейин мардумнинг турғонлиқиға гувоҳлиқ берсалар мақбул эмасдур, яъни бир кун мардум Арафотға ҳозир бўлдилар, яъни вуқуф қилдилар. Ва яна бир жамоа гувоҳлиқ бердиларки, бу мардумнинг туриши Арафотда вуқуф қилмоқ вақтдин илгари эрди, десалар гувоҳлиқлари мақбул турур ва агар кейин эрди десалар мақбул эмасдур, зероки аввалда тадорук имкони бордур ва сонийда тадорук имкони йўқтур, бас, фитна боиси турур («Гўрмирий»).

Бир кимарса ҳажға пиёда боришни назр қилса пиёда борғай, то ул замонки, тавофи зиёрат қилғай ва агар андин сўнг уловға минса ва сувор бўлса боки йўқтур («Гўрмирий»).

Китоби ҳаж мунда тамом бўлди.

ЗИЁРАТИ РАВЗАИ МУБОРАҚА

*Эй ду олам боиси мандин ҳазорон ассалом,
Вей шифобахши жамиъи дарду исён, ассалом.
Манда йўқ зодеки, то бориб ғубори равзангиз,
Кўзларимға айласам кўҳли Сулаймон, ассалом.
Йўлда қолдим равзангизнинг орзуси айлади,
Нотавону ожизу бағрим тўла қон, ассалом.
Гар ҳарими кўйингизға лутфи Ҳақ элтса мани,
Дегайсиз, шоядки, кел, эй осий меҳмон, ассалом.
Бўлса бир иймоки, тур мунда саги даргоҳ била,
Йўқ ажаб гар анда Сидқий бўлса бежон ассалом!*

Ҳаж адосидин кейин фаҳри мавжудот саллаллоҳу алайҳи васаллом равзаи муборақларин зиёрати ҳожиларға азим мустаҳаб турур, чунки Онҳазрат буюрдилар: «Мап зора қабри важабат лаҳу шафоати», яъни кимки қабримни зиёрат қилса анга шафоатим вожибдур.

Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи васалламнинг равзаи муборақларидин ўзга Мадинаи мунавварада неча табаррук зиёратоҳлар бордур, буларни ул ердаги далиллар кўрсатулар.

ТАРИҚАИ ЗИЁРАТИ РАВЗАИ МУТАҲҲАРА

(Покиза равзани зиёрат қилиш қондаси)

Ҳожилар Мадинаи мунаввараға ёвуқ етганда равзаи мутаҳҳара таъзим учун пиёда бўлурлар. Бу каби мубо-

рак ерга келгонлариға қувониб, ҳамду саловот айтурлар. Бу вақтда баланд товуш қилмаслар ва дунё ишларини кўнгилға келтурмаслар. Масжиди муборак эшигини кирмай туруб бирор нимарса садақа қилурлар. Масжиди муборакга киришда нийяти эътикоф қилиб, сўнгра шикасталик бирла ўнг аёғни қўйуб кирурлар.

Масжиди шарифға киргондин сўнг дафъатан равзаи муборакга кириб, икки ракаат таҳийяти масжид намозини ўқурлар. Сўнгра тавозуь бирла равзаи муборакга боқиб, зиёрат адабларини бажо келтурурлар.

Тупроқға юз суртмоқ, деворларни ўпмоқдан канора қилурлар, яъни парҳез айлашурлар. Сажда қилмағайлар, зероки Онҳазрат саллаллоҳу алайҳи ва саллам андин манъ қилибдурлар ва буюрубдурларки, мани қабримни бут қилмағайлар. Агар сажда ибодат нийяти бирла бўлса куфрға еткурур, зероки Худойи таъолодин бошқага сажда раво эмасдур.

Равзаи муборакга боқиб, ҳазин овоз бирла: «Ассалому алайка, аййўҳан-набиййу-л-карим ва раҳматуллоҳи ва баракотух»³⁹ деб, салом берулар.

Мундин бошқа дуо ва саломлар далиллар жонибидин ўқулса барчасини аларнинг ортича ўқуб турурлар. Саломдан сўнг бир мунча ўнг ёнға ёнуб, ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ бирла Ҳазрати Умар разийаллоҳу анҳумони зиёрат қилурлар. Бу ерда ҳам ўқулодургон махсус салом ва дуоларни ўқурлар. Сўнгра яна боқий ерлариға бориб, равзаи муборакга қараб аввалғидек зиёрат ва салом қилурлар. Сўнгра шикасталик бирла бу ояти каримани ўқурлар.

«Инналлоҳа ва малоикатаҳу юсаллуна ала-н-Набиййи. Ё аййўҳаллазийна оману, саллу алайҳи ва саллиму таслима».⁴⁰

Сўнгра етмиш навбат: «Саллаллоҳу алайка, ё набийаллоҳ» деб бйроз юқориоқ борғайлар. Сўнгра қабри муборакга ёнларини қилиб, қиблага боқиб, ҳамду саловот айтурлар. Андин сўнг хоҳлаганларича Мадинада туруб, бир неча зиёратгоҳларни махсус далиллар бирла зиёрат қилурлар. Мадинаи мунавварада тургонларини ғанимат билиб, мумкин бўлса, равзаи муборакга ҳар кун бориб, мазкур тариқа бирла зиёрат қилурлар. Ҳар киришларида масжидда бир мунча турсалар ҳам эътикоф нийяти бирла кирғайлар. Бир кеча бўлса ҳам масжиди шарифда бодорлик бирла умр кечурмакни ёдларидин кўтармағайлар.

Мадинаи мунавварадан насибалари узулуб, юртлариға ёнурда масжиди шарифға бориб, зиёрати видоъ қилурлар.

Бу каби муборак ерлардин ойрилгонларига қайғуриб, йиғлаб, равзаи мутахҳара ила видоълашурлар. Яна бу ерларга еткурмакни Ҳақдин сўраб, юртларига ёнушурлар.

Таммат

ОЗ-МОЗ БАЙ МАСАЛАСИ

Ижоб ва қабул бирла ҳам бай собит бўлур, яъни чунончи, олдим ва сотдим демоқ бирла ва икки жонибдин олиш ва бериш бирлаки, олғучи ва сотқучи бай ва шародин, яъни сотишу олишдин гапурушмасалар ҳам.

Бермоқ бир жонибдин бўлса ҳам кифоя қилур, чунончи, олингон нимарсани солурга идиш тобмағонлиқ ҳолида харидор бўлди, сўнгра бориб идиш кетурди ва баҳосини берди ва бу бай жоиз турур.

Бир нимарсани тахмин ва мўлжал бирла сотмоқ безарар турур, чунончи, айтсаки, ушбу тўбрадаги буғдойни ул тўбрадаги арпага сотдим, ҳолбуки ани қанча эканлигини билмайдур, бай жоиздур.

Аммо жинсни жинсқа сотса бўлмайдур, чунончи, мўлжал бирла бир қопчадаги буғдойни яна бир қопчадаги буғдойга сотмоқ Имоми Аъзам раҳматуллоҳи алайҳ назида рибо турур ва рибо ҳаром турур.

Агар бир тўда буғдойни тўрт юз қадоқ қарор бериб, юз тангага сотса, сўнгра кам чиқса, харидор камини тўлатиб олур ё байини бузур. Ва агар ошук чиқса ошуқи сотқучиники бўлур («Мухтасар»).

Буғдойни бош тортиб турғонда сотса раво турур. Мош, лубиё, бирипж, кунжут, ёнғоқ, бодом, pista, буларни аввалқи пўстида турғонда сотса раво бўлур («Мухтасар»).

Кўрмагон нарсани олмоқ дуруст турур, чунончи, тулумда турғон ёғни олди ё қопда турғон буғдойни олди. Агар сотилгон нимарса мол бўлмаса, яъни ўлумтук ё қон каби нимарса бўлса ани байи ботил турур. Инчунини, агар сотилгон нимарсадин фойдаланмоқ мумкин бўлмаса, чунончи, учуб юргон парранда ё дарёда юргон балиқ ё хамр ё дўнғуз бўлса, буларнинг ҳам байи ботил турур («Молобудда минҳу», с. 123.)

Масъала. Эмчақдаги сутни байи ботил турур, зероки они борлиги гумондур, эҳтимоли борки, бод бўлғай («Молобудда минҳу»).

Масъала. Сотқучи сотилгон нимарсани вазнда кам қилса ё олгон киши ақчани кам берса ҳаром турур, зероки Ҳақ таъоло буюрмишдур: «Вайлун лил-мутаффиһйна»,

яъни кам қилғучиларға хароблиқ ва ҳалоклик бор турур («Молобудда минҳу», 128-саҳифа.)

Масъала. Олинғон нимарсанинг ақчасини адо қилмоқда ё ондин бошқа қарз ва мардикор ақчасини адо қилмоқтаъхир қилмоқ ҳаром турурки, пайғамбар алайҳис салом буюрдилар: «Уъту-л-ажира ажраҳу қабла ан яжуффа арақуҳу», яъни мардикорнинг муздини тери қурумасдан беринглар».

Масъала. Фириб ва ёлғон ҳалол касбни ҳаром қилур.

Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи васаллам бозорда бир тўда буғдойни кўрдилар, муборак қўлларини буғдой ичра тиқиб эрдилар, буғдойнинг ароси ҳўл экан. Сўрдиларки, бу на турур? Сотқучи айди: «Буғдой, ямғурда қолгон эрди». Буюрдиларки: «Нега ҳўл буғдойни тўданинг юзига чиқариб қўймадинг? Кимки мусулмонларни алдаса ва фириб берса бизлардин эмасдур!» («Молобудда минҳу»).

Масъала. Олиғу сотиғда ё қарз адосида ўз ҳақидин ўтмоқ мустаҳаб турур («Молобудда минҳу»).

Абу Қатодадин ривоятдурки, ул айди: «Расули Худо саллаллоҳу алайҳи васалламдин эшиттмки, айдилар: «Кимки бечорага муҳлат берса ё андин қарзпини ўтса, хоҳ барчаси бўлсун ё оз-мози бўлсун, Худойи таъоло ани қиёмат кунининг қайғуларидин қутқарур». Абу-л-Йусрнинг ривоятида келибдурки, Худойи таъоло анга ўз соясида жой берур. (Равоҳу Муслим. Ҳоказо фи таржумат-ил-«Мишкот», «Молобудда минҳу», с. 129.)

Масъала. Агар харидор сотиб олғондин сўнг олғонидин пушаймон бўлса ва сотқучи ани кўнгли учун байнп бузса Худойи таъоло сотқучини гуноҳларини мағрифат қилур. Бу иборат ушбу ҳадиси шарифнинг таржимаси турур: «Ман ақола подиман байъатаҳу ақоалаллоҳу асаротиҳи явм ал-қиёмати».

Масъала. Бир кимарса олишни қасд қилмай. ўзини харидор кўрсатиб, яна бир ўзга харидор фириб есун деб, бир нимарсанинг баҳосини ошурса ҳаром турур.

МАСЪАЛАИ МУТАФАРРИҚА

Шеър бир мавзун сўз эрур, анинг яхшиси яхши ва ямон ямон турур. Бу сўз ушбу ҳадиси шарифнинг таржимаси турур:

«Аш-шеър каломун ҳасануҳу ҳасанун ва қабихуҳу қабихун» (Ҳазо фи-л-«Мишкот», «Молобудда минҳу»,

с. 134.). Лекин анда кўброқ вақтни зое қилмоқ макруҳ турур.

Масъала. Пайғамбар саллалоҳу алайҳи васалламға дурудни кўб айтмоқ мустаҳаб турур, қаю мажлисдаки Худога зикр айтмаслар ва пайғамбар алайҳис саломға дуруд айтмасалар макруҳ турур.

Масъала. Керакки, ҳарнаки ўз нафси учун раво кўрса мусулмон биродарларға ҳам ани раво кўрғай ва ўзи учун раво кўрмагон нимарсани мусулмон биродарларға ҳам раво кўрмағай.

Масъала. Саломға жавоб бермак вожиб турур.

Масъала. Уламолар ва сулаҳолар суҳбатида ўлтуруш афзалдур агар муяссар бўлса, ва агар муяссар бўлмаса танҳо ўлтурмоқ афзалдур.

ХОСИЯТИ САЛОТИ ТУНАЖЖИНО

Ҳар ким бу салоти шарифни ҳар мақсад учун адон махражи бирла бир минг бир юз ўн бир марта ўқуса бешак таъсирини муояна кўрар. Керакки, таҳорат бирла ва пок бўлғай. Ва ҳар ким бу салотни доим ўқуса ризқи фаровон бўлур:

Аллоҳумма, салли ало саййидино Муҳаммадин салотан тунажжино биҳо мин жамиъ ил-аҳволи ва-л-офоти ва тақзий лано биҳо жамиъ ал-ҳожоти ва тутатҳирно биҳо мин жамиъ ис-саййиоти ва тарфаъуно биҳо индака аъл ад-даражоти ва тубаллиғуно биҳо ақс ал-ғоёти мин жамиъ ил-хайроти фи-л-ҳаёти ва баъд ал-мамот.

*

Ушбу рисолам жаноби Аҳрорхўжа қори Тошкандийнинг тасҳиҳан таҳти диққат назаридан кечуб, 1917 йил 18 июлда, 1335 йил 12 шавволди иккинчи дафъа чоп ўлди, илоҳи мақбули омм бўлғай.

Таммат

ИЗОҲЛАР

- ¹ Аллоҳ олам аҳлидан беҳожатдир (Қуръон ояти).
- ² Қиёматгача унга Аллоҳнинг дуолари бўлсин.
- ³ Муваффақият фақат Аллоҳдан.
- ⁴ Аллоҳдан ўзга яратувчи йўқ, Муҳаммад унинг элчисидир.
- ⁵ Аллоҳ айтади: «Улар туну кун тасбеҳ айтадилар» (Қуръон ояти).
- ⁶ Бизни бундан Аллоҳнинг ўзи асрасин.
- ⁷ Билмасдан ёмонлик қилиб, сўнг Аллоҳга тавба қилувчиларнинг тавбасини албатта Аллоҳ қабул қилади, Аллоҳ билимдон ва донодир.
- ⁸ Аллоҳу таъоло айтади: «Аҳли китоб ва мушриклардан бўлган кофирлар дўзах оловида абадий қуядилар». (Қуръон ояти)
- ⁹ Аллоҳга иймон келтириб, яхши ишлар қилган кишиларга Фирдавс жаннати тайёрдир, улар унда яшайдилар, ундан чиқишни истамайдилар.
- ¹⁰ Ҳар бир нарсанинг яратувчиси ва ҳар бир жонзотга ризқ берувчи, у нимага истаса, шуни ҳукм қилади (Қуръон ояти)
- ¹¹ Аллоҳдан ўзга яратувчи йўқлигига ва Муҳаммад унинг элчисилигига гувоҳлик бераман.
- ¹² Албатта дин, бу — Аллоҳ ҳузурида исломдир.
- ¹³ Аллоҳ шоҳиддир, Ундан ўзга яратувчи йўқ, у меҳрибон ва раҳмдилдир.
- ¹⁴ Илм ўрганиш ҳар бир мусулмон эркак ва мусулмон аёлга фарздир (ҳадис)
- ¹⁵ Алий ва Азим (сифатли) Аллоҳ исми билан бошлайман, ислом дийнида бўлганим учун Аллоҳга ҳамдлар бўлсин.
- ¹⁶ Намозга *яъдӯҳу* *илъа* *шинеғеол* *неғниғеол* *фи* *ея* *шинеғюп*. қилаётирман.
- ¹⁷ Эй Худовандо, зикрингни ва шукрингни айтишга, ибодатингни чиройли қилишга ва Китобингни тиловат қилишга мадад қил.
- ¹⁸ Эй Худовандо, жаннат ҳидидан ва унинг неъматларидан роҳатлантир.

- ¹⁹ Эй Худовандо, юзлар оқ (ёруғ) ва қора бўладиган куни менинг юзимни маърифатинг нури билан ёруғ қил.
- ²⁰ Эй Худовандо, номаи аъмолимни ўнг қўлдан бер ва ҳисобимни енгил қил.
- ²¹ Эй Худовандо, номаи аъмолимни чап қўлдан ва орқамдан бермагил.
- ²² Эй Худовандо, сочимни ва бошимни дўзах ўти учун ҳаром қил.
- ²³ Эй Худовандо, яхшиликларга тобеъ бўлиб, яхши сўзларни эшитувчилардан қил!
- ²⁴ Эй Худовандо, бўйнимга дўзах оловини етқизма ва ғулу занжирлардан озод қил!
- ²⁵ Эй Худовандо, Сирот кўприги устида оёғимни мустаҳкам қил!
- ²⁶ Эй Худовандо, гуноҳимни кечир ва шукр қилувчига айлантир!
- ²⁷ Аллоҳдан ўзга яратувчи йўқлиги ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчиси эканига гувоҳлик бердим.
- ²⁸ Аллоҳдан ўзга яратувчи йўқлиги, ёлғизлиги ва унинг шериги йўқлигига гувоҳлик бердим ва Муҳаммад унинг бандаси ва элчиси эканлигига гувоҳлик бердим. Эй Худовандо, мени тавба қилувчилардан қил ва покланувчилардан қил. Сени поклик билан ёд этаман, эй Худовандо, сенга ҳамд айтаман, кечиришингни сўрайман ва тавба қиламан.
- ²⁹ Қўшилишдан чўмилиш билан покланишни, нажосатдан қутилишни, намоз учун тайёр бўлишни ва Аллоҳга яқинлашишни пийят қилдим, Аллоҳ улуғдур.
- ³⁰ Аллоҳдан ўзга яратувчи йўқ, У ёлғиз ва шериги йўқдир, олам Уники, Унга ҳамдлар бўлсин ва У ҳар бир нарсасга қодирдир.
- ³¹ Икки қорани ўлдиришлар, гарчи намоз ичида бўлсангиз ҳам: илон ва чаённи.
- ³² Ўзидан ўзга яратувчи йўқ бўлган Аллоҳдан гуноҳларимни кечпришини сўрайманки, У доимо Ҳай (тирик)дир ва Қайюм (бошқарувчи)дир ва унга тавба қиламан.
- ³³ Эй Худовандо, менинг гуноҳимга нисбатан сенинг мағфиратинг беқийёсдир, менинг амалимга нисбатан сенинг раҳматинг улуғдир.
- ³⁴ Эй Худовандо, қилган бу хатоларимдан қайтиб, сенга тавба қиламан, бу хатога бошқа асло қайтмайман!
- ³⁵ Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи васаллам айтдилар: «Қимнинг охириги сўзи «ло илоҳа иллаллоҳ» бўлса жаннатга киради».
- ³⁶ Ассалом алайкум, эй мусулмон ва мўъминлардан бўлган қабр аҳли, сизлар бизнинг ўтмишдошларимизсиз ва бизлар сизнинг изингиздан борувчилармиз ва, ишлоаллоҳ, бизлар ҳам сизларга етувчимиз. Аллоҳ биздан аввал ўтганларга ва кейингиларга ҳам ўз раҳматини сочсин. Аллоҳ бизларга ва сизларга ҳам овоз-

лик беришини сўраймиз. Аллоҳ бизларни ва сизларни кечирсин.
Бизларга ва сизларга ҳам ўз раҳматини ёғдирсин!

37 Исрофгар шаксиз Шайтоннинг биродаридир.

38 Эй Худовандо, мен ҳаж ва умрани нийят қилдим, бу икки ишни
менга осон қил ва бу икки ишни мендан қабул эт.

39 Сенга саломлар бўлсин, эй бокарам набий ва Аллоҳнинг раҳ-
мати ва баракати бўлсин.

40 Албатта, Аллоҳ ва Унинг фаришталари пайғамбарга саловот
айтадилар. Эй мусулмонлар, унга саловот айтинглар!

Ў Ф А Т

Авсат — ўртачаси
Адад — сон, саноқ
Аднийн суннат — суннатнинг энг ками
Адойи махраж — араб ҳарфларини тўғри талаффуз қилиб ўқиш
Адо намоз — ўз вақтида, қазо қилинмай ўқилаётган намоз
Азвожи мутаҳҳарот — покдамон аёллар [бу ерда Расулуллоҳнинг хотинлари назарда тутилган]
Азза ва жалил — ўз ишида ғолиб ва қудратли [Худо исмидан сўнг қўлланиладиган ибора]
Айёми манҳийя — рўза тутиш мумкин бўлмаган икки ийд [ҳайит] ва ташриқ кунлари.
Акмал — мукаммал, кўпроғи
Алайҳис салом — унга саломлар бўлсин
Амали қасир — кўп иш, намозда амали қасирга йўл қўйиш, яъни икки қўл билан иш қилиш намозни бузади
Амали қалил — оз иш, намозда бирорта кичик ҳаракатга йўл қўйиш, бу амали қасирнинг акси. қ. Амали қасир
Амри азим — улуг иш
Амри маъруф — яхшилиikka ундаш
Анбиё — пайғамбарлар
Анбозлик — ҳамдўстлик, шериклик
Ангушти шаҳодат — кўрсаткич бермоқ

Андоми ниҳоний — яширин аъзо, яъни жинсий аъзо
Араз — бирор нарсанинг кўриниши, юз бериши
Асҳоб — дўстлар
Ашраф — азиз, шарафли
Ақалли — энг ками
Ақдас — муқаддас
Аҳад — Худонинг исми (ёлғиз)
Аҳком — ҳукмлар, шариат кўрсатмалари
Аҳсан — чиройли, яхши
Байъ — савдо-сотиқ
Бар важҳи... — бирор нарсага асосан, асосида
Барно — ёш
Бар тақдир онки... шундай тақдирдаки...
Баъд — кейин, сўнг
Баъс — ўлгандан сўнг тирилиш
Безабон — тилсиз
Безани — шаксиз, гумонсиз
Беком — оғизсиз
Бечуну бечегуна — ўхшаши ва мисли йўқ [Худо ҳақида]
Беҳбуд — яхши, соғлом
Бино — кўрувчи
Бисотгўстар — бисотиши ёювчи
Биринж — гуруч
Барий — қутилиш, озод бўлиш
Бод — ел, шамол
Бозу — тирсақ
Бок — қўрқинч
Болиғ — балоғатга етган киши
Болига — балоғатга етган қиз
Борий — Худонинг исмларидан бири

Важх—важ, сабаб
Ватий қилмоқ—қўшилмоқ
Ва ҳува-с-саҳих — ва бу тўғ-
ридир

Ғажж — хазина, бойлик
Ғўё — гапирувчи

Дабистон — бошланғич мактаб
Дилназир — ёқимли
Дилреш — юраги яра
Доман — этак
Доҳил — ич, ичкари, кириш
Ду боло — икки баробар ба-
ланд
Ду олам — икки олам
Дур — узоқ
Дуруд — пайгамбарга юбори-
ладиган саловот

Енгилмоқ—адашмоқ, янглиш-
моқ
Енмоқ—қайтмоқ, ёндурмоқ,
қайтармоқ
Есин — Қуръондаги сура номи

Жалса — намозда сажда ўр-
тасидаги ўтириш
Жанобат— жанублик, қовуш-
гандан сўнг ювинмаган вақт
Жаҳр ўқимоқ — баланд овоз
билан ўқимоқ

Забон — тил
Завол — куннинг оғиши, пе-
шиш вақти
Закар — эркакларнинг жип-
сий аъзоси
Зам сура — намозда «Ал-ҳам-
ду» дан сўнг ўқиладиган су-
ра
Зод — йўл озуги
Зоти ақдас—муқаддас зот

Ибтидо — бошланиш
Ижмолан — қисқача
Изор — иштон
Изхир—қорачайир ўсимлиги
Ийд — ҳайит
Иктифо қилмоқ — кифоялан-
моқ
Имомайн — икки имом, яъни
Имоми Муҳаммад ва Имом
Абу Юсуф

Инзол бўлмоқ — эрлик уруғи-
нинг оқиши
Инмоқ—тушмоқ
Интиҳо — тугаш
Инчунин — шунингдек
Истинжо — сув, кесак ва бош-
қа нарса билан ҳожатдан
сўнг покланиш
Истисқо—ёмғир талаб қи-
лиш
Истиғфор — тавба дуоси, ке-
чирим сўраш
Иттиҳод— бирлик, бирлашиш
Йодо — қайтиш
Иқомат—намоз учун такбир
айтиш
Иқтидо қилмоқ — намозда
имомга эргашиб ўқимоқ

Кабира гуноҳ — оғир, кечи-
рилмайдиган гуноҳлар
Каж-маж—эгри-бугри
Казо фи-л...— шундай, шун-
га ўхшаш
Карим — Худонинг исми [са-
ҳий]
Кароҳиййат — ёқимсизлик,
ҳунуклик
Каффорат — рўзани қасддан
бузган кишининг мажбуран
амалга оширадиган ишлари.
Шу китобнинг «Қазо ва
каффорат баёни» деган фас-
лига қаранг.
Кибриёлик — улуғлик [Ху-
дога нисбатан]
Кунж — бурчак
Кўҳли Сулаймон — Сулаймон
сурмаси

Лаванд — дангаса, беҳафсала
Лак — юз минг
Ли-муаллифи — муаллифники,
муаллифга қарашли
Лубиё — ловия

Макруҳ — ҳалол ва ҳаром ўр-
тасидаги нарса, ҳунук,
ёқимсиз
Малолат — эзилиш, чарчаш,
малоллик
Маний — эрлик уруғи
Мансух — насх қилинган, рад
этилган, ўчирилган, чиқариб
ташланган

[Қуръон оятлари ва баъзи ҳадислар борасида]
Масос — силаб-сийпаш
Масҳ — қўлни сув билан ҳўлаб бошга ва маҳсига суртиш
Махзан — хазина
Машкук — шакли, гумонли
Машойих — шайхлар
Мақбули омм — оммага мақбул бўлган
Миёна — ўртача
Мийқот — ҳажга борувчининг эҳром боғлайдиган ери
Мисвок — махсус дарахт шохидан тишни тозалаш учун қилинган мослама
Миср — шаҳар
Мубоҳ — шариат бўйича амалга оширса гуноҳ бўлмайдиган иш
Мужмал — қисқа
Мукаллаф — балогатга етган ва шариат ҳукмини ижро этиши шарт бўлган киши
Муназзаҳ — пок, тоза
Мункир — инкор қилувчи
Мунозаат — низо қилиш
Мурда — ўлик
Муриш — пир, йўлга солувчи
Мустаҳаб — севилган, хуш кўрилган нарсга ёки иш
Мутааххирин — сўнги даврда ўтган кишилар, кейингилар
Мутакаллим — гапирувчи
Мутаматтиъ [таматтуъ] — ҳаж ойларида умрани тугатиб, ҳаж учун эҳром боғлаган киши
Муфрид би-л-умра — эҳромда фақат умрани нийят қилган киши
Муфрид би-л-ҳажж — эҳромда фақат ҳажжини нийят қилган киши
Муфсид — фосид қилувчи, бузувчи
Мухтор — ихтиёр қилинган, хоҳланган
Муқарраб — яқин
Муқтадий — имомга иқтидо қилувчи, яъни эргашиб ўқувчи
Муҳсар — бирон-бир сабаб ту-

файли ҳажга боришга ожиз бўлган киши
Мўжиби куфр — кофирлик сабаби
Нажас — нажосат, ифлос нарсаси
Нажосати хафифа — енгил нажосат
Нажосати гализа — қуюқ нажосат
Наъз — жон бераётган вақт
Намози дигар — аср намози
Нафл намоз — ўз ихтиёрича ўқиладиган қўшимча намоз
Нафси нотиқа — сўзловчи жон
Нахуд — нўхот
Наъвузу биллоҳ — Аллоҳ бизни сақласин
Наъвузу биллоҳ мин залика — Аллоҳ бундан бизни сақласин
Наҳи мункар — ёмонликдан қайтариш
Некбаҳт — бахтиёр
Нигорхона — расмлар галереяси, рассомнинг расм ишлайдиган ери, бу ерда дунё манзараси
Нимрўз — ярим кун, куннинг ярми
Нисоб — шариатда кўрсатилишича, аслий ҳожатлардан ташқари икки юз тангаси бўлса, бу — молнинг нисобга етганини билдиради ва бундай одам закот беришга мажбурдир
Нифос — туғишдан сўнгги қон оқиш даври
Нобино — кўр
Нозил бўлмоқ — тушмоқ
Номаъдуд — чегарасиз
Нофиз бўлмоқ — таъсир этмоқ
Обид — фақат ибодатга берилган киши, художўй
Нужум — юлдузлар
Обманий — эркаклик уруғи
Ол — оила
Олойиш — булғаниш
Онҳазрат — Муҳаммад алайҳис саломнинг ҳурматлаб тилга олиниши

Ориф — Худога етишган
киши, авлиё

Паргор — айлана чизувчи ас-
боб [циркуль]

Пешаки — олдиндан

Пир — қари

Пормоқ — бармоқ

Пурандеш — кўп ўйловчи

Рабб ул-Иzzат — Аллоҳнинг
сифати

Равзаи муборақ ёки мутаҳҳа-
ра — Пайғамбарнинг мубо-
рақ ва покӣза қабри

Ражо — умид

Разийаллоҳу анҳу — Аллоҳ
ундан рози бўлсин

Рибо — судхўрлик

Рожик — устун, эътиборли

Руки — бирор нарсанинг ус-
туни, бўлим, асос

Рукуъ — намозда тиззани уш-
лаб эгилиш

Сабий — ёш бола

Садақан фитр — рўзадорнинг
рўза тугаганда берадиган
садақаси

Сад ҳазор — юз минг

Саждаи сахв — намозда хато-
га йўл қўйгач, уни тузатиш
учун қилинадиган қўшим-
ча сажда

Саждаи тиловат — Қуръонда
маълум оятлар бўлиб, улар
ўқилганда сажда қилинади

Сайд — овланадиган ҳайвон
ёки қушлар

Сак — ит

Саловот — пайғамбарга ўқи-
ладиган дуолар

Сатри аврат — уят жойни
бекитиш

Сагир гуноҳ — кичик, арзи-
маган гуноҳлар

Саҳв қилиш — адаштиш, янг-
лиштиш

Саҳиҳ — пок, тоза тўғри

Соний — иккинчи

Соъ — ўлчов бирлиги, бир
соъ саккиз қадоғу ўн олти
мисқол

Субут — маҳкам, қаттиқ, му-
таҳкам

Сувор бўлмоқ — уловга мин-
моқ

Сужуд — сажданинг қўплиги,
намозда пешонани ерга қў-
йиш

Сулаҳо — солиҳ [яхши] ки-
шилар

Тааллуққот — одамни ўзига
банд этувчи нарсалар

Табаддул — айланиш, ўзгариш

Таъби зод — ўз фикридан ту-
ғилган, ўзи ёзган [китобга
нисбатан]

Тавофи қудум — биринчи та-
воф

Тадорук — чора-тадбир

Такбири таҳрима — қўлни қу-
лоқ юмшогига тегизиб, «Ал-
лоҳу акбар» дейиш

Таровиҳ — рўза ойида ўқиладиган
қўшимча намоз

Ташаххуд — «Ат-таҳийёт»
ўқиш

Ташрик — ҳайит кунлари ай-
тиладиган такбир

Таяммум — қўлни тупроққа
ишқаб таҳорат қилиш

Тақво — қўрқин, парҳезгар-
лик

Тагаййур — ўзгариш

Таҳийёт — олқиш, салом

Тахти диққат — диққати ос-
тида

Тифл — бола

Тожири кутуб — китоб со-
тувчи савдогар

Тоқия — бош кийими

Тундбод — қаттиқ эсувчи ша-
мол

Узв — бадан аъзоси

Узлат — айрилиш, чекилиш

Умра — ҳаж тавофи, Сафо би-
лан Марва орасида югуриш

Фавт бўлмоқ — намоз вақтини
қўлдан бермоқ

Фарж — аёлларнинг жинсий
аъзоси

Фасиҳ забон — чечан тил

Фидйа — рўза тугилмай қол-
ган кунлар учун бериладиган
нарсаси [Рўза бобига қа-
ранг]

Хилол қилмоқ — қўл ва аёғ
бармоқларининг орасини
ювиш

Хирқа — латта

Хориж — ташқари

Хутут — хатлар, ёзувлар

Хуфя ўқимоқ — ичида ўқимоқ,
овоз чиқармай, пичирлаб
ўқимоқ

Чорзону — чордона қуриб ўти-
риш

Шамс ул-аймма — имом [олим]
ларнинг қуёши

Шарр — ёмонлик

Шақоват — бадбахтлик

Шаҳодат бармоғи — кўрсат-
кич бармоғи

Шоиба — гумон, доғ, бахтсиз-
лик

Шуруъ — бошлаш

Шўтурмўрғ — туяқуш

Эҳром боғламоқ — ҳажга бо-
рувчининг маълум ердан
махсус кийим киймоғи
[мазкур китобнинг ҳаж бо-
бига қаранг]

Эҳтилом — эрлик уруғининг
оқиб кетиши

Эҳтимом — ҳаракат, ғайрат

Эътикоф — рўзадорнинг мас-
жидда бир неча кун туриб
қолиши [Эътикоф бобига
қаранг]

Явми наҳр — қурбонлик қи-
ладиган кун

Қавл — сўз

Қавм — одамлар, жамоат

Қавма — намозда тиззани
ушлагандан сўнг тик тур-
моқ

Қазойи ҳожат — ҳожатга бор-
моқ

Қазо қилмоқ — қайтариб ўқи-
моқ [мас., намозни]

Қамис — кўйлак

Қаср — мусофир одамнинг
тўрт ракаат фарз намозини
икки ракаат қилиб, қисқар-
тириб ўқиши

Қаъдан ахир — намоз охири-
да ўтириб «Ат-таҳийёту»
ўқиш

Қаъдан увло — уч ва тўрт
ракаатли намозда биринчи
«Ат-таҳийёт» га ўтириш

Қиём — намозда тик туриш

Қирон — ҳажда икки намозни
битта қилиб ўқиш

Қолаб — қолип, бадан, гавда

Қорин — эҳромда ҳаж билан
умрани бирга нийят қилган
киши

Қурсоқ — қорин

Ғайра — бошқа

Ғаний — бой, беҳожат [Худо
исми]

Ғарро — ёрқип, зўр, аъло

Ҳадас — намозни ёки таҳо-
ратни бузадиган нарса

Ҳазорон — минглаб

Ҳамд — мақтов

Ҳанафия — Абу Ҳанифа, яъни
Имоми Аъзам йўли

Ҳидоят — тўғри йўл

Ҳодис — юз берувчи, пайдо
бўлувчи

Худус — юз бериш, пайдо
бўлиш

Хукми омм — умумий омма-
вий ҳукм

МУНДАРИЖА

Муқаддима. Маҳмуд ҲАСАНИЙ	3
Сабаби таълиф	6
КИТОБ УЛ-ИЙМОН	10
Бинойи мусулмоний беш навъ турур	18
Усули дин баёни	19
Қирқ фарз зикри	21
Намозга эҳтимом қилмоқ баёнида	22
КИТОБ УТ-ТАҲОРАТ	24
Масҳ тортмоқ баёнида	25
Таҳоратни синдирадиган нарсалар баёнида	26
Ғусл баёнида	27
БОБИ ҲАЙЗ	29
Нажосат ҳукми	30
Таҳорат қандай сув бирла ҳосил бўлур, апи баёни	32
Қудуқ баёнида	34
Таяммум баёнида	34
Истинжо зикри	35
КИТОБ УС-САЛОТ	37
Намоз вақти баёнида	37
Азон баёни	38
Намоз шартларининг баёни	38
Намоз руқнларининг баёни	40
Намознинг вожиблари баёнида	40
Саждаи саҳвнинг баёни	41
Намозни бар важҳи суннат ўқумоқ	42
Намозда воқеъ бўлгон ҳадаслар баёнида	43
Қазо намозлар баёнида	45
Намознинг муфсид ва макруҳлари баёнида	46
Касал одам намози баёнида	49
Мусофир намози баёнида	49
Намози жумъа баёнида	50
Жумъа нийятлари	51

Вожиб намозлар баёни	52
Ийди рамазон нийяти	54
Ийди қурбон нийяти	54
Намози истихора	54
Намози тавба	55
Намози ҳожат	55
Намози тасбиҳ	56
Намози қусуф	57
Талаби борон	57
Саждаи тиловат баёни	53
Ваёни мурда	58
Намози жаноза нийяти	60
Тариқаи зиёрати қубур	61
КИТОБ УЗ-ЗОКОТ	64
Садакаи фитр баёни	65
Садакаи фитр на миқдору қанча бўлур, ани баёни	66
Садакаи нофила баёни	68
КИТОБ УЛ-ҲАЖ	68
Қазо ва каффорат баёни	71
Эътикоф баёни	80
Фасл	80
Фасл	85
Фасл	85
Зиёрати равзаи муборака	87
Тариқаи зиёрати равзаи мутаҳҳара	87
Оз-моз бай масаласи	82
Масъалаи мутафарриқа	90
Хосияти салоти тунажжине	91
Изоҳлар	92
Лугат	99

Сидки Хандаклаккий

МЕРЫ МУСУЛЬМАНСКОЙ ЖИЗНИ

(на узбекском языке)

ТПО «САОДАТ»

Ташкент — 1992

Составитель Махмуд Хасани

Адабий-бадний нашр

МЕЗОНИ ШАРИАТ

(«Шариат тарозуси»)

Сирожибдин Махмуд Мирзохид ўғли — Сидкий
Хондаклаккий

Нашрга тайёрловчи, сўз боши ва изоҳлар муаллифи —
Махмуд Хасаний

Рассом — Самойлов М.
Техник муҳаррир — Асфандиёр Бахтиёров
Мусаҳҳиҳ — Ғулом Мирзо

Босмахонага берилди 15.06.92 й. Босишга руҳсат этилди 30.07.92 й. Б.ч.
ими 84×108¹/₃₂. Ҳажми 5,46 шартли босма табоқ Буюртма № 2506. 50000
нусхада. Баҳоси келишилган нархда.

Китоб макетини «ЭРА» ишлаб чиқариш реклама агентлиги тайёрлаган.
Ўзбекистон Республикаси Матбуот Давлат қўмитаси «Китоб» наприёт-
матбаа бирлашмасининг 3-босмахонасида босилди. Ташкент, Юнусобод,
Муродов кўчаси, 1-уй.